

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ОУСІПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

I

ВИЗВОЛЬНИЙ ПЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 1 (442), January, 1985, Vol. XXXVIII

Редague Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1985-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	35 дол.	18 дол.	10 дол.	3.50 дол.
Австрія	600 шіл.	350 шіл.	200 шіл.	60 шіл.
Аргентина	1000 пез.	600 шіл.	350 пез.	100 пез.
Бельгія	1400 б.фр.	800 б.фр.	450 б.фр.	160 б.фр.
В. Британія	20 ф.	12 ф.	6 ф.	2 ф.
Канада	45 дол.	25 дол.	13 дол.	4.50 дол.
С Ш А	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
Німеччина	80 н.м.	45 н.м.	30 н.м.	10 н.м.
Франція	200 фр.	120 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	200 кор.	120 кор.	70 кор.	25 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкл.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (442)

СІЧЕНЬ, 1985

Річник XXXVIII

Зміст I-ої книжки

Свята Воля і Державности

Грицько Чупринка (вірш): З НАМИ 3

У Свят-Вечірню ніч

Я. Вільшенко (вірш): НА ВТЕЧІ 4

Редакційні Свят-побажання 5

В 25-ліття сл. п. Степана Бандери

Ярослав Стецько: НА КІН БОРОТЬБИ В ОСОБЛИВОМУ ЧАСІ 6

Василь Олесків: В ПОКЛОНІ СТЕПАНОВІ БАНДЕРІ 13

— Проповідь Архiep. М. Марусина — 23; Слово Архiep. УАПЦ А. Дублянського — 25;
Слово Преосв. Владики П. Корниляка — 26.

— В ПОКЛОНІ ПРОВІДНИКОВІ СТЕПАНОВІ БАНДЕРІ 28

В Поклоні Патріярхові Йосифові Сліпому

о. Веренфрід Страатен: «ЦЕ ШЛЯХ СВЯТИХ УСІХ ВІКІВ» (У 40-ий день смерті Патріярха
Йосифа Сліпого) 36

Дипл. інж. Ю. Ковальчук: ПОСИЛИМ ПІДГОТОВКУ ДО ТИСЯЧОЛІТТЯ 42

З фронту боротьби за УССД

Б. Озерський: У ЧОМУ СУТЬ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ 47

Роман Рахманний: ІДЕЙНО-ІСТОРИЧНА І ПРАКТИЧНО-ПОЛІТИЧНА ЦІННІСТЬ УТВР 51

З дому неволі

В. Тесляр: БОЛЬШЕВИЦЬКА МОСКВА ПРОДОВЖУЄ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ 58

— Заява през. Р. Регана (в справі смерті В. Марченка) — 61; Прокляття през. Регана про голод
в Україні у 1932-33 рр. — 62; Розпачливе прохання Віктора Рафальського — 63.

Борис Антонович-Давидович: ПОЕЗІЇ (Продовження, 2); Псалом страждання — 65.

Пурга — 66. Апеляція до майбутнього — 68.

Наука, дослід

Євген Крамар: АНТИ (Продовження, 11) 73

Петро Гой: УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ
НОВОЇ ВІЙНИ З ПОЛЬЩЕЮ (Кінець 1650 р. до Білоцерківської Угоди) (Прод., 4) 89

Спогади:

Зірка Гренджа-Донська: ПОХОРОН ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО 99

Мгр В. Бородач: МИХАЙЛО ПІКАВИЙ ДОБИВСЯ 90 РОКІВ 109

Огляди, рецензії, звідоження

Валентин Боківський: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА 112

— ПІД СИНЬО-ЖОВТИМ ПРАПОРОМ У ЛОС-АНДЖЕЛЕС 116

Роман Кухар: НАЙДАВНІШИЙ ЕПОС АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 118

Степан Радон: УКРАЇНІКА КОНГРЕСІАНА 120

— ПЕРШИЙ НАУКОВИЙ З'ІЗД УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ 121

С. Р.: ІСТОРІЇ ПРЕДТЕЧІ НТШ НЕМА 124

— НОВЕ ВИДАННЯ ДОМУ НАУКИ 126

— СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ 127

Некролог

Сл. п. МИХАЙЛО ОЛЕКСІЙОВИЧ МАРЧЕНКО 128

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

Українська культурна спадщина

Михайлівська церква у Мукачеві
(Закарпаття, 1777)

Визначний пам'ятник дерев'яного церковного будівництва, яке розвивалось на Україні з давніх-давен.

Церкви споруджувались народними майстрами переважно на замовлення сільських громад. Деякі з цих оригінальних, гідних подиву споруд, як церква в Мукачеві, збереглися до наших днів засвідчуючи велич народного генія.

Напрочуд стрункі вишукані пропорції, яскрава своєрідність архітектурного образу і логіка конструктивних рішень українських дерев'яних церков ставлять їх у ряд найкращих пам'яток світової архітектури.

Офорт Ю. Турченка, 1981

Свята Волі і Державности

22-го січня, 1918 р., 1-го листопада, 1918 р.,

22-го січня, 1919 р., 30-го червня, 1941 р.

Грицько ЧУПРИНКА

З Н А М И

Хто зберіг свій дух живий,
Той іде в житті за нами,
Той не схилить голови;
Не складе своєї зброї
В реві бурі життьової
Та в змаганні з бурунами.

Вже біжить страшний валун,
Життьовий валун дев'ятий! . .
До сердечних наших струн
З ревом бурі припадає
І могутньо вилітає
Спів наш вільний та крилатий.

Линуть гімни бойові, —
То змагання з бурунами!
Розпалить же дух живий
І до явних і таємних
Сил ворожих, диких, темних
Вийдіть з нами!

*

Той, хто волю занехає,
Хай хоч в золоті лежить,
Хоч царівну хай кохає,
А не буде в щасті жить.

Хто ж забуде край свій рідний,
Так про того і пиши:
— То такий, як старець бідний,
І нема в нього душі.

Ще чий край веселий, дужий
І не гине в боротьбі,
Той нехай собі й байдужий
І живе лиш сам собі.

Хто ж мовчить, чий край в неволі
Стогне в горі та біді,
Той — дурна трава на полі,
Або погань в череді!

У Свят-Вечірню ніч

Я. ВІЛЬШЕНКО

НА ВТЕЧІ

Із Назарета, з рідної хати
Через безкраї піски пустині
І днем і нічю прийшлось тікати
Аж до Єгипту Святій Родині.
Гірка, важка це була дорога,
У жар, у спеку, раз-враз пісками,
Шляхи незнані, ніде нікого,
Щоб змилосердивсь над втікачами
І дав їм захист. Нераз бувало,
Що ночувати серед пустині,
Де розбишаків, звірюк чимало,
Прийшлося Божій, Святій Родині.
Та їх держала та ціль висока,
Щоб рятувати Божого Сина,
Що не спускала ціли із ока,
Все перебула Свята Родина.

Віки минули — та сама доля,
Що гнала з хати Святу Родину,
У чужі землі, на чужі поля
Кинула й Наших в важку годину. . .
Бо за свій нарід, за його волю
Із ворогами до бою стали,
Бо Україні добути долю,
Рідну Їй Хату здобуть бажали.
Люба дитино, за колядою
Згадай усіх їх, що на чужині,
Без кута, хати, у неспокою,
У небезпеці, у блуканині.
І проси Бога, щоби ніколи
Їх не кидала зоря провідна,
Щоб їм все сяла і у недоли
Ціль: *Україна вільна, свободна!*

З Різдвом Христовим і Новим Роком щиро вітаємо всіх наших Вельмишановних Співробітників, Представників, Колюпортерів, Передплатників і Читачів нашого журналу й бажаємо їм усім радісних Свят і щасливого Нового Року.

Рівночасно шлемо сердечний привіт нескореному Українському Народові, зокрема його невгнутим Синам і Дочкам, Борцям за волю і права української нації, Політв'язням у тюрмах, концтаборах і засланнях та всім, хто на рідній і чужій землі вірно служить своїй поневоленій Батьківщині й бореться за її державну незалежність і суверенність.

Щиро вітаємо Блаженнішого Патріярха Мирослава Івана, Главу Помісної УКЦеркви, Блаженнішого Митрополита Мстислава, Главу УАПЦ, Митрополитів УПЦерков у США і Канаді, Ієрархів, Духовенство і Монашество Українських Церков і Віровизнань в Україні і в Діаспорі, які вірно служать Богові й Українському Народові.

Сердечно вітаємо Голову Проводу ОУН, Провід ОУН і увесь Актив, Голову й Президію СУВФ, Голову й Центральний Комітет АБН, Проводи українських і чужинецьких політичних, наукових, культурних і громадських Установ, які несуть на собі тягар і відповідальність за ідейно-політичний зміст і напрямки боротьби за визволення усіх поневолених Москвою народів.

Хай Новонароджений Ісус Христос благословить Вашу працю і жертви в боротьбі й обдарує Ваші зусилля перемогою Його Святої Правди!

Христос Родився! — Славім Його!

*Редакція, Адміністрація і Друкарня
«Визвольного Шляху» й УВС*

В 25-ліття сл. п. Степана Бандери

Ярослав СТЕЦЬКО

НА КІН БОРОТЬБИ В ОСОБЛИВОМУ ЧАСІ

(Слово на академії в Мюнхені 13. 10. 1984)

Степан Бандера вийшов на кін визвольної боротьби нації в особливо важкий період нашої історії. Розчехтована Україна — здавалося її ворогам — уже на довгі десятиріччя не підійметься. Збройні сили окупантів і апарат терору мали це гарантувати. Особливо ж московський імперіялізм у з'єднанні з комунізмом, тобто большевизм, створив небувалу в історії систему терору, накидаючи свій спосіб і філософію життя Україні й іншим поневоленим націям. Ця суцільна система поневолення за поміччю військового й поліційного та монопартійного терору в орвеллівському стилі налягла на українську землю, яка знайшла своє найтрагічніше унаявлення в голокості з 7-10 мільйонів жертв української визвольної боротьби проти голодової облоги України московськими ордами.

Навколо нас світ ворогів — поверсальська система, яка легалізувала окупацію України. Здавалося, що безнадія і розпач огорне націю. Але так не сталося. Герої з-під Базару, герої Холодного Яру засвідчують нескореність нації. За справу визволення гине голова Української Держави Симон Петлюра.

Виринає необхідність ідейно-морального, ідеологічного оновлення нації, виховання нового покоління на крові героїв Визвольної Війни і Зимових Походів. Культ зброї продовжує полк. Євген Коновалець, творячи УВО, а згодом з метою всенародного оновлення в рідній ідеології з прадавніми первнями раніших героїчних епох нашої історії творить ОУН у співзвучності з вченням Дмитра Донцова і Миколи Міхновського. Наріжним каменем визвольної боротьби став націоналізм як світоглядова, політична, дійова програма визвольно-революційної боротьби.

Степан Бандера з юним ентузіазмом і ентузіазмом ще гімназиста включається в боротьбу УВО-ОУН. Суттєвим первнем тієї епохи було в ім'я абсолютної справедливості, в ім'я ідейно-моральних вартостей, в ім'я Богом даного українському народові права стати за визволення й об'єднання усіх земель України в Українсь-

ку Самостійну Соборну Державу. Степан Бандера, як Крайовий Провідник ОУН і Крайовий Комендант УВО розумів, що правда перемагає не сама собою, але тоді, коли її носії готові віддати за неї життя. Це акцент героїки життя.

Степан Бандера з питоменним йому завзяттям, ініціативою й рішучістю на чолі Крайової Екзекутиви ОУН у тридцятих роках організує на Західньо-Українських Землях проти польського окупанта масові акції: шкільну акцію за український зміст і мову в школах, проти монополів окупанта, соціально-економічні акції на хліборобському, робітничому відтинках, проти колонізації українських земель наїзниками, відплатні акції за пацифікацію Західніх Українських Земель, масові паломництва на побойовища нашої слави — культ могил полеглих за Україну героїв. Він зосереджує свою увагу в однаковій мірі як соборник на протимосковську й протикомуністичну акцію на Західніх Українських Землях масового характеру, організує проникання ОУН й її ідей із Західніх Українських Земель на Осередні і Східні Українські Землі, паралельно до дії Провідника ОУН полк. Євгена Коновальця в його дусі й за його напрямними. . . Рука месника ОУН за морд мільйонів досягає представника московського окупанта у Львові героїським чином Миколи Лемика, який згинув смертю героя згодом під Києвом з рук гештапо. За пацифікацію приходять геройський чин Григорія Мацейка у Варшаві. Україна у війні з окупантами. Вона у війні по сьогодні. Покоління тридцятих років схарактеризував проф. Дж. Армстронг, американський історик, у своєму творі «Український націоналізм»: «Більшість цих мужів — зі страшною динамікою. . . Це загартована група борців, надзвичайно відважна й заприсяжена жити небезпечно». І продовжує: «Націоналізм вражає глибоко психологічну субстанцію народу, він здібний стимулювати ентузіазм, який не легко збудити іншими впливами. Мета, поставлена собі націоналізмом, не притягає стовідсоткового раціоналіста, але та мета має в собі глибокий емоціональний заклик. У минулому столітті світ бачив численні політичні програми, які кілька років притягали тільки невеличку фанатичну групу захоплених, і нагло ставали могутньою силою, коли обставини дозволили їм запалити емоції загалу. Коли виглядає, що рух має таку потенціальну силу, було б немудро легковажити його, хоч би його нинішні вияви були обмежені». Цю динамічну потенціальну силу, — каже Армстронг, — має якраз український націоналізм.

Польський журнал «Бунт молодих» в 1933 році стверджував: «Тасмична ОУН нині є сильніша за всі українські легальні партії узяті разом. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює зі страшним темпом, щоб втягнути маси в крутіз револуції».

Або інший журнал «Просто з мосту» писав: «Хай українських націоналістів буде жменька, проте напруження жертвенності, посвяти й героїзму тієї жменьки таке наявно велике, що його вистачає не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю».

Про це покоління можна б сказати за чужим автором: «Ми — члени підпільної організації — це небіжчики, що їм дано тільки відпустку на якийсь час».

Члени родини сл. п. Степана Бандери і їхні діти, дост. Ярослав Стецько, п-ні м-р Слава Стецько, представники й учасники з чотою українських комбатантів з В. Британії в їхніх орг. уніформах під час формування походу до могили на цвинтарі в Мюнхені.

У своєму останньому слові перед судом окупанта, в обличчі смерті, Степан Бандера уточнив ідейно-моральну поставу покоління того часу:

«... Люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть утратити життя, такі люди, як ніхто інший, уміють цінити життя інших. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але — наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йдеться про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати».

Герої «на відпустці на цьому світі!» — а можна б запитати: чому

людська велич якраз у смерті така відчутна й осяйна? Бо вартість не так у самій смерті, а в об'явленій нею людській величі, в об'явленні божественного в людині.

Технічно-революційні акти, бойові чини були складовою революційно-визвольної діяльності ОУН. Степан Бандера як стратег революційної боротьби надавав їм належне місце в цілому комплексі визвольної дії. ОУН ніколи не була терористичною організацією, що виразно підкреслив Степан Бандера у своєму останньому слові перед судом окупанта у Львові. ОУН ніколи не воювала проти жінок, дітей, стариків чи безборонних людей. ОУН воювала й воює проти окупантів України усіми доцільними засобами. Не ОУН, національно-визвольна сила нації є терористичною організацією, але окупанти України є терористами, які насильством, терором, масовими мордами, геноцидом, тюрмами і концтаборами тримають у неволі й у поневоленні український народ.

Часи байронізму, часи сантиментів і тихої любови в нас минулися. Прийшли часи бойових чинів, часи заліза і крові. Часи жорстокі й великі. Панівним мотивом життя став національний ідеал. У забуття скинуто усі інтернаціоналізми, всесвітнянства, соціалістичну солідарність клас, облудні ідеї імперіялістів для обману поневолених.

На арену української історії вийшов організований націоналізм і його залізні й ідейно непереможні когорти ОУН-УПА. Таємничий, невидний, усюди присутній велет, його символом — три літери, що стали прапором для нації, а прокляттям смерті для ворогів України. Цей велет став речником волі народу. У нього зосередився біль століть, що його свідомо й несвідомо відчують усі українці, і який єднає нас усіх.

Велета полонила жадаба самопожертви поруч бажання героїчного чину. Яка ж програма цих незвичайних людей, цього прихованого велета? Завдання його можна звести до одного слова. Коли в 1836 році якийсь російський достойник запитав польського графа Вельопольського, що повинна зробити Росія, щоб задовольнити поляків, граф відповів — «відійдіть». Отаке становище займає ОУН, — сказав прокурор на варшавському процесі. А ми додамо — до всіх окупантів України. Велика стихія національної ідеї огорнула серце і мозок цих борців. Степан Бандера засуджений на кару смерті, після заміни її на досмертню тюрму карається у польських казематах до початку Другої світової війни, коли врявався на волю. Для нього тепер як провідника всієї ОУН починається нова епоха революційно-визвольної дії.

Приходять сорокові роки, роки великої проби нації і зокрема ОУН і Степана Бандери. 1938 року гине смертю героя з рук Москви напередодні вирішальних подій основник УВО й ОУН полк.

Євген Коновалець. 1941 року приходить военний зудар між двома тоталітарними імперіялістичними потугами — Росією і Німеччиною — з однаковими цілями: загарбництво й уярмлення інших націй. В осередку — Україна. У співпраці з обома Українськими Церквами приходить з почину ОУН проголошення Національними Зборами відновлення Державности 30 червня 1941 року, створення єдиного на той час на європейському континенті демократичного уряду — Українського Державного Правління і передпарляменту — Ради Сеньйорів. Слуга Божий Митрополит Андрей і пізніший Патріярх Йосиф, Митрополит УАПЦ Полікарп благословлять Державний Акт і дають йому повну підтримку, співстворять державність. З благословення наших Церков народ іде на двофронтову війну проти обох безбожницьких наїзників в ім'я Христа й України. «Для ОУН справа релігії, її оборони перед наступом безбожницького комунізму, справжнє ісповідування і підтримування живої християнської віри, — писав Степан Бандера, — це найважливіша справа не тільки самої Церкви, але й усього народу, усіх національних сил, зокрема національно-визвольного руху».

Згідно з розпрацьованим Проводом ОУН пляном розгортається боротьба. Степан Бандера знову в тюрмі і концтаборі, тепер уже німецькому. Від імени ОУН разом з головою УДП відкинув ультиматум нацистського уряду довести до відкликання Державного Акту і до розв'язання УДП. Боротьба продовжується. ОУН уже розбудована по всій Україні завдяки її Похідним групам і ранішій дії Проводу ОУН.

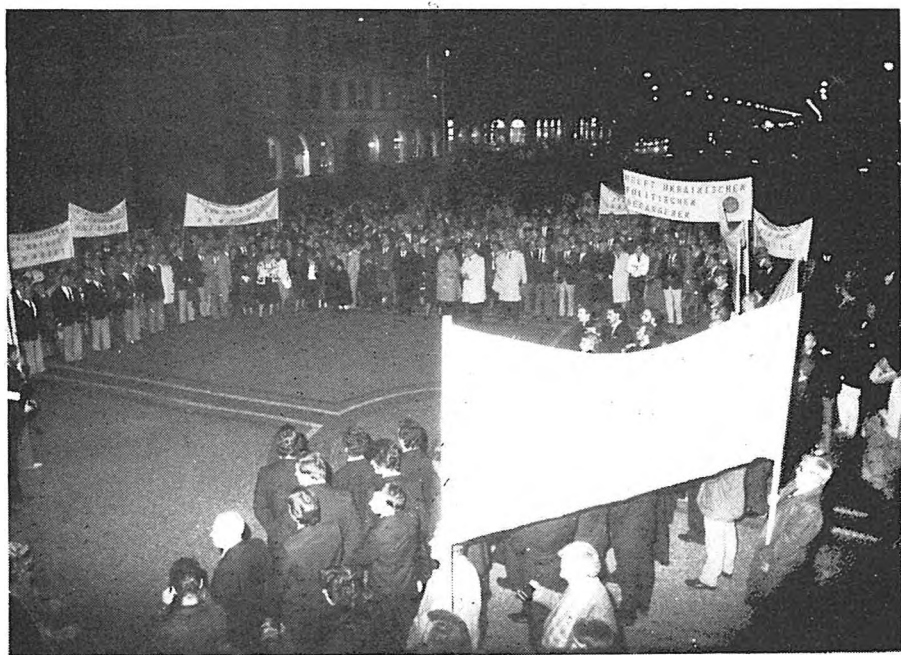
Згідно з Актом проголошення Державности твориться українська національна армія — Українська Повстанська Армія під командуванням усенаціонального героя ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки.

Ім'я Степана Бандери стає символом визвольної боротьби народу

Останній етап революційної діяльності Степана Бандери після упадку Німеччини — це організування національно-визвольної боротьби в нових умовах проти большевицької Росії. Його головна увага зосереджується на розбудову ОУН в Україні, як організатора боротьби. Він задля цього живе. ОУН-УПА-УГВР-АБН — це визвольні формації, яким він присвячує свою увагу, в осередок ставлячи Державний Акт 30 червня 1941 року, який започаткував найновішу епоху української державности, захищувану зброєю ОУН-УПА. Москва бачить загрозу від його індивідуальности. Політбюро і уряд СРСР переконавшись, що ідеологічно, політично, пропагандивно й організаційно не мають змоги знищити Степана Бандеру, тоді вирішили знищити його фізично. Це сталося 15-го

жовтня 1959 року, напередодні появи шестидесятників, що були духом від духа, кров'ю від крові ОУН-УПА і символу визвольної боротьби нації Степана Бандери.

Але дійсність стала легендою і Степан Бандера як символ ще могутніше мобілізує народ до боротьби. На підложжі крові впадших героїв ОУН-УПА виросло нове покоління ОУН, як теж культурних і політичних діячів узагалі — шести- і семидесятників. Українська національна стихія вилонила з ідей і жертв ОУН-УПА, з повстань у концтаборах — нову генерацію борців, що унаєвнили банкрутство большевизму, марксизму, російського загарбницького месіянзму.

*Мюнхен, Одеон сквер, загальний вид демонстративного віча.
Дост. Ярослав Стецько й інж. І. Кашуба, голова Святкового Комітету,
по середині чотирикутника*

Степан Бандера був не лише організатором, але не менше теоретиком української революції. Він у своїй теоретичній творчості зосереджує увагу передусім на розробці перспектив української національно-визвольної революції. Аналізуючи різні її аспекти з внутрішнього чи зовнішньо-політичного боку, Степан Бандера розгортає власнопідметні закономірні — зумовлені українськими якостями й вартостями, оригінально-українськими первнями, українським революційним незнищеним людським потенціалом

і геополітичним становищем України, генієм та трудолюбивістю нації — перспективи розвитку української національно-визвольної революції. Логіка його аргументації, передбачливість щодо розвиткових процесів, стимульованих революційною ідеєю, революційними кадрами й революційною пляною дією, аналіза внутрішніх протиріч імперії й системи, спричинюваних і поглиблюваних визвольними націоналістичними діями, — дає нам образ не лише зенітного пункту — всенароднього повстання, але й переможної визвольної війни уярмлених націй проти російського окупанта й большевицької тиранської тоталітарної системи:

«Якщо нас не люблять, — пише Степан Бандера, — за т. зв. фанатизм, то значить не люблять нашої непохитної, безкомпромісової боротьби проти большевизму, проти поневолення. . . Наші ідеї — це наша найбільша сила, на успішніша зброя, якою переможемо большевизм».

«Найкращі ідеї і програми не спроможні формувати життя й розвиток, доки не знайдуться їх апостоли і борці, люди сильних характерів, віри, запалу, посвяти й чину».

Духова спадщина Степана Бандери своїм змістом небуденна.

Степан Бандера героїкою свого життя, своїми чинами революціонера-націоналіста, лідера визвольної боротьби та своїми ідеями і думками, теорією національно-визвольної революції дав далекосяжний вклад у визвольну боротьбу нації та в її майбутню остаточну перемогу — відвоювання Української Самостійної Соборної Держави і розвал російської імперії на національні незалежні демократичні держави поневолених народів у їхніх етнографічних кордонах.

Найкращим нашим вшануванням славної пам'яті Степана Бандери є відважне здійснювання освяченої кров'ю безчисленних борців ідеї Української Державности.

Чи Ви вже virivnyali передплату «В.Ш.» на 1985 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 38-річчя! Допомагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Василь ОЛЕСЬКІВ

В ПОКЛОНІ СТЕПАНОВІ БАНДЕРІ

(Доповідь, виголошена на Жалобній Академії в Лондоні)

*Затямте, ідея живе лиш тоді,
Як прагне людина за неї померти,
Коли її кров'ю освятять. . .
(«Невольницькі плачі»)*

Найвищою ідеєю українського народу на протязі віків, а особливо на сучасному історичному етапі його існування, є ідея національної свободи і державної незалежності. Без втілення в життя цієї ідеї, без волі і державної незалежності, нація не спроможна розвивати своїх питомених властивостей і здібностей та жити повним життям, згідно з його духовною структурою, культурними і релігійними традиціями і звичаями. Тому за здійснення цього великого ідеалу нації найкращі її сини і дочки не лише готові за них боротись, їх відстоювати і задля них жити, але й кров'ю своєю його освячують, бо це є запорука його живучости у всіх поколіннях.

Степан Бандера, Провідник Організації Українських Націоналістів, якого пам'ять сьогодні відзначаємо у 25-ліття його героїської смерті з рук імперіялістичної Росії, є найкращим прикладом, як треба жити, працювати і боротись за права і кращу долю свого народу, особливо в часах тяжкого лихоліття, яким є поневолення чужим окупантом. Своім життям, працею, всецілою відданістю українській визвольній справі, своєю відвагою, провідницькими здібностями і революційними чинами, він вже в молодих роках здобув собі довір'я і респект серед кадрів ОУН, а для молодого покоління став об'єднуючим чинником на базі визвольних ідей українського націоналізму. Як стратег революційної боротьби, він зумів змобілізувати народ до затаженої боротьби перед і під час Другої світової війни, якою прокладено твердий шлях і на майбутнє. Як розумний і передбачливий політик, він ставив українську визвольну справу в контексті світових проблем і ніколи не зійшов з правильних українських позицій. У своїх теоретичних працях, він дає відповіді на всі питання національного визволення українського й других поневолених народів. Як легендарний Провідник Організації Українських Націоналістів,

він вже за життя став символом боротьби українського народу за його державну незалежність.

Період нашої історії, в якому жив і діяв Степан Бандера, був особливо важким. Є це період, в якому вороги України, а особливо большевицька Росія, намагались знищити відроджену у Визвольній Війні українську стихію, національну свідомість українського народу і його стремління до волі і незалежності. Вони розуміли, що постання української держави змінє політичну карту Європи і перекреслює їхні імперіалістичні плани. Тому наступ на українство був тотальний, скерований на фізичне послаблення української субстанції і на духово-моральне, культурне і політичне зубожіння і занепад, щоб в той спосіб знову загнати його у безпросвітну темряву, з якої український нарід після двохстолітньої неволі почав був виходити на світло денне. В тому пляні большевицька Москва запланувала і провела погром української культури, церкви, громадського і політичного життя, винищивши фізично провідну верству українського народу, а відтак провела нечуваний у світі геноцид над українським селянством, яке творило основу української нації. В тому ж пляні польські окупанти західньо-українських земель, проводили політику зубожіння, безпросвітності і польонізації українського населення, вдаючись до ганебних засобів паціфікації і поліцейського насилля. Насувалось питання, чи видержить український нарід цей тотальний наступ ворогів, чи знайде в собі силу, щоб зробити черговий крок в напрямку осягнення заповітної мети, якою була і є українська держава.

З перспективи понад п'ятдесяти років можна ствердити, що цей черговий крок на дорозі ставання української нації до державної незалежності зроблено. Створення в 1929 році Організації Українських Націоналістів було завершенням кристалізації української політичної думки. На місце дотепер панівної ідеології соціалізму, що постала на утопійних, ідеях марксизму і штучно перецеплена в український національний організм, прийшла ідеологія українського визвольного націоналізму, сперта на християнському ідеалістичному світогляді. В її основу лягли найкращі здобутки української нації на протязі тисячоліть у сфері власної духовости, культури, правовости, соціальної справедливости і національної незалежности. Світильниками на визвольному шляху нації стали великі постаті нашого народу — св. княгиня Ольга і св. князь Володимир, які запровадили християнство в Україні, князь Ярослав Мудрий з його кодексом прав «Руська Правда», гетьмани Хмельницький і Мазепа, які збройно виступили проти Польщі і Росії, духові велетні Шевченко, Леся Українка і Франко, що своїм словом відродили націю до нового життя, гол. отаман і голова держави Симон Петлюра, який українську державну ідею

освятив збройною боротьбою і власною кров'ю, ідеологи української державности Микола Міхновський, Дмитро Донцов, Вячеслав Липинський. Переможний Конотоп, геройські чини крутянців і Базару, переможні бої українських армій у великій Визвольній Війні, державницькі чини 22 січня і 1 листопада, стали незаступимими дороговказами на дальшому, новому шляху визвольної боротьби української нації, в авангарді якої станула ОУН під проводом Євгена Коновальця.

На цій сильній ідеологічній базі, ОУН побудувала визвольну стратегію на приматі власних сил українського народу і революційного шляху боротьби аж до досягнення кінцевої мети, якою є суверенна українська держава. Чітко визначено ворогів української державности і безкомпромісову поставу до всіх їх разом і кожного зокрема. ОУН теж опрацювала і дала народові проект державного будівництва, спертого на традиційних українських духових, правових і соціальних первнях. Це перший раз в новітній історії України, що український нарід вилонив зі себе провідну політичну силу, яка дала розв'язку для усіх питань визвольної боротьби і державного будівництва.

Вклад Степана Бандери в діяльність ОУН в перші роки її існування був великий і вирішальний. Він, очоливши Крайову Екзекутиву ОУН, надав Організації динамічного характеру, чим полонив молодь, а далі й весь народ. Геройські чини боеків ОУН, вихованих на традиціях УВО, каральна рука яких досягла представників окупаційних режимів на наших землях, спротив окупантам на всіх відтинках життя народу, поширення визвольних ідей на всі терени соборної України стали змістом дії ОУН у тридцятих роках. Гідна і геройська постава Бандери на Варшавському процесі була сприйнята з подивом і признанням українським народом в Україні і на поселеннях, а його ім'я стало набирати синонімічного значення з самою Організацією. Тому природньо, що після геройської смерті полк. Євгена Коновальця і після виходу з польської тюрми, Бандера очолив Провід революційної ОУН, яка в обличчі нової тяжкої воєнної ситуації станула на безкомпромісових позиціях революційної боротьби за українську державність проти всіх окупантів.

Проголошення з ініціативи Бандери Акту відновлення української держави в червні 1941 року, проти волі нового окупанта нацистської Німеччини, що могутньою хвилею пронеслося по всіх просторах соборної України змобілізувало народ до нових звершень, стало зворотним пунктом у визвольній боротьбі українського народу. Відмова Бандери і членів Українського Державного Правління на чолі з Ярославом Стецьком відкликати цей державний Акт, чого домагався Гітлер, і їх арешт німецькою окупацій-

ною владою, остаточно розкрили правдиві наміри німців супроти України й український нарід, під проводом ОУН, розпочав затяжну, криваву, героїчну збройну боротьбу, найперше проти німців, а згодом теж проти большевиків, яка тривала понад десять років, а у змінених формах провадиться аж до сьогоднішніх днів. Ім'я Бандери стало символом цієї всенародньої боротьби. З його іменем на устах вмирали українські борці, його звеличували у піснях. Ім'я Бандери стало відомим у цілому світі.

Представники громадських установ, уніформована чота членів ОбВУ і частина похідної колони на Бейсвотер, Лондон, під час демонстрації в 25-ліття з дня смерті з наказу Москви сл. п. Степана Бандери

І хоч Бандера в часі війни був ізольований від безпосередньої участі у цій збройній боротьбі, будучи в німецькому кадеті, а після війни опинився на чужині, його вплив на хід і розвиток революційної боротьби був вирішний. Його напрямні, що лягли в основу Маніфесту ОУН напередодні війни з 1940 року і постанови Другого Великого Збору ОУН з 1941 року, були актуальними на протязі всього періоду збройної боротьби і лише були доповнювані в міру потреби зі зміною ситуації. Ідеологічна підбудова всього визвольного руху, сильна, дисциплінована організаційна мережа, збройне рам'я ОУН, що згодом перетворилося у могутню Українську Повстанську Армію, включення у боротьбу найшир-

ших кіл народу та сильний Провід Організації і всього визвольного руху — це ці головні передумови для успішности визвольної боротьби, що їх проповідував Степан Бандера і що їх на практиці переводжувано в життя.

Збройна боротьба українського народу під час і після Другої світової війни, що велася під проводом Бандери під знам'ям ОУН-УДП-УПА-УГВР, це, за словами, ген. Тараса Чупринки-Шухевича, найбільш героїчна епоха української нації, а такого героїзму і посвяти, що їх виказали бійці УПА і члени революційного підпілля, не знає історія. Від Закарпаття аж по Кавказ, а згодом на всіх просторах большевицької імперії, українські революціонери зброєю і кров'ю писали новітню історію України. І хоч цим разом ця героїчна боротьба не завершилася переможно, бо головної мети ще не досягнуто, то вона є черговим великим кроком вперед у ставанні української нації до державного життя. Без цієї боротьби українська нація заледви чи пережила б це чергове лихо-ліття, що його спіткало з поворотом большевицько-московських окупантів на українські землі. Імперська Росія, вигравши війну проти гітлерівської Німеччини, станула на шлях дальшої експансії. В її божевільних плянах поглинути всі підбиті народи не лише фізично, але щоб вирвати з них їхню душу, і так оголених включити у свій національний організм, не було місця для існування українського народу як окремої національної спільноти. Та в цьому питанні Москва прорахувалася. Україна хоч понесла величезні людські жертви під час і після війни, але завдяки визвольній боротьбі українського народу, зберегла свою душу, свою честь і свої чисті, несплямлені ідеї.

Українська нація вступила у чергову фазу визвольної боротьби. Рівночасно зі зменшенням збройної боротьби, посилювалась і збільшувалась ідейно-політична боротьба. А в цій фазі й у цій формі боротьби кордони вже не відіграють ролі. Вона ведеться на всіх просторах імперії, куди тільки закинено українських й інших політичних в'язнів і їхніх родин, вона ведеться в Україні, а теж на всіх поселеннях у вільному світі. І знову Степан Бандера, очоливши наново Провід ОУН, взяв керівництво цією боротьбою. Нав'язано потрібні зв'язки між краєм і закордонними частинами ОУН, посилено пропагандивно-інформаційну працю серед всіх прошарків населення і серед всіх народів, розпочато нову важливу ділянку праці на зовнішньо-політичному відтинку, де вперше в історії українське питання і проблему розпочато ставити у всій її ширині і глибині. Одночасно, доведені до відчаю мільйонові маси каторжників, під впливом і проводом членів ОУН-УПА, розпочали страйки у місцях заслання, які потрясли самими основами російської імперії і большевицької системи. Мільйони їх, після частинної капітуляції й уступок большевицького режиму

в обличчі загрози поширення збройних повстань у концтаборах на всі терени імперії, повернулось на свої рідні землі, де знову включились у життя і боротьбу народу.

На цьому новому етапі визвольної боротьби, Степан Бандера велику увагу присвячує розробці концепції цієї боротьби, враховуючи зміни, що наступили після війни. А ці зміни були великі. Майже всі землі України знайшлися тепер під одним, московським окупантом, отже прийшло до стику, змішання дотепер віками розділених частин народу. Жертвою московської експансії впали народи Східної Європи, які між війнами жили у своїх власних державних структурах. На зовні прийшло до великого напруження між російською імперією і її недавніми союзниками в боротьбі проти гітлерівської Німеччини. Отже цілковито змінилася констеляція укладу світових сил, що в ній мала далі діяти ОУН і весь визвольний рух.

Основним елементом української революційно-визвольної стратегії, що її розпрацював Степан Бандера у своїх численних працях, є:

а) Рушійною силою в українському народі є український націоналізм, який визнає національне і соціальне визволення українського народу як свою мету, а національно-визвольну революцію як єдиний шлях до досягнення цієї мети. Тому ширення ідей українського націоналізму в найширших кругах народу є необхідне у всяких обставинах.

б) За всяких умов і обставин потрібно зберегти організаційні кадри та їх керівництво, як ядро революційної дії, які спрямовуватимуть енергію народу по лінії вимог та потреб визвольної боротьби на кожному її етапі.

в) Спільний фронт визвольних рухів поневолених Росією народів і синхронізація їхньої дії і боротьби.

г) Зовнішньо-політична діяльність скерована на здобуття зрозуміння і підтримки серед вільних народів і держав для боротьби поневолених народів за своє визволення.

На внутрішньому українському відтинку, з метою об'єднати всі сили народу у боротьбі за волю і державність, в Краю і на еміграції, Степан Бандера опрацював засади і принципи, на яких мало б прийти до такого об'єднання.

І в час, коли повищі ідеї почали реалізовуватись, коли в Україні до голосу почало приходити нове покоління борців, виховане на ідеях і героїських подвигах, на жертвах і крові їхніх попередників, коли спільний фронт поневолених народів на базі і принципах АБН став уже дійсністю і коли на міжнародній арені українське питання ставало чимраз більш актуальним, прийшов

трагічний день 15 жовтня 1959 року, в якому кровожадна більшовицька Москва перервала нитку життя Степана Бандери. Великий і важкий був це удар для українського народу, для ОУН, для всіх поневолених народів. З наших рядів вирвано великого Провідника, людину, що вже за життя стала символом і прапором визвольної боротьби українського й інших поневолених народів. Не було українця, незалежно від особистих поглядів, щоб не відчув у ту хвилину великої національної і особистої втрати. Настрій тих хвилин глибоко відчув і занотував в «Українській Думці» учасних величавих похоронів сл. п. Степана Бандери, що відбувся рівно 25 років тому, 20 жовтня 1959 року:

«Над Мюнхеном, пише він, стояла золотиста осінь, але день був сірим, непривітним. Хотілося, щоб його взагалі не було, щоб те, що мало відбутися на протязі його тривання, ніколи не відбулося... Але закони життя тверді й брутальні, як сила, що вирвала з-поміж наших рядів одного з найкращих. В околицю лісового цвинтаря тягнулися сотні українських людей, щоб відпровадити на останньому відтинку довгого і бурхливого шляху тіло славного українця. Більшість з них може ніколи в своєму житті не зустрічалися віч-на-віч з Степаном Бандерою, але для кожного з них саме лиш Його ім'я було і прапором, і бойовою сурмою, і прикладом невгнутаго борця за найвищі ідеали нації. Сьогодні їх, представників старшого і молодшого покоління, з Німеччини, В. Британії, Америки, Канади, Франції, Бельгії, Австрії і інших, в ще міцнішу національну родину еднає спільна скорбота і жалоба».

Ярослав Стецько, голова АБН і сьогоднішній Провідник ОУН, у прощальному слові на могилі так схарактеризував Степана Бандеру: «Степан Бандера — легендарна постать української революції — не був суворою людиною. Він — це трискаюче життя, завжди повний життєрадості; ніщо благородне людське не було йому чуже.

Він любив родинне життя, понад усе — дітей, з якими радо проводив свій рідко вільний час. Це був його наймиліший відпочинок — побувати серед своєї рідні, з дітьми і дружиною, яка була його тихою, але не менше великою підтримкою.

Як був він безоглядним супроти ворога, так умів він кожний добрий почин інакше думаючих українців доцінити, бути толерантним для думки інших, усіх, хто зі шляхетних мотивів трудиться для добра української справи».

А пращаючи від імені всієї ОУН по обидвох боках залізної закладини, Я. Стецько сказав таке приречення: «У стіп тієї могили клянемося — не спочити раніше, поки у нашому святому великому Києві знову не будуть піднесені українськими революціонерами переможні прапори... поки московська імперія усіх видів і

кольорів не буде рознесена і на її руїнах не будуть відновлені самостійні соборні держави всіх народів».

І це приречення, складене на свіжій могилі Провідника Бандери, 25 років тому, було весь час і далі є актуальним. На протязі цього чвертьстоліття зарівно ОУН як і весь український нарід ані не заломились, ні не склали зброї, ведучи послідовну, плянову боротьбу у нових обставинах. Вкоротці після смерти Бандери, на кін боротьби виходить молоде покоління борців, т. зв. шестидесятників, а згодом семидесятників, які на базі ідей українського визвольного націоналізму голосно, на весь світ заявили право української нації на її суверенне державне життя. «Людські душі обняв патос оновлення», заявляє сучасний автор — політв'язень. Бій окупантові дається на всіх відтинках життя — культурному, соціальному, релігійному, побутовому і політичному. Частина борців вийшла на яв, щоб бути прикладом для інших і щоб про їхню боротьбу міг дізнатися зовнішній світ. Шукається опори для підкріплення української національної ідеї навіть у передісторичній добі, щоб устійнити тяглість буття і росту української нації на протязі тисячоліть як окремої етнічно-національної спільності. «Нація, — каже крайовий автор, — це вічна й у своїй внутрішній сутності постійна спільність кровно та психологічно споріднених людей, яка отримує в непорушну спадкоємність як Визначеність і Даність суверенітет, державність, незмінність національного «Я». Незалежність і суверенний державний механізм — її найвищі, нетлінні цінності. Це — Даність Бога, це — Священний Храм». Так сильного окреслення поняття і значіння нації, як це подав сучасний крайовий автор, досі ще не було в нашій політичній літературі. Глибінне осмислення суті нації, її історичної ролі і покликання, є темою над якою працюють сьогодні молоді українські теоретики і дослідники в Україні. Сьогодні визвольні ідеї не обіймають лише замкнену групу однодумців-патріотів. Вони є власністю всього народу, якого обняв патос оновлення. «Ми знову стоїмо напередодні масового героїзму нашого народу» — заявляє інший крайовий автор, а поет-в'язень втворює йому: «Тюрма не виросте до неба, ще землю їстиме тюрма».

Щоб здержати якомсь цю нову наступальну українську стихію, большевицька Москва вдалась знову до терору, жертвами яких впали численні українські патріоти-борці. Тисячі інших запропоторено до тюрем і концлагерів. Та це вже не спинить нації в її поході до волі.

ОУН, як авангардна сила нації, далі проводить свою працю і боротьбу на всіх відтинках, внутрі імперії і на зовні, здобуваючи все нові успіхи. На базі теоретичних праць Степана Бандери, доповнених крайовими авторами, ОУН на своїх Великих Зборах до-

повнила основні ідеологічні, стратегічні і політичні принципи, на яких базується сьгоднішня боротьба.

*Загальний вид демонстративного походу в Лондоні в 25-ліття
з дня смерти сл. п. Степана Бандери*

На зовнішньому відтинку Україна й інші поневолені народи добились остаточно визнання їхньої концепції визволення заявою президента США Регана, що: «Ваша боротьба є нашою боротьбою! Ваші мрії є нашими мріями! Ви є сумлінням світу!» Це вперше в історії, що поневолені народи російським імперіялізмом і вільні, але загрожені народи стали природними союзниками. Цей факт матиме велике значіння у дальшому розвитку світових подій, у користь поневолених народів.

Отже жертви понесені українською нацією у визвольній боротьбі, геройська смерть Степана Бандери, провідника цієї боротьби, не пішла намарне. Освячені їхньою кров'ю ідеї остались живими в народі, а реалізацію їх перейняли на себе нові борці, молоде українське покоління.

Складаючи поклін Степанові Бандері у 25-ліття його смерти, згадаймо в наших думках і членів його найближчої родини — його Дружину Ярославу і його Сина Андрія, які разом з ним переживали всі життєві труднощі українського борця-революціонера

і може й з цих причин так передчасно відійшли у вічність. Ціла Родина Бандери це праобраз мільйонів українських родин, які в ім'я великої національної ідеї принесли і далі приносять свою особисту жертву.

Згадаймо і всіх найближчих співробітників Покійного Провідника, в Україні і на чужині, що впали в боях чи відійшли у вічність, та всіх тих борців — воїнів української національної революції, ім'я яким легіон, — які під прапором Бандери боролись і поклали своє життя за волю України.

Та найкращим вшануванням пам'яті Степана Бандери і всіх героїв України буде продовжування розпочатої ними боротьби за найвищі ідеали української нації аж до її переможного кінця — відвоювання Української Самостійної Соборної Держави.

Вічна слава і поклін Степанові Бандері і всім Героям України!

Слава Україні!

Увага!

Увага!

НОВЕ ВИДАННЯ

У видавництві Література і Мистецтво, Бельгія, щойно вийшла друком збірка поезій довголітнього українського політичного в'язня Зіновія КРАСІВСЬКОГО п. з.

НЕВОЛЬНИЦЬКІ ПЛАЧІ

У книзі поміщено 77 глибоко-ідейних і високомистецьких поезій, створених Автором у московських тюрмах і концтаборах, а теж його слово «До читача» про свій життєвий шлях.

Передмову написав Святослав Караванський.

Книга має 144 сторінки друку на добірному папері, у твердій обкладинці. Її можна набути в українських книгарнях і видавництвах по таких цінах: Бельгія — 400 б.ф.; В. Британія — 5 ф.; Німеччина — 20 НМ; Франція — 60 ф.ф.; Австралія — 8 дол.; Канада — 10 кан. дол.; США — 8 ам. дол.

Замовлення і розчислення слати до УВС, яка відповідає за адміністрування книжки.

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London N1 1LF, Great Britain.

ПРОПОВІДЬ

*Архиєпископа Мирослава Марусина під час Служби Божої
в храмі УКЦ у Мюнхені в суботу 13.10.1984*

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Господь наш, Ісус Христос на Тайній Вечері сказав такі важливі слова: «По тім пізнають вас, що ви є мої учні, як будете мати любов між собою». А продовжуючи, додав: Ніхто не має більшої любови від того, хто свою душу, своє життя кладе за своїх друзів. Ви є мої друзі. Сам Господь Ісус віддав своє життя за нас. Тому ми є в праві сказати, що ніхто більше не любить, ніж той, хто своє життя віддає за других.

Президент УНР М. Лівіцький з дружиною, голова УДП і ОУН Ярослав Стецько з дружиною і частина представників ОУВФ під час Архиєрейської Служби Божої в Мюнхені

Бл. пам. Степан Бандера не жив для себе, але для свого народу, для своїх друзів та своєї батьківщини. Так він і віддав своє життя за своїх друзів і за свій нарід. Тому ми зійшлися у цій святині

— ваші Владики, священники, брати наші і сестри — українці з різних країн Європи і, здається, широкого світу, щоб разом молитися й разом любити один одного і також, щоб бути готовими всі наші сили і навіть життя віддати за свій нарід.

Сьогодні ми віддаємо пошану бл. пам. Степанові, але також разом з ним і іншим, яких ми знаємо, що тут на чужині, а тим більше в Рідному Краю, на далеких засланнях мільйонами віддали своє життя за своїх братів, за свій нарід. А що в Бога ніяка жертва не лишається безцінною і безцільною, то ми впевнені, що Господь прийме цю велику жертву нашої Церкви й нашого народу і сповнить усі ці наші бажання, які ми носимо у наших серцях.

Ці поминки сьогодні для мене особисто може неочікувані, бо я не знав, що буду серед нашої любої громади в Німеччині, серед якої бував дуже часто у давніх часах. Пригадую, як сьогодні, як ця вістка про вбивство Степана прийшла до Риму саме тоді, коли велика частина провідних кругів з Мюнхену були зібрані в Римі на святкуваннях у пошану тоді Владики Архипастиря скитальців. Зрештою, він і того дня сказав: Таке могло було статися часто і зі мною, коли я приїздив, щоб відвідувати наших скитальців, наших братів і сестер у різних містах Європи. Зрештою і це, що він тоді передчував, було підтверджене на відомому вам суді. Книжку про цей суд, про відомий процес не можна читати без сліз.

І тому сьогодні ми хочемо осушити сльози, аби просити в Бога для нас великих ласк для нашого народу, для нашої Церкви. А вас усіх тут, вітаючи з цілого серця, я сьогодні, а завтра тим більше благословлю і прошу в Бога благословення для вас усіх, зосібна для родини Покійного, Великого Покійного нашого народу, яку я мав честь знати ближче, так само як іще з часів подорожей тут Покійного Владики, Архипастиря скитальців, мав я нагоду і честь особисто говорити з Покійним бл. пам. Степаном Бандерою.

Нехай Його пам'ять буде вічною у нашому народі, бо до нього відносяться слова поета: Такі як він ніколи не вмирають; виходять з тіл, щоб у душах вічно жити. Амінь.

СЛОВО АРХИЄПИСКОПА УАПЦ АНАТОЛІЯ ДУБЛЯНСЬКОГО НАД МОГИЛОЮ СЛ. ПАМ. СТЕПАНА БАНДЕРИ

Сказав Господь: Більше від цієї любови
ніхто не має, як хто душу свою покладе
за друзів своїх (Іоан. 15,13).

Ваше Преосвященство,
Всечесні Отці,
Високодостойний Пане Голово,
Жалобна Громадо!

Перебуваючи з волі Божої в різних країнах вільного світу, прибули ми до Мюнхену, щоб сьогодні тут біля могили славної пам'яті Степана Бандери, Голови Проводу Організації Українських Націоналістів Революціонерів, вшанувати його у 25-річчя його героїської, а одночасно трагічної смерті. Чверть століття тому надісланий москвою яничар-вбивник перервав цінне життя визначного сина України, що з любови до Бога й ближнього свого, обездоленого українського народу, присвятив усе своє життя боротьбі за визволення його з неволі й здобуття йому державної незалежності.

Як великий український патріот, любив він свій нарід понад усе. За цю свою любов до нього, що виявлялась у жертвенній і героїській праці для нього, довелося йому зазнати тюрем і концтаборів. Та ніщо не зламало його, бо як пише в одному зі своїх Послань св. Апостол Павло, він діяв «зі зброєю правди» (2 Коринт. 6,7). Він постійно боровся за волю свого народу проти тих, що закували його й призначили на знищення.

В боротьбі за кращу долю свого народу світлої пам'яті Степано-ві Бандері світили прикладом світлі постаті з нашого минулого, безліч наших відомих і невідомих героїв нашого народу. У цій боротьбі сл. пам. Степан Бандера взяв на себе провідну роль.

Ворог вбив Степана Бандеру, але ідея, за яку він віддав своє життя, невмирує. Вона живе в кожній свідомій українській людині. Ім'я Степана Бандери стало символом. Недармо тепер в Україні недруги й вороги нашого народу називають свідомих українців «бандерівцями», як колись називали «мазепинцями», а в наше століття «петлюрівцями».

Дай же Боже, щоб ідея, для якої жив і за яку віддав своє життя світлої пам'яті Степан Бандера, ідея, що є зобов'язуючою для всіх українців, привела нас до скорого її здійснення — здобуття волі і державної незалежності України.

Вічна слава незабутньому Степанові Бандері!

Вічна Йому пам'ять!

СЛОВО ПРЕОСВ. ВЛАДИКИ ПЛАТОНА КОРНИЛЯКА

Ми сьогодні тут зішлися, щоб помолитися за блаженний упокій душі спочилого раба Божого бл. пам. Степана Бандери, який тому 25 літ згинув геройською смертю. Споминаючи бл. пам. Степана, сина українського священика, ми споминаємо усіх героїв українського народу, які боролися за волю і кращу долю нашого народу. Сьогодні це для нас День Героїв-воїнів за Україну.

Високопреосвященний Архиепископ Анатолій, Владика Платон і Михайл, архипресвітер Палладій Дубицький і представники громадськості під час Панахиди біля могили сл. п. Степана Бандери в Мюнхені

При цій нагоді хочу згадати, що і наша Апостольська Екзархія обходить в цьому самому часі свій Ювілей: 25-річчя від свого оснування. І насуваються спомини:

В часописі «Шлях Перемоги» з 3 квітня 1960 року читаємо:

«Тут Преосвященного Кир Платона привітав Степан Ленкавський, висловлюючи спільну радість працівників, що зібралися на прийняття з усіх відділів з прибуттям Апостольського Екзарха. «Ми щиро радіємо, Ексселенціє, фактом Ваших відвідин, хоч вони за своїм характером не можуть мати політичного значення. Для нас мають вони значення символічне. Українська нація стоїть у боротьбі, Українська Церква є присуджена московським окупантом до знищення. Дві ідеї: ідея християнської України та ідея українського націоналізму є найнебезпечнішими для ворога. Вони є предметом безперервного й безуспішного ворожого наступу. Ворог добре знає, що перемога і тріумф цих двох ідей визначе загинуть московсько-большевицького панування на українській землі. Сьогодні, коли ми, націоналісти, маємо змогу вітати Вас, Ексселенціє, як репрезентанта ідеї християнської України, поміж нами, то ця сама зустріч обидвох найбільш ненависних ворогові сил має свою глибоку символічну вимову».

Згадуючи важку втрату — смерть сл. пам. Степана Бандери, Ст. Ленкавський підкреслив, «що сл. пам. Провідник дуже радів створенням Апостольського Екзархату в Німеччині, бо сподівався, що з цим фактом зросте релігійний підйом серед вірних, упорядкує і унапрямить працю нашого духовенства для добра Церкви й нації, піднесе моральний престиж Української Церкви в очах чужинців та усуне дуже болючі для нас випадки нетолерантного трактування православних українців».

Читаючи ці цінні рядки наша душа дякує Всевишньому, що наша провідна верства вірує в Бога і бажає жити християнським життям.

То ж згадуючи бл. пам. Степана Бандеру молимося, щоб Господь вислухав наші мольби і щоб український нарід зажив вільним життям на рідній йому Богом даній землі.

Вічна Йому Пам'ять!

В ПОКЛОНІ ПРОВІДНИКОВІ СТЕПАНОВІ БАНДЕРІ

В суботу 13-го жовтня, 1984 року, відбулося в Мюнхені, в місті смерти сл. п. Провідника Степана Бандери з руки московського скритовбивці, величне відзначення світлої пам'яті Символа Української Визвольної Боротьби, в якому взяли участь Владики, духовенство, представники українського політичного світу, наукових, громадських і молодечих установ і біля тисячі українських патріотів, що репрезентували меншими і більшими групами українську діаспору, а посередньо також і поневолену Московією Україну.

Вишанування сл. п. Степана Бандери в Мюнхені відбулося у чотирьох окремих частинах, що творили цілість односторонньої програми — Архиєрейська Служба Божя в катедральному храмі в Мюнхені, Заупокійної Панахиди на цвинтарі біля могили Покійного Провідника, Жалобної академії в концертній залі Мюнхену, демонстраційного походу зі смолоскипами і протестного віча на Одеон сквері.

В цьому розділі матеріалів про святкування 25-ліття смерти сл. п. Провідника ОУН Степана Бандери друкуємо слово голови Святочного Комітету інж. Івана Кашуби, а відтак салюти-присвяти, які були виголошені біля могили Покійного головними представниками крайових делегацій. Деякі матеріали ілюструємо фотознімками з Мюнхену і Лондону, де відбулися велике віче на Спінкерс корнері в Гайд Парку, демонстрація під московською амбасадю і Жалобна академія в суботу 20-го жовтня 1984 р., у яких взяло участь (у вічу та демонстрації) понад 1500 українців і представників поневолених Московією народів.

Редакція «В.Ш.»

Інж. І. КАШУБА

СЛОВО-ВІДКРИТТЯ ЖАЛОБНОЇ АКАДЕМІЇ

Вельмишановна дорога Родино Провідника, яка в цьому році понесла чергову велику втрату невіджалуваної смерти сл. пам. Андрія, вельмишановний друже Голово, вельмишановний пане Ректоре, Всечесніші Отці, Преподобні Сестри, вельмишановні Представники АБН-у, з Афганістану, Туркестану, Білорусії, Болгарії, Польщі, Румунії, Литви, Латвії, Естонії, Словаччини, Хорватії, Грузії, Північного Кавказу, Азербайджану, Мадярщини та вельмишановні гості з Німеччини, Ізраїлю, вельмишановні представники церковного, політичного, громадського, наукового, мистецького, жіночого, комбатантського, молодечого організованого життя — з далекої Австралії, Аргентини, Канади, З'єднаних Штатів Америки, Великої Британії, Бельгії, Франції, Австрії, Італії та Німеччини, високоповажані Пані й Панове, дорогі Подруги і Друзі, дорога українська Молоде!

В імені Міжкrajового Святокового Комітету усіх Вас щиро вітаю, від-

криваючи жалобну Академію для вшанування пам'яті великого Сина України, Провідника Революційного Руху, Голови Проводу ОУН — Степана Бандери, який на стійкій революційній боротьбі загинув 15 жовтня 1959 року у Мюнхені з рук відвічного ворога України — імперіялістичної Москви.

Пам'ять великого лицаря України вшановуємо не тільки ми тут у вільному світі, вшановують Його у важких умовах підпільного життя наші сестри і брати у поневоленій, але нескореній нашій Батьківщині. Вшановують Його по тюрмах, концтаборах, по психлікарнях й поза межами нашої рідної землі, де вони караються на далекій сибірській півночі у московських катівнях на засланні, де їх запроторили вороги України за їхню визвольну боротьбу, за їхню вірність ідеї Української Самостійної Соборної Держави. За ту саму ідею і чини, які здійснював і загинув Провідник ОУН Степан Бандера.

Москва, підступно вбиваючи Степана Бандеру, який понад чверть сторіччя формував Український Визвольний Рух і став Його символом, сподівалася, що з Його смертю українська революційно-визвольна боротьба припиниться. Та даремні сподівання ворога.

Хоч важкий був цей удар Москви, який до сьогодні боляче відчуваємо, але так само як по смерті Головного Отамана Симона Петлюри, полк. Євгена Коновальця, ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки і тепер після смерті Провідника Степана Бандери когорти українських борців за волю України не зламалися, вони не зневірилися, але з ще більшим запалом, з більшою ненавистю до ворогів скріпили свою визвольну боротьбу, яку продовжуватимуть, не зважаючи на страшенні важкі умови підпільного життя аж до остаточної перемоги. Це відчувають московські імперіялісти і тому ворогом число один для них є українські самостійники, яких вони виразно називають бандерівцями.

Визвольна боротьба українського народу зобов'язує і нас тут на чужині. Ми є невід'ємною частиною свого народу, творім одну національну українську патріотичну родину, яка разом зміряє до створення Самостійної Української Держави, для якої жив, за яку боровся, страждав і загинув Великий Син Української Землі — Провідник Степан Бандера.

Вічна Слава Великому Борцеві за волю України!

САЛЮТ ВІД УСІХ БОРЦІВ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Високопроесвятиші Владики,
Високопреподобні Отці,
Дорога Родино,
Високодостойний Друже Голово,
Дорогі Подруги і Друзі,
Жалобна Громадо!

Нині вклоняємося пам'яті великого українця двадцятого століття — революціонера, соборника, державника — сл. пам. Степана Бандери.

Він народився 75 років тому і загинув на стійці України 25 років тому

назад. Загинув від руки підступної Москви, щоб не вмерти, а стати смолоскипом для цілої нації!

Вклоняємося пам'яті Степана Бандери — і перед нашими очима проходять княгиня-державниця Ольга і рівноапостольний князь Володимир Великий, який майже тисячу літ тому охрестив наш нарід у святій ріці України, у Дніпрі.

Перед нами проходять у димі історії Святослав Завойовник і Гетьман Мазепа. До нас озивається безсмертний Тарас Шевченко з його гаслом: «Кайдани порвіте!» До нас промовляють Франко з його славетним «Не пора!» і Леся Українка з її досвітніми вогнями — вогнями української національної революції. . .

Чуємо гармати січових стрільців, цокіт петлюрівських кулеметів, дзвінкі накази полковника Коновальця у вільному столичному Києві. . . До нас доходять мужні і мудрі голоси Міхновського і Донцова, і поета залізних ритмів Маланюка. . . На них і з ними виростав наш незабутній друг-провідник Степан Бандера.

Тричі вже у цьому столітті сходило сонце української волі: у Києві, в Ужгороді і у Львові — 30 червня 1941 року, коли ОУН під проводом Степана Бандери покликала всю Україну до зриву, до відбудови нашої держави!

На відділеній штучним кордоном окупанта Великій Україні, на Наддніпрянщині ми почули ім'я «Бандера» і означення «бандерівців» ще перед Другою світовою війною. А коли вдарили громи Другої світової війни, коли за нашу рідну українську землю билися два окупанти — Москва і Берлін — ми не лише почули, ми побачили їх — вояків великої армії Степана Бандери. Це були славетні похідні групи революційної ОУН. Це були великі оголошення у Києві та інших містах України, в Одесі і в Чернігові, які сповіщали, що волею ОУН, історичних Українських Церков і всього нашого соборного народу у Львові відновлено Українську Державу, що її Прем'єром став Ярослав Стецько.

Між народом на Наддніпрянщині пішла вістка, що Петлюру було вбито давніше в Парижі, але замість нього веде українську армію Степан Бандера!

Із твоїм ім'ям, Друже-Провіднику, ішли похідні групи, проривалися на Наддніпрянщину розвідники славетної УПА, проникали підпільні накази генерала Тараса Чупринки, розгорілася боротьба «за владу нації», — як цю нашу спільну революційно-визвольну боротьбу на всій соборній сучасній нескореній Україні влучно схарактеризував послідовник Степана Бандери, Провідник Ярослав Стецько.

Із твоїм духом героя-революціонера, Степане Бандеро, Україна чинила і чинить опір московському окупантові, бореться проти депортацій, проти русифікації, проти безбожництва, проти калічення червоною Росією української душі.

Українська Советська Республіка — це великий московський кацет. Але в тім кацеті живе, думає і бореться наш народ. Він іде до своїх підпільних церков, він навчає дітей рідної мови. Він вдається до страйків і саботажів. Він готується з твоїм ім'ям до остаточного зриву. З твоїм

ім'ям, що стало прапором для всієї Соборної України, наш незабутній друже-провіднику Степане Бандеро!

Поклін же тобі доземний від організованих кадрів Соборної України, від тих, які діють за океанами, і тих, які діють по всій Україні, на за-сланнях далекого Сибіру, Казахстану й на Заполяр'ї.

Поклін тобі доземний від Президії і членів Світового Українського Ви-звольного Фронту!

Поклін тобі доземний від Українських Націоналістів і Організацій Українського Визвольного Фронту в США.

Один із нескорених українців сьогодні так заявив окупаційній Москві: «Хай не надіється Росія, що вона буде вічно топтати гідність народів!»

У цій гордій заяві звучить твій могутній нескорений голос, Степане Бандеро, — голос національної, бандерівської стихії, яка розмие і зава-лить береги московської імперії!

Нехай же твій безсмертний дух веде нас далі вперед, до остаточної перемоги у бою Києва проти Москви!

Володимир Мазур

САЛЮТ З АВСТРАЛІЇ

Чверть століття тому, над свіжою могилою Провідника ОУН і Великого Сина України, друзі націоналісти склали присягу, що продовжуватимуть боротьбу за Українську Самостійну Державу по лінії Його ідей та полі-тичних принципів.

У далекій Австралії ми склали такий обіт над Його символічною моги-лою. Сьогодні у двадцятип'ятиріччя геройської смерті революційного Провідника ОУН, віддаючи глибокий поклін Його тлінним останкам від членів ОУН і ОУВФ в Австралії, стверджую, що ми не тільки залишили-ся вірними Його заповітам, але ці основні принципи передали друзям другого покоління. Віримо, що цей горючий смолоскип вони передадуть і своїй зміні у змагу за Самостійну Соборну Українську Державу йти шляхом Бандери.

Для нас і націоналістів другого покоління в країні Південного Хреста — зміст життя: Бог і Християнська Україна. Це найкраще вшанування славної і вічної пам'яті Степана Бандери символу боротьби за державну незалежність — символу і дороговказу.

Юрій Венгльовський

САЛЮТ З БЕЛЬГІЇ

Високопреподобні Отці і Сестри,
Жалобна Громадо!

Дозвольте мені, у Вашій присутності скласти салют нашому національ-ному Героеві сл. пам. Провідникові Степанові Бандері.

Друже Провіднику!

У 25-річчя Твоєї фізичної смерті з рук московського скритовбивці ми

прибули сьогодні з усіх сторін світу, щоб у стіп Твоєї могили скласти доземний поклін і наш палкий салют Тіням Твоєї Світлої Пам'яті.

Від української спільноти і від друзів з Бельгії і країн Бенелюксу приносимо Тобі наші серця, щоб Твій великий Дух скріпив нас новими силами до дальшої боротьби й вірою в перемогу нашої святої ідеї — здобуття вільної суверенної Української Держави. Цій ідеї Ти присвятив ціле своє життя і поляг за неї героїською смертю.

Ми прибули сюди, щоб над Твоею могилою, тут де спочили Твої тлінні останки, скласти черговий раз наше запевнення і приречення — ніколи не зійти зі шляху боротьби, на який Ти вивів український нарід, щоб іти до своєї кінцевої мети під гаслом «Воля народам і людині». Знаємо, що важкий і тернистий цей шлях стелиться далі жертвами мучеників і борців за Христову віру і за нарід. Однак ніщо не заверне нас й усього нашого народу з цього єдиноправильного шляху боротьби. Гарантією того є наше молоде покоління в Україні й на чужині, що з Твоїм ім'ям, яке стало прапором України, ми завершимо наш шлях новітнім Конотопом.

Спокій душі Твоїй, наш Батьку і Друже, й вічною нехай буде про Тебе пам'ять!

Омельян Коваль

САЛЮТ ТОВАРИСТВА ЄВРЕЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН

Від імени Товариства єврейсько-українських взаємин кланяюся перед світлою пам'яттю великого Сина України — Степана Бандери, що 25 років тому впав від рук московських скритовбивців.

З його ідеями визволення України багато з нас запізналися, відбуваючи в кінці 50-их і 60-их років покарання в концтаборах з тими, хто носив горде ім'я бандерівців. Ці тисячі послідовних борців за визволення України в нелюдських умовах, своєю згуртованістю та дисципліною, своїм вмінням діяти, дали можливість іншим політв'язням пережити пекло советських концтаборів, не втрачаючи людської гідності.

У неволі ми порозумілися, знайшли спільні засоби боротьби, які мають бути прикладом для будови наших сьогоднішніх взаємин, бо ворог у нас один — Московщина.

Над могилою героїчного Провідника революційної України — Степана Бандери — покланемося й надалі спільними зусиллями боротися з тим злом, що зветься московським наїзником.

За Вашу й нашу Свободу!

Юрій Пустовойтів

САЛЮТ ВІД ВОЇНІВ УПА

Високопреосвященні Владики, Дорога Родино, Всечесніші Отці, Преподобні Сестри, Дорогий Друже Голово, Дорога Українська Молоде, Жалоба на Громадо!

Стоїмо сьогодні над могилою Великого Мужа України, Голови Проводу

ОУН сл. пам. Степана Бандери, якого 25 років тому підступно — по-московськи — вбив ворог. Хто був вояком на війні, той належно розуміє біль серця, коли біля нього паде друг по зброї. Цей біль в серці ми, як вояки УПА, відчуваємо до сьогодні по втраті духовного батька української революції.

Степан Бандера для нас, вояків УПА, був маяком, що вказував правильний шлях у нашій безоглядній боротьбі з Москвою за суверенітет українського народу. Мало є таких людей на світі, що ще за життя стають символами. Степан Бандера найбільший мазепинець наших днів став символом волі. З ім'ям Бандери ми йшли в бій з ворогом. Його ім'я мобілізувало український народ до боротьби на життя і смерть проти всіх ворогів.

Як члени рейдуючих відділів УПА, після успішного рейду в Західню Європу, ми були надзвичайно щасливі дати звіт Провідникові про наші затяжні бої з ворогом, про наші перемоги і втрати. Ми бачили, як він радів нашими успіхами і як болів над втратами.

Ми, вояки УПА, як ніхто інший свідомі того, що боротьба за суверенітет народу вимагає жертв, однак Твоя жертва, Дорогий Друже Провіднику, була надто болючою, хоча нею Ти доказав свою вірність ідеї української національної революції, яку ми реалізували чином.

В жалобі від імени світового братства вояків УПА складаю глибокий поклін Тобі, Дорогий Друже Провіднику, вояцьким, щирим, жалісним биттям наших вояцьких сердець. В нашому глибокому смутку, як ніхто інший ми горді за Твою вірність голошеним і здійснюваним Тобою великих революційних кличів.

Вічна Слава Великому Синові України!

Петро Мицак

САЛЮТ З ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Прийми наш салют і доземний поклін. Вислухай нас! Ось звітує Тобі представник української спільноти з терену Великої Британії, в серцях якої Ти вічно живий.

Ще й сьогодні ми в жалобі по Тобі, хоч сповнилося 25-річчя як Ти відійшов від нас, убитий рукою зрадника з наказу кровожадної Москви. Тоді ми не розгубилися, бо пішли шляхом по Твоїх скошених кроках. Ти був нашим орієнтиром, семафором і дороговказом, усвідомивши нас, що «не зіб'ється з дороги той, хто кожний свій крок орієнтує на головну мету — визволення України, хто в кожній справі, в усякій ситуації кермується однією міркою: що і наскільки корисне визвольній справі!»! До цієї заповітної мети маршували безперервно в минулому, ідемо невпинно й тепер плече-в-плече з нашим народом в Україні, який веде важку й затяжну боротьбу за національне визволення й Українську Державність, під прапором, на якому золотяться три літери — ОУН, Організації, якої Ти був великим провідником.

При Твоїй святій могилі ми стоїмо віч-на-віч з Твоїм могутнім духом, в якому шукаємо духовної обнови і сповняємося новими силами на даль-

шу боротьбу з імперіялістичною Москвою, новою енергією, новими прагненнями, щоб, ідучи слідами Твого прикладного життя,

бути вірними на життя і смерть ідеї Української Державности та змагатися за неї до переможного кінця,

щоб крізь усе даліше наше життя зберігати вірність бойовим традиціям минулих поколінь Організації Українських Націоналістів.

Утвердивши в наших серцях негасність Твоїх бойово-визвольних горінь, як закон, зобов'язують нас вічно спрямовані в майбутнє, немеркнучі слова:

«Здобудеш Українську Державу, або згинеш в боротьбі за неї!» Цей світлий Твій заповіт, ми виконаємо з честю!

Слава, поклін і честь Тобі, Дорогий Друже Провіднику!

Ти лицар-герой, Ти — безсмертний!

Я. Деремenda

САЛЮТ З НІМЕЧЧИНИ

Від імени націоналістів і наших прихильників клоню голову над могилою Великого Провідника і заявляю, що ми будемо вірні тим ідеям, за які боровся і загинув Провідник Степан Бандера. У реалізації наших ідей ми виховали на чужині молоде покоління, яке перебирає на себе обов'язки старшого покоління. Ім'я Провідника Степана Бандери є дороговказом для українських патріотів.

Вічна слава Провідникові!

Степан Мудрик

САЛЮТ З ФРАНЦІЇ

Жалобна Громадо!

Уже чверть століття, як жертвою ворога упав Степан Бандера. Російська окупантська влада знищила Його в надії, що завдасть смертельного удару революційній ОУН і тим самим українській визвольній боротьбі. Та надії ворога ні трохи не здійснилися.

Одуховлена смертю свого Провідника-мученика революційна ОУН відтоді із ще більшою силою продовжує боротьбу, а українська визвольна справа не то що не погасла, але завжди актуальна і щораз більше здобуває прихильність у світі.

Ворог убиває лише тих, кого боїться. Вбиваючи Степана Бандеру, російська окупантська влада засвідчила, що боротьба революційної ОУН, на чолі якої стояв цей великий син України від 1940 року, особливо небезпечна для Москви. Цим убивством Москва підтвердила, що її лякає не лише сама ідея української самостійности, але й безкомпромісність революційної боротьби за її здійснення.

Ми свідомі, що у житті немає нічого без жертви і зусилля. Степан Бандера пожертвував своїм життям, як ним жертвували Симон Петлюра, Єв-

ген Коновалець, Роман Шухевич-Тарас Чупринка і сотки тисяч інших українців. А їхня жертва пригадує тим, що живуть, що їхнім обов'язком є продовжувати боротьбу за справедливу справу.

Лише послідовність, потужність і сила боротьби переконують як окупанта української землі, так і зовнішній світ, що єдина розв'язка українського питання є: український нарід мусить бути вільний, Україна мусить стати незалежною державою, бо в це вірить нарід, це його священне право й тому, що за здійснення цієї мети Україна вже віддавна платить кров'ю і життям своїх найкращих синів. Іншої альтернативи для українського народу, якщо він хоче залишитися народом, немає.

Віддаючи шану Степанові Бандері 25 років після того, як погасло його життя, українці клоняють низько голову перед його жертвою. Клоняють голову також і друзі націоналісти і члени Українського Визвольного Фронту у Франції.

Володимир Косик

Хор Дружинників СУМ з Ноттінггему під керівництвом М. Бучка під час виступу в програмі Жалобної академії в концертній залі Мюнхену

В поклоні Їх Блаженству

Патріярхові Йосифові Сліпому

«ЦЕ ШЛЯХ СВЯТИХ УСІХ ВІКІВ»

ПРОПОВІДЬ ВЕРЕНФРІДА ВАН СТРАТЕНА НА ПОМИНАЛЬНИЙ
СЛУЖБИ БОЖІЙ ЗА ПАТРІЯРХА ЙОСИФА СЛІПОГО
В СОРОКОВИЙ ДЕНЬ СМЕРТИ У НІМЕЦЬКІЙ ЦЕРКВІ
СВ. МИХАІЛА, МЮНХЕН, 21. 10. 1984 Р.

Стара легенда оповідає, що апостол Андрій благословив Київські горби й предрік перемогу християнства на Україні. З певністю ми знаємо, що св. Климентій, третій наслідник св. Петра, був засланий імператором Траяном на Крим, де й помер як мученик, залишаючи нестертий вплив на Церкву в Україні. 500 років пізніше папа Мартин I, перебуваючи на засланні на українському побережжі зазнав мученицьку смерть за єдність Церкви.

Мучеництво за єдність християн і надалі залишилося славною ознакою української Церкви. Після східного розколу вона першою із Східних Церков відновила унію з Римом і утвердила свою вірність апостольській столиці завжди наново ріками крови та горами трупів.

Після Другої світової війни це свідоцтво крови зазнало свого зеніту, коли Сталін і московський патріярх насильно включили пов'язаних із Римом українців до православної церкви. Незліченні вірні, сотні священиків і сливе усі єпископи загинули в наслідок цього неекumenічного насильства, що до сьогодні з боку відповідальних у московським патріярхаті оцінюється як славна сторінка в історії православ'я.

Архієпископ Йосиф Сліпий пережив цей терор. Але пережив він не через компроміси, тільки через незламну вірність. Навіть коли йому запропонували московський патріярший престіл, під умовою, що відречеться від унії з Римом та заперечить примат папи, він залишився вірний і продовжував свою хресну дорогу, що тривала 18 років.

На початок II Ватиканського Собору його місце залишилося порожнім, коли в той сам час на Соборі були присутні відпоручники співвідповідального за переслідування московського патріярха Алексея. Піднеслася буря протесту. Папа Іван XXIII включився особисто. 9-го лютого непохитного Ісповідника випустили на

волю. Від того дня з Риму він провадив свою Церкву, що продовжувала своє існування в катакомбах і на еміграції, аж до 7-го вересня цього року, коли він 92-літній в тіні збудованого ним Собору св. Софії помер.

Коли тодішній Архієпископ, Львівський Митрополит і останній з українських єпископів, що залишилися в живих (10 єпископів було замордовано чи згинуло передчасно у советських тюрмах!) після несправедливого, нелюдського й до 18 років свавільно продовженого ув'язнення був випущений на волю й висланий в екзил до Риму, він мене зараз же прийняв. Відтоді я 21 років залишився його поклонником, його помічником, його співборцем і його приятелем.

Він був князем Церкви із залізним характером. У його тоді знищеному й ослабленому тілі скривався незламний дух. Він був геніальним теологом, уродженим науковцем і з-поміж усіх уніятів може найзавзятіший і найздібніший захисник чистого візантійського обряду. Тим він був мостом до православ'я і предестинований на керівника усіх з Римом поєднаних Церков. Але з усього серця він був також душпастирем, що у незліченних лагерьх Советського Союзу залишив благородні сліди свого священничого діяння. Щоразу коли його вплив ставав помітним, його переносувано до іншого карного табору. Так він став і поза границями католицької Західньої України в цілому Советському Союзі світлим символом не лише для розсіяних католиків, але також й для правдивої православної Церкви, що її представляють не прелати московського патріархату, але яка живе в катакомбах і в концентраційних таборах Сибіру. І саме тому, що існує не лише свята Церква але і несвята, слухняна советській владі, він вкінці став іще недобровільною перепорою для єкуменічного зближення до офіційної церкви Москви. Бо ніколи Рим не зможе викупити миру з російськими православними коштом зради п'яти мільйонів мучеників та ісповідників української католицької Церкви.

Упродовж останніх 21 літ свого життя в екзилі він працював як велетень. Грядучі генерації правильно оцінять що він у кожній ділянці своєї Церкви на еміграції доконав. І я можу особисто посвідчити, як він мене й мною основане діло любови «Церква в потребі/допомога східнім священикам» все знову й знову благав, на нас натискав і нас закликав принести усяку лише можливу допомогу його переслідуваній, скривавленій і до смерті мученій Церкві в краю. Він жив і помер для своєї Церкви, на Сході і на Заході.

Для збереження цієї Церкви — і лише заради того! — він на прохання Українського Єпископського Синоду й очікуючи юридичного визнання папою, в 1975 році прийняв титул Патріярха. Як вірний син Церкви, який більше й довше ніж хтонебудь у цьому столітті терпів за єдність з Апостольською столицею — він не-

одноразово в письмах і розмовах, а на кінець із найбільшим натиском у своєму духовному Завіщанню старався видобути формальне визнання. Неодноразово він доводив церковним дипломатам, які боялися реакції атеїстів, що у Східній Церкві ні папи ані навіть Вселенські Собори не встановляли патріархатів окремих Помісних Церков. Невтомно він вказував на те, що завершення тих Церков Патріяршим вінцем було завжди овочем дозрілої християнської свідомості у Божому люді. Багато цього не зрозуміли. Навіть умираючому мученикові відмовлено у цьому проханні, хоч не йшлося про його особисту славу, але про питання буття його Церкви.

Однак це, що він у своєму духовному Завіщанню пише про цю головну проблему — нехай залишиться вам назавжди незабутнім:

«Патріярхат, видіння вашої віруючої душі, стався для вас живою дійсністю! Таким він для нас залишиться в майбутньому! Бо, ще трохи, і Патріярх, за якого молитесь, переступить поріг туземного життя і не стане видимого символу й уосіблення Патріярхату в його особі. Та в вашій свідомості і вашому видінні остається жива і дійсна Українська Церква, увінчана патріяршим вінцем!

Тому заповітую вам: Моліться, як дотепер, за Патріярха Києво-Галицького й усієї Руси, безіменного і ще невідомого! Прийде час, коли Всемогучий Господь пошле його нашій Церкві й об'явить його ім'я! Але наш патріярхат ми вже маємо!»

Коли ми сьогодні виголошуємо наш "fiat" до відходу нашого улюбленого Патріярха, хочемо вірити, що цінне зернятко української пшениці, яке впало сорок днів тому у римську землю, не залишиться одним самим для себе, але принесе великі плоди. Бо «душа цього Праведника є у Божих руках, Бог його випробував і визнав Собі гідним!»

Бог його випробував. Його проваджено хресним шляхом, яким досі ледве хто з кардиналів мусів ступати. Він ішов цим шляхом у прикладній вірності, без ненависти до своїх переслідувачів, але також без уступків там де компроміс або втеча могли б йому улегшити життя. Він вірно слідував за Господом. Бо, де був Христос, там мав бути і його Слуга.

Невимовно він терпів, коли у Советському Союзі, як в'язень Христа мав давати свідчення Христові, так як це Господь пророкував своїм учням-послідовникам: «І будете мені свідками у Єрусалимі і в усій Юдеї й Самарії і аж до краю землі» (Ді. 1,8). Але на придорожних дороговказях його шляху видніли інші написи: не Єрусалим або Юдея, але Львів, Київ, Сибір, Красноярський Край, Мордовія і так буквально «аж до краю землі». Свідком він мусів бути своїй рідній, мовчазній, на смерть приреченій Церкві, свідком, що знеможений, фізично й психічно знесилений, якому

стало ясно, що його шлях «аж до краю землі» був смертним вироком. (Порівняй Завіщання). «Хіба що неумним він здавався мертвим».

Важко він терпів, коли задля мирної коекзистенції його світлу постать систематично затьмарено присмерком обману й наклепу, так що закид Христа «Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе», міг би мати свою вимову й для сьогоднішньої Церкви. «Тим то він погубив своє життя у цьому світі, але спас його для вічності».

Ще більше він терпів під тим Хрестом, що може бути найважчим у його житті, коли його звільнено та не привернено волі його рідній Церкві. Це сталося проти його категоричної й у ізоляторі Київської тюрми писемно зафіксованої волі. Не було йому дозволено разом із своєю Церквою далі нести важкий Хрест (порівняй Завіщання). «Бог його випробував і визнав Собі гідним».

Жахливо він терпів в Римі — ще більше, ніж у Сибірі, як він мені говорив — коли він довідався, в якій розпачі були його священики, переслідувані в Україні, з приводу православного синоду, який відбувся 1971 року в Москві. Там тріумфувала ануляція столітньої Унії з Римом і уніяцькою Українською Церквою була без протесту прийнята до відома ватиканським делегатом: «Як золото в плавильній печі, так випробовував його Господь, як досконалу жертву спалення він його прийняв».

Його гірка доля нагадує нам, що усі зусилля на порятунок загроженої Церкви залишилися б безуспішними, коли б не допливав до них потік ласки невідомих молільників та мовчазне хрестонесення невиявлених святців. Від них черпає Церква свою живучість. Так дивлячись, колись доля Патріярха представиться нам перемогою святого Хреста. Це було б властивою причиною чому Бог допустив до цього.

Що Христос став послухним аж до смерти на Хресті — самим розумом не можна схопити. Однак ми мусимо підкоритися цій мудрості, що розумові видається глупотою.

Ісус Христос і всі мученики, що ділили його долю, вели перед вашому Патріярхові на цьому тернистому шляху, який він вибрав добровільно. Це шлях святих усіх віків. Вони так само позбавлені прав, як власний Син Бога, що прийняв постать раба і став послухним аж до смерти на Хресті. Цей Хрест послуху є основний закон християнства. Не зважаючи на всі похвальні і конечні стремління, також унутрі Церкви добитися більшої уваги для людських прав, ми не сміємо піддаватися ілюзіям і не сміємо забувати, що ми мусимо старатися бути беззахисними учнями Того, хто як безправний помер і не лише своє життя, але також і свою смерть хоче продовжити у кожному із нас. Що такий Велетень

церквоної історії як Йосиф Сліпий підкорився цьому законові є ознакою великої святости і прикладом для всіх, що ходять угнуті під часто тяжким і деколи незрозумілим хрестом церковного послуху.

У надії на ці знаки й чуда, що Бог для порятунку Української Церкви незабаром почерез нього діятиме, ми можемо зважитися вже тепер вимовити:

“*Sogona aurea super caput ejus*” — «Чоло Його увінчане золотом». Бож «блаженні переслідувані за справедливість, бо їх царство небесне. Блаженні ви, коли зненавидять вас і гнатимуть і всяко лихословити вас будуть не по правді задля мене. . . Радуйтеся і веселіться, бо нагорода ваша велика на небі!» (Мат. 5, 10-12).

Слухайте тому з глибокою пошаною і дитячим послухом вашого Патріярха. Він не є мертвий. Його душа в руках Божих і ніяке терпіння його більше не може торкнутися. Час бо настав, що він із Сином Чоловічим буде прославлений. Бо прозвучав голос з неба: «Я прославлював і надалі буду прославлювати!». Ваш Патріярх сяє ясно. Він судить поган і панує над народами. Так, слухайте його, бо він далі проповідує у своєму Завіщанні, у цьому благородному, а разом з тим потрясаючому документі, що він вам залишив як останній свій Заповіт. Якщо цей Заповіт не буде у кожній українській родині, кожним українським священиком і кожним українським єпископом знову й знову читаний, роздумуваний, взятий до серця, підтверджений, виконаний, якщо тим Заповітом не будете жити, тоді я побоююся, що Українська Церква не буде гідною такого Пастиря. нехай це не стане дійсністю! Тому, осиротіле стадо Йосифа Сліпого, слухай його, слухай його голосу, довіряй його заступництву, виконуй його Завіщення, плекай твоє християнське родинне життя, твою мову і твою прегарну Літургію.

Ваша Літургія! 12 і 13 вересня я її переживав як ніколи перед тим, коли я у Римі брав участь у Парастасі, Літургії і Панахиді за вашого Патріярха. Я чувся, немов, у небі під золотом мозаїкою Собору, що його він сам спорудив, немов би, то кам'яний гимн Господеві. Ми не були самі. На іконостасі під склепінням і на стінах рясніли ті многі святі, які впродовж цілого його життя були покровителями Патріярха. У червоних ризах з блискучими мітрами, над якими ще несеться подув Божої величі, обступили митрополити, кардинали, єпископи, архимандрити, священики та монахи тлінні останки крицевого мученика, що мав ласку пережити Сталіна та його безвольного слуги Алексея, щоб у Божій силі відбудувати наново те, що у службі сатани було знищене.

Біль тисячоголівної громади продирається в похмурому «Алилуя» й у зворушливому голосінні дяків, що здушеним сльозами голосом щораз то заспівують «Господи помилуй». Дерево ганьби,

що його Увіковічений так довго ніс для Церкви й народу і при чому переможно він помер, стократно буде вшановуватися, щоразу, коли служителі й народ перехрестившись тричі з великим жестом ісповідують свою віру в Триєдиного Бога й перемогу Ісуса Христа. Вznоситься ладан над катованим тілом, як пізніше засвідчення пошани для цієї Богом проникненої людини, яка Божу ласку, що зійшла на нього через хрищення і свячення, ціле своє життя виносила і випроменювала.

Іноді прискорюється темпо і ритм, підноситься тональність співу. Вже не благальні прохання і виклик Божого милосердя. Це вже не благальна молитва за душу Патріярха, це — душа топтаного і зрадженого народу, яка в розпуці кличе помочі. Воно звучить як останній заклик до пастирської опіки Покійного Мученика, що вже давно перебуває у Бога: Захищай свій бідний нарід, обдаруй наших священиків святістю і силою, розбуди у наших єпископів готовість берегти й обороняти Твою спадщину, дай дипломатам надприродньої розсудливості і не допусти до цього, щоб вони далі продавали правду і справедливість за облудний зиск; та просвіти Твого слов'янського приятеля, Папу із Польщі, щоб він знайшов шлях, що нас врешті допровадить до миру, справедливості і свободи. . .

Після того, як завмирає останнє «Господи помилуй», настає тиша в золотій катедрі. Дай Боже, щоб тепер, коли могутній голос Патріярха назавжди мовчить, не стало тихо в Єдиній Святій Католицькій і Апостольській Церкві. Дай Боже, щоб знайшлося досить вірних учнів послідовників, що завжди будуть повторювати ці науки, що їх він, як колись Мойсей у своєму народі аж до краю обіцяної землі закріплював, аж доки вони стануть нестертими у серцях українського народу.

Тоді Всевишній прискорить той день, якого Його вірний слуга Йосиф Сліпий не мав змоги дочекатися, цей день, коли буде панувати справедливість. Тоді ваш сильний і відважний Патріярх із неба благословитиме вашу Українську Націю, як колись Апостол Андрій із горбів Києва благословив ваш рідний край. Бо так говорить Господь: «Я сам віднайду моїх овець і глядітиму за ними. . . Я вас візьму з-поміж народів і зберу вас з усіх країн та приведу вас знову до вашого рідного краю. . . Там замешкаєте в краю, що я вам дав і ви будете моїм народом, а я буду вашим Богом».

Дипл. інж. Юрій КОВАЛЬЧУК

ПОСИЛИМ ПІДГОТОВКУ ДО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Ваші Магніфіценції,
Всечесніші Отці,
Світла Президіє,
ВП. Пані і Панове!

В першу чергу дякую за запрошення на сьогоднішню Конференцію.

Від імени Європейського Ювілейного Комітету (ЕЮК) 1000-ліття Хрищення Руси-України, а також і від мене особисто бажаю учасникам Конференції дружньої, ділової та приємної атмосфери в нарадах та їх успішного закінчення.

Уважаю, що в теперішньому часі до найважливіших завдань української еміграції повинна належати справа нашого великого і неповторного Ювілею. Цей Ювілей повинен навколо себе змобілізувати і сконсолідувати все українське громадянство в діаспорі без огляду на релігійну приналежність, політичне переконання чи територіальне походження.

До Ювілею залишилося нам лише 4 роки, а час швидко втікає, тому вже тепер треба починати робити підсумки наших завдань, наших спроможностей, а головню і небезпек, які нам загрожують з боку білих чи червоних москалів. Моїм завданням на сьогодні буде подати інформації власне про ці небезпеки.

Москалі почали синхронну офензиву на українську націю по лінії фальшування нашої історії, використовуючи при тому Ювілей 1000-ліття Хрищення України. Вони діють чотирьома різними способами, а саме через:

1. РПЦ закордоном
2. Московський Патріархат
3. Сателітні держави
4. Акцію Кремля: «Тисячоліття російської літератури в ССРС».

Передбачаючи пляни москалів, КПУЕН на Нижню Саксонію в Німеччині видало ще в 1979 році «Звернення», яке я дозволю собі

* Ця доповідь була прочитана — дещо поширена — на Конференції українських науково-дослідних та науково-навчальних установ, що відбулася 11-13 травня 1984 р. в УВУ.

тут зачитувати в його найважливіших точках, заки приступлю до обговорення вищезгаданих московських «доріг»:

«Цю історичну дату напевно використає московський уряд і Московський Патріархат для піднесення свого престижу в очах християнського світу. Російська еміграція, з благословення Архирейського Синоду Російської Православної Церкви за кордоном, вже створила свій ювілейний комітет з 25 осіб, який буде готувати з'їзди православного суспільства, виготовить збірники наукових праць, які відноситимуться до 1000-річчя Хрищення Руси, а також будуть старатися про спорудження храму й інших пам'ятників.

Тому поодинокі святкування 1000-річчя Хрищення України по різних митрополіях, екзархатах чи парафіях української діаспори будуть дрібними подіями в порівнянні до плянів, які собі намітили чи то московський патріархат, чи Російська Православна Церква на еміграції.

УАПЦ і УКЦ записались золотими літерами в історії боротьби української нації за її духовне самоутвердження. Українські Церкви не скорилися перед московським окупантом, але принесли величезні жертви в боротьбі за перемогу Христової Правди на українській землі.

Знаючи це, Москва рішила в червні 1971 року на т. зв. соборі Російської Православної Церкви в Загорську поробити всі заходи для того, щоб УАПЦ в екзилі підпорядкувати московській патріархії, яка ще в 1685 році ліквідувала, за допомогою царського режиму, незалежність Української Православної Церкви. На згаданому «соборі» рішено також підтвердити насильне скасування в 1946 і 1949 роках унійних актів з Римською Католицькою Церквою, які були укладені в 1596 р. в Бересті і в 1646 р. в Ужгороді».

Під заголовком «Росіяни в діаспорі також готуються до відзначення тисячоліття Хрищення Руси» «Українське Православне Слово» ч. 10 з 1979 р. пише:

«Орган Української Греко-Православної Церкви в Канаді «Вісник» з 1-го вересня 1977 року інформує, що ще два роки тому з благословення Архирейського Синоду Російської Православної Церкви за границею постав Ювілейний Комітет з 25 осіб для відзначення 1000-річчя хрищення Руси. Очолує цей комітет прот. А. Кісельов і навіть видає свій орган «Русское возрождение».

І ось цей комітет звертається у справі відзначення згаданого ювілею не тільки до росіян. В цьому зверненні написано таке: «Брати і сестри великої слов'янської сім'ї — росіяни і українці.

білоруси і карпаторуси — всі ті, для кого святий рівноапостольний князь Володимир є хрищеним батьком. . .»

Крім цього, в цьому зверненні говориться, що: «Всі ми. . . діти однієї Православної Церкви і одного народу», отже росіяни далі вважають, що всі згадані слов'янські народи є росіянами.

Згаданий комітет подав свій початковий плян для відзначення 1000-річчя хрищення. Згідно з цим пляном покликано різні комісії, які мали б опрацювати плян побудови окремої церкви-пам'ятника, влаштувати окремі свята церковної і світської музики та пісні. Вже створилася спеціальна комісія, яка підготовляє збірник нібито наукових праць для відзначення 1000-річчя хрищення.

Від того часу, тобто від 1977 р. даний комітет відбув уже сім своїх ділових засідань чи з'їздів. Останній відбувся восени 1983 р. в стейті Нью-Йорку.

«Русская Мысль» з 19.4.1984 року під заголовком «З'їзд русскої православної громадськості» досить обширно описує про цей з'їзд, який, як в статті зазначено, «прошел исключительно плодотворно», а далі читаємо: «Сьомий з'їзд, як і попередні, організований в рамках підготовки до тисячоліття Хрищення Руси». Далі говориться про те, що «православны говорили о судьбах России».

Загальна тема з'їзду була: «Пошуки справжнього буття русско-го народу». Під час з'їзду було виголошено 12 доповідей.

Дозвольте мені на тому місці коротко згадати також про видавничу чи пропагандивну ділянку закордонних росіян на тему нашого ювілею. При тому зазначую, що це лише те, що мені випадково попало в руки і то майже виключно з німецькомовного світу.

Вже лише ті речі, які я тут згадаю, мусять бути для нас алярмуючими і мобілізуючими чинниками до прискішеної, всеукраїнської дії, щоб запобігти поновному фальшуванню нашої історії і поширювання цього в світі. Тими матеріалами є:

1. Доповідь Глеба А. Рара: «Тисяча років християнської Росії і Захід», опублікована в «Арбайтен унд текстє цур Слявістік — 21», Мюнхен 1979, видав Фольфганг Казак.

2. Серія статей в журналі «Штерн» у 1980 р. під заголовком «Тисяча років спільної історії німців і росіян».

3. Виставка в університетській бібліотеці в Тюльозі (11 січня до 10 лютого 1984) «Церковна архітектура в Росії».

4. Стаття в газеті «Ді Вельт» з 19.4.1984 у зв'язку з телевізійною передачею «Бог в Росії», дня 13.4.1984.

5. Стаття в газеті «Русская Мысль» з 19.4.1984 під заголовком: «К 1000-летию русского христианства».

Це було б коротко про підготовчу дію росіян в діаспорі. Тут можна було б коротко згадати про творення крайових російських комітетів. Дотепер мені відомо лише про створення такого комітету в Копенгагені.

Щодо плянів московського патріархату «ШП» з 4.7.1982 р. писав на цю тему:

«В Троице-Сергиевській Лаврі в Загорську в СРСР 24 липня 1981 року відбулася перша нарада Комісії для підготовки святкування 1000-річчя хрищення, як москалі кажуть, Руси. Цю комісію створено в межах Священного Синоду єпископів Московської патріархії. Головою комісії є сам патріарх Пімен.

На цій першій нараді устійнено, що підготовчу працю буде провадити постійна Робоча Президія комісії, яка складається з заступників голови Ювілейної комісії, цебто патріарха Пімена. Секретарем комісії обрано О. С. Буєвського, відповідального секретаря Відділу зовнішніх церковних зв'язків.

В Ювілейній Комісії для проведення праці створено сім робочих груп — *організаційну, богослужбово-літургічну, богословську, історично-канонічну, зовнішніх зв'язків, інформаційно-видавничу та господарську*. Всі комісії, за винятком господарчої, очолюють митрополити. В описі завдань цих груп є приготування до перепроведення лише самого ювілейного святкування».

На закінчення ще про підготовку до відзначення тисячоліття російської літератури в СРСР. Паризьке «Українське слово» з 23.12.1979 року пише на цю тему:

«В той час, як східні слов'яни — українці, білоруси та росіяни — які живуть у вільному світі, підготовляються до святкування 1000-ліття прийняття християнства Київською Руссю — в СРСР почалася підготовка цілком дивовижного ювілею — 1000-ліття російської літератури. І це є ще один доказ, як далеко зайшло вже шовіністичне запаморочення російською «величчю» в «соціалістичному й інтернаціоналістичному» СРСР. І треба сказати, що ці «інтернаціоналісти» взяли вже своєрідний рекорд. Бож навіть за царських часів поважні російські дослідники не зараховували увесь період літератури Київської Руси, а згодом її, як складової частини польсько-литовської держави, писаної церковно-слов'янською мовою з такими чи іншими впливами української та білоруської мови, в чамбул до російської літератури».

Коментарі, як кажуть, зайві.

На Заході як московський патріархат, так і РПЦ за кордоном мають цілі штаби своїх співробітників. Як приклад подаю Німеччину: 1. Московський патріархат: 3 єпископи і 11 священників чи дияконів. 2. РПЦ за кордоном: 2 єпископи і 21 священників чи дияконів.

З повищого видно, що всі святкування в СРСР буде проводити Московський патріархат за вказівками Кремля під кутом потреб і вимог Москви. В тому будуть її вторувати російські православні церкви тут на еміграції та сателіти за залізною заслоною. Вся історія Київської Руси буде приписуватись Росії.

Наш народ на Україні не зможе серед існуючих обставин відсвяткувати даний Ювілей величаво і святково згідно з історичною правдою. Тим більше, що УАПЦ і УКЦ фактично зліквідовані. На нас тут спадає великий обов'язок і відповідальність.

Ми повинні зробити все, що лежить в наших спроможностях, щоб наш Ювілей став відомою історичною подією у цілому світі. Дбаймо про солідні праці в чужих мовах, щоб з них міг користати чужинецький дослідник чи історик. Ми повинні тут на Заході залишити пам'ятки, які перетривають наступне тисячоліття.

Для добра українського народу та для збереження історичної правди стремімо всі до того, щоб спільні святкування 1000-річчя хрищення України були маніфестацією українського екуменізму, нашої національної свідомости та єдности.

Примітка Редакції:

Автор цієї доповіді являється головою Європейського Ювілейного Комітету 1000-річчя Хрищення Руси-України.

«Відкрий перед усіма народами цю країну, в якій задушена релігія, обезчечена Церква, закована свобода сумління, потоптана не тільки християнська, а й загальнолюдська мораль, а на глум і ганьбу всього людства шумно рекламуються рабські свободи та зберігається церква, яка по суті є тільки додатком МІБ і МВД. Розкажи про знищення Української Автокефальної Православної і Греко-Католицької Церков, про помордованих і засланих українських єпископів, священників і вірних. Роз'ясни чужинцям, що теперішня російська православна церква не має нічого спільного з вільною Церквою і являється емведівською агентурою...»

(Із «Звернення Воюючої України до всієї української еміграції»)

З фронту боротьби за УССД

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

У ЧОМУ СУТЬ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Причиною світової політичної кризи не є суперництво двох суперпотуг за сфери впливів чи поширювання свого володіння над іншими народами, бо існує лише одна термоядерна суперпотуга, яка змагає до панування над людством — це є російська суперпотуга^{*}. Ставити США на одну площину з російською комуністичною тоталітарною, загарбницькою суперпотугою є недопустиме, бо ж оборонця свободи утотожнюється з носієм світової тиранії і деспотизму. У консеквенції це має фальшиве визначення *ворога*. Без оборонного щиту США, ще вільні країни європейського континенту були б уже давно під большевицьким ярмом. Центральною турботою урядів і парламентів вільних націй світу є питання уникнення термоядерного голокосту. Очевидно, заприсяженим противником термоядерної війни є поневолені большевизмом народи в СРСР і в сателітних країнах, бо вони були б об'єктом знищення, зокрема Україна, Білорусія, Литва, в яких Москва масово дислюкувала свої ракети. У зв'язку з тим відомі американські військові стратеги вимагають, щоб США скерували свою термоядерну зброю на російську етнографічну територію, щоб слідом націонал-соціалізму не робити ворогами Заходу поневолені нації в СРСР і в сателітних країнах.

Концепція рівноваги сил і стратегія відстрашування не є тривалою розв'язкою. Немає й не буде спільних узгоднених концепцій між протиставними партнерами, навпаки: НАТО і США мають лише оборонні цілі, а російський комуністичний імперіялізм — загарбництво всього світу. «Ми вас угробимо» — кричав Хрущов. Цілі большевизму залишилися незмінні і його пляни здійснюються згідно з визначенням Леніна. У періоді детанту советсько-російська імперія найбільше озброїлася ради завоювання світу, що здійснює систематично через большевизацію країн Африки, Азії, Латинської Америки, прямою агресією в Афганістані, інтригами на Близькому Сході, розкладом Західної Європи.

Тривалості розв'язки світової кризи й уникнення атомової і третьої Світової війни гарячого типу треба шукати у слабостях російської комуністичної імперії, бо Москва вже веде її безперервно

* З документації Конференції Європейської Ради Свободи, в днях 29 і 30 вересня, 1984 р.

модерними засобами у всьому світі. Національно-визвольна боротьба поневолених народів, які творять більшість населення ССРСР, а разом із сателітними країнами є відношення 2:1 у їхню користь — є ахіллесовою п'ятою імперії й системи. Ставка на визвольні антиімперіяльні й антикомуністичні національні, релігійні й демократичні процеси в російській комуністичній тоталітарній, безбожницькій імперії без атомової війни доведе до розвалу з середини імперії і системи та до відновлення незалежних національних демократичних держав поневолених народів у їхніх етнографічних кордонах. Російський нарід матиме теж свою державу, але не імперію. У добі розвалу імперій, існування російської імперії є історичним анахронізмом.

«Балянс оф павер» і стратегія відстрашування має в своїй основі метафізичну категорію вичікування чуда. Система «рівноваги сил», стратегія відстрашування є так само переходною, як детант, «контейнмент», «апізмент», коекзистенція за умов, коли воюючий російський комуністичний імперіялізм систематично, не притримуючися ніяких договорів, не лише безпомірно зброїться, але завоює щораз нові країни і стоїть анте portas США!

Сила російської комуністичної імперії є в її рафінованій психологічній і політичній війні, у дезінформі, у розкладі зсередини західних суспільств, у пацифістичних рухах, скерованих виключно проти НАТО і США, у периферійних війнах, провокованих політичних страйках, без економічного підґрунтя, у систематичному обезцінюванні на Заході за поміччю п'ятих колон національного патріотизму, героїки життя й оборони батьківщини, віри в Бога, у розкладі моралі, родини, творчих традиційних первнів кожної нації, плекання індивідуальності, достоїнства людини, створеної на образ і подобу Божу. Словом, у модерних методах ведення Москвою третьої Світової війни, надуживаючи теж т. зв. національно-визвольні рухи колись колоніальних народів в Африці чи Азії.

Західні країни, свідомі загрози, самі себе роззброюють культом консумпційного суспільства, нехтуванням розбудови конвенціонального озброєння і браком політичної офензиви у користь поневолених націй, перецінюванням «велфарстейту», потуранням гедонізму, не протидіянням розкладові сексуалізмом молоді, пацифізмом, валенням усяких ідеалістично-героїчних вартостей. Зслабе протидіяння зовсім неоправданому політичному американізму та ставлення на один важіль країни Вашингтона з імперією народобивців Леніна-Сталіна-Андропова, утотоження приятелів з ворогами деморалізують публічну опінію. Усе це сприяє, чи входить у комплекс модерного типу ведення війни в добі атому, електроніки, післяіндустріальної епохи.

Російська комуністична імперія сильна слабостями Окциденту,

бо вона колос на глиняних ногах тримається андроповською системою брехні й терору орвеллівського типу. Зручним дезінформом вона приховує свої слабості. Численні фронти в середині імперії і зовні її, яка є оточена ворожим блоком потужних країн в Азії, Європі й усюди де лише стане її загарбницька нога, що загрожує зараз новим сусідам імперії. Московщина створює собі нових ворогів. П'ятирічна війна в Афганістані — показник тотальної слабості імперії. Але Афганістанові Захід не поспішає з достатньою допомогою, хоча це є шлях Московії не лише до країн бензини, але найважливіша стратегічна позиція в центральній і південній Азії, бо хто панує над Кабулем і Гаратом, панує над тим геополітичним комплексом і має відкритий шлях до Індійського океану. Російська імперія перестане почуватися «загроженою» щойно тоді, коли захопить увесь світ.

А тим часом Московщина стосує етноцид, геноцид, масовий терор, психіатричні тюрми, рабську працю 4-5 мільйонів невольників у примусових таборах праці, продукти яких купує Захід, — переслідування релігії, Української Катокомбної Церкви, Литовської Католицької Церкви, віруючих в Латвії, Естонії, Білорусії, ісламу, вбивання індивідуальності, нищення національних культур. Москва старається творити штучний советський нарід, тобто російську супернацію через перемішування народів, проводить на сильну русифікацію, варваризацію життя без релігійної й людської моралі. Це шлях большевизму. Терор і брехня це єдина сила большевизму.

Про силу суперпотуги рішає не нагромадження нищівної зброї, але система різнорідних компонентів сили суперпотуги. Атомовою зброєю це лише вершок піраміди Москви, збудованої на дряхлій, гнилій економічній системі й на вулкані поневолених націй. Ніякої економічної конкуренції російська імперія не витримає з вільним світом за умов відмови економічних взаємин з нею. Захід рятує імперію технологією, фінансами, збіжжям. Як це можливо, щоб щороку була посуха в Україні, колись житниці Європи, а тепер? Комуністична система збанкрутувала, тому процвітає русифікація, російський шовінізм і расизм. Визвольні національні й демократичні процеси в Україні, Польщі, Туркестані, Естонії, Литві, Латвії, Грузії, Чехії, Словаччині, Східній Німеччині, Угорщині, Болгарії, Північному Кавказі, Румунії чи Хорватії свідчать про протиприродність комуністичної системи й анахронічність російського колоніалізму й імперіялізму у країнах з тисячорічними національними, державними, культурними традиціями. Німецьке питання є незмінно відкритим. Об'єднання в свободі німецького народу постійно актуальне.

Тому на тлі такої дійсності і для розв'язки світової кризи є необхідне для західного світу і урядів вільних націй, зокрема:

— на базі існуючих міжнародних і національних правових актів розгортати психологічну й політичну офензиву проти російської колоніальної імперії й її тоталітаризму в ім'я національної незалежності для поневолених у ССРС і сателітних країнах націй і демократичної системи, яка запевнить у незалежних державах усім громадянам їх основні права і вольності. Мова про такі міжнародні правові акти як резолюція ОН з 1960 р. (про деколонізацію усіх імперій світу);

— резолюція ОН у зв'язку з Намібією, яка міжнародньо-правно гарантує необхідність усякої допомоги народам, які борються проти колоніального ярма;

— зокрема також резолюція Конгресу США з 1959 — (86-90) про Поневолені Нації в ССРС і сателітних країнах про підтримку їх визвольної боротьби за національну незалежність і людські права;

— декларація про права людини та державне самовизначення народів ОН і Європейського парламенту;

— нова плянована США «Гай Фронтієр» стратегія (т. зв. війна серед зір в стратосфері — star wars) мусить бути суттєво доповнена розбудовою конвенційної зброї, як теж зокрема можливостями національно-визвольної війни поневолених народів, яка гарантує перемогу над большевизмом і елімінує можливості нуклеарного голокосту.

Воєнні стратеги типу ген. Дж. Ф. Фуллера, ген. Гакетта, ген. Сінглярба, ген. Грагама, у своїх студіях над альтернативою до атомової війни зосередили свою увагу над досвідом повстанської стратегії УПА, десятирічної її визвольної двофронтової боротьби, національно і соціально-визвольних процесів «Солідарності», визвольної війни Афганістану і синхронізованою різнотипною їх акцією, уважючи визвольну боротьбу ахіллесовою п'ятою імперії. У зв'язку з цим ген. Фуллер оприлюднив працю «Росія не є непереможна», а ген. Сінглярб розпрацював тезу, що «поневолені народи є нашими найпевнішими союзниками», ген. Грагам опрацював концепцію «Гай Фронтієр», ген. Сінглярб «Львів Фронтієр» (стратегія УПА-ОУН), а ген. Гакет вказав у «Третій Світовій війні» на вирішальну роль України й інших поневолених народів.

Є необхідним у протиставленні до університету ім. Люмумби в Москві, для основної теоретичної і практичної розробки альтернативи поневолених народів створити Академію волі у вільному світі.

Роман РАХМАННИЙ

ІДЕЙНО-ІСТОРИЧНА І ПРАКТИЧНО-ПОЛІТИЧНА ЦІННІСТЬ УГВР

Роковини цієї чи іншої історичної події — добра нагода не тільки вшанувати її творців, але й насамперед це нагода по-новому оцінити її та зробити практичні висновки. Враховуючи те, що всі ми ознайомлені з основними документами УГВР, я тут обмежуся декількома зауваженнями про ідейно-історичну і практично-політичну цінність цієї установи.

I.

Творення УГВР було викликане внутрішньоукраїнськими та зовнішньо-політичними потребами українського визвольного руху. А він, на переломі 1941-43 рр., досяг віку своєї повної зрілості.

Не зважаючи на дошкульні втрати в людях і в матеріалі, рев. ОУН в роки 1941-43 спромоглася відновити й розширити свою підпільну мережу та водночас, уперше від свого заснування 1929 року зуміла поширити свої ідеї на більшість українських земель.

Поряд із цим, рев. ОУН створила й розвинула політично-збройну силу, УПА, що наприкінці 1943 року мала свою військову структуру і серед свого населення придбала славу «народної збройної сили» — оборонця прав української нації перед обома наїзниками і їхніми союзниками. Навіть якщо б рев. ОУН, у рр. 1940-44, обмежилась була тільки цим досягом, то й того було б досить для виправдання свого існування перед народом і його історією. Створення збройного рамени для беззбройної нації було гігантським подвигом — кроком уперед на шляху її історії.

Але в революційно-воєнних умовах і під ударами ворожої зброї та пропаганди будь-яка збройна сила може анархізуватися, якщо тієї сили не перетворити в політичну енергію, спрямовану в державницькі форми. Адже знаємо, що і перед Богданом Хмельницьким були збройні повстання. Були збройні виступи також після занепаду Козацько-української республіки... Були гайдамаки та опришки... І всі вони залишилися фрагментарними вибухами народного гніву чи мести без виразного державницького сліду.

* Див. УГВР в світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944-1951 рр. Видання ЗЧ ОУН, 1956. Українська Головна Визвольна Рада. Книга друга: 1946-1948. Літопис УПА, т. 9. В-во «Літопис УПА», 1982.

Чому?.. Бо в їхніх часах завжди бракувало однієї самостійницької організації, що унапрямувала б підсвідомі прагнення народніх мас, прискорювала б темпи їхнього себеусвідомлення та була б енергетичною віссю махового колеса даної революції чи повстання.

В роки 1941-44 був і діяв такий двигун національно-визвольної боротьби. І хоча прийнялося крилате твердження, що ідея створення УГВР зродилася в Головній Команді УПА та що її здійснено завдяки участі діячів «з-поза ОУН», то історична правда є одна: ініціаторами УГВР, як і перед тим УПА, були керівні діячі рев. ОУН і це вони подбали про те, щоб концепція всієї української визвольної боротьби не зійшла на манівці чужих зразків чи опортуністського угодовства.

Адже це діячі рев. ОУН мали відвагу створити і проголосити самостійницький уряд у Львові 30 червня 1941 року; вони мали відвагу взяти на себе відповідальність за цей революційний крок — виклик тоді переможній гітлерівській Німеччині; вони посміли творити збройні відділи, з яких розвинулась УПА; опісля вони, керівні діячі рев. ОУН, ініціювали оформлення верховного політичного керівництва тієї боротьби на розширеній базі національного представництва. Відомо теж, що небагато знайшлося сміливців з-поза ОУН, які разом з нею хотіли поділити відповідальність за ведення збройно-політичної боротьби на українських землях проти обох наїзників. Адже навіть друга націоналістична група відмовилася від участі у творенні того спільного представництва, хоча дехто з її керівних діячів був за спільною дією в цій справі. (Сл. п. О. Ольжич, мабуть, головнo тому, що він належав до цих винятків, загинув у німецькому концтаборі. . .)

II.

Поряд із ролею ініціатора, рев. ОУН виконувала також ролю сторожа традиційної тягlosti української національно-політичної думки. Сама форма «ради» чи зібрання належить до української державницької традиції: від першої держави на території України — Конфедерації антів (3-6 стол.), через Київське велике князівство і Галицько-волинське королівство, через Запоріжжя і Козацько-українську республіку. . . Ця концепція ожила в Головній Руській Раді у Львові з її парамілітарною формацією п.н. «Руські стрільці» 1848-50 рр. Із ще більшою силою та успіхом ця ідея проявилася в Українській Центральній Раді, в Києві, та в Українській Національній Раді, у Львові, 1917-1918 рр. Трудовий Конгрес у Києві 1919 року завершив той процес відновленого народовладдя.

Карпатська Україна, поставши в результаті співдіяння місце-

вих діячів та членів ОУН, оформила своє національне представництво під назвою: Сойм Карпатської України. Самостійницький уряд у Львові 30 червня 1941 року постав з ініціативи проводу рев. ОУН та, водночас, на ґрунті тієї самої традиції: національного зібрання діячів-патріотів, готовий в той час разом з членами ОУН взяти на себе принаймні моральну співвідповідальність за це вагоме історичне рішення.

Отже, в усіх цих історичних актах керівну роль завжди відіграла ініціативна меншість ідейних активістів, що прагнули відновити прадавню, тимчасово припинену, українську державність, але без наміру встановити своє єдиновладдя. Відмінність ролі рев. ОУН у червні 1941 року від її історичних попередників у цьому ділі була тільки в тому, що в добі блискавичної війни треба було діяти рішучіше і швидше, ніж це доводилося робити в інших епохах.

III.

До швидкої революційної активності спонукувало й те, що в той час у внутрішньоукраїнській політичній структурі суспільства була частинна порожнеча, спричинена самоліквідуванням політичних партій ще восени 1939 року, а екзильний уряд УНР не проявляв ніякої діяльності. Друга ОУН ждала на «конструктивну зміну» політики Берліну щодо України. Тільки рев. ОУН мала відвагу заповнити ці прогалини своїми підпільними збройними і політично-структуральними заходами й актами.

Були також зовнішньополітичні потреби визвольного руху: українську державницьку справу треба було виводити перед очі чужого світу з позицій розширеного представництва народу, що базувалося на двох основних силах — рев. ОУН та УПА. Це, однак, не означало, що творення такого народовладного центру було зумовлене вимогами чужих сил чи прагненням пристосуватися до зміненого співвідношення тих сил у світі. Ні, йшлося про збереження тяглості форм і змісту української визвольної боротьби за минуле чвертьстоліття, з 1917 року почавши. Цю потребу добре розуміли принаймні деякі керівні члени рев. ОУН на початку липня 1941 року.

Як відомо з книги Я. Стецька (а його свідчення підтвердив у своїх нарисах про ОУН пок. Л. Ребет), Голова УДПравління (Я. Стецько), передбачаючи близький удар німців по українських самостійниках, видав доручення: відпустити зі складу державного кабінету тих діячів, які не могли б діяти підпільно, а всім іншим — переважно членам рев. ОУН — перейти в глибоке підпілля. Їхнім завданням було б продовжувати український опір новому наїзникові не тільки з позицій рев. ОУН, але й також і головно під знаменем уряду 30 червня, як «уряду національної згоди».

Значить, уже восени 1941 року можна було мати в підпіллі український самостійницький уряд, що, після доповнення свого складу ідейними діячами з-поза членства рев. ОУН, міг опісля формувати також загальне представництво, себто — визвольну раду.

На жаль, у складній обстановці після ув'язнення голови уряду, Ярослава Стецька, краєві керівники рев. ОУН обмежили визвольну боротьбу формою опору ОУН з-перед 30 червня. Не зберігши тягlosti політично-структурного розвитку, рев. ОУН хоч-не-хоч втратила понад два роки на знайдення шляху до творення всенароднього представництва, що врешті постало п. з. Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

(Перериви нитки державницької тягlosti були часті в історії України, з Хмельниччини почавши, через Головну Руську Раду аж до двох Українських Народніх Республік 1918 і 1919 р.).

Все ж таки, те спізнення ніяк не применщує вагомості рішення і цінності врешті створеної верховної установи для революційно-збройних формацій на землях України (15 липня 1944) на принципі «правління національної згоди» з 30 червня 1941 року. Без ніякої зовнішньої спонуки та без оглядання на демократичні великодержави Заходу завершено структуру українського визвольного руху на роки війни та повоєнного озброєного миру згідно з традиціями українського народовладдя.

IV.

Доказом цього є зокрема подвійне рішення керівників краєвої ОУН навесні 1943 року. Поперше, вони рішуче відкинули пропозицію тих позаоунівських діячів підпільного руху, які говорили про «конечність» загального повстання проти німців, мовляв, щоб таким чином «переконати» альянтів про непов'язаність українського визвольного руху з Німеччиною. Подруге, також рішуче відхилено пропозицію тих осіб, що пропонували творити т. зв. «місцеві ради», складені з членів ОУН, вояків УПА й окремих патріотів з-поміж ширшої громадськості для керування адміністративними справами визвольної боротьби в терені. Це, врешті, мав би бути доказ «демократичности» рев. ОУН і УПА, — твердили речники цієї концепції.

Але свою співзвучність з інтересами народу рев. ОУН і УПА не потребували доказувати якимось штучним «раданством»!.. ОУН і УПА постали «з народу і служили народові в народній спосіб». Адже, у революційних умовах демократичність будь-якого визвольного руху в будь-якій країні визначається простою формулою: організація ідейних сміливців-революціонерів плюс ідейні одиниці з-поза організації, а їхня спільна активність помножена

на кількісно-якісну підтримку усвідомлених народніх мас. Оскільки ніколи «весь народ» не бореться за свою справу, а тільки жменька борців-патріотів, навколо яких кристалізуються нові прошарки охотників, то всі ті борці-войовники, разом зі співзвучними частинами населення, репрезентують інтереси і прагнення свого народу. На вибори немає можливості.

Відомо теж, що ще жоден народ не визволився самими заходами «широкого представництва» — ради чи сойму; безпосередню боротьбу мусять вести революційна організація і, де це можливо, збройні відділи повстанської армії. Загальне верховне представництво виконує тільки роллю головного речника, який протиставиться окупантові та його колоніальному «урядові» на землях поневоленої країни і на чужоземних форумах.

Доля УГВР з перших днів окуповування України советоросіянами найяскравіше ілюструє сказане. УГВР оформилася й діяла головною завдяки участі в ній керівних членів рев. ОУН, серед яких немеркнучим блиском сіяє постать ген. Т. Чупринки-Шухевича, до речі — члена Уряду 30 червня 1941 р., учасники УГВР з-поза ОУН дали видатний внесок у цю установу тоді, коли такої підтримки треба було; і того їхнього внеску ми ніколи не сміємо забути. Але й не забуваймо того, що весь тягар визвольної безпосередньої боротьби та зберігання тієї установи завжди несли на своїх плечах переважно члени рев. ОУН, незалежно від того, чи вони були в підпільній мережі, в УПА чи в УГВР.

Врешті, внаслідок революційних умов ген. Т. Чупринка був примушений зосередити в своїй особі обов'язки трьох постів: Голови Президії УГВР, Головнокомандуючого УПА і керівника ОУН на рідних землях. Ні, не з прагнення до свого єдиновладдя, але для того, щоб розпорядливіше та ефективніше керувати визвольним рухом, виставленим на удари такого тоталітарного наїзника, якого не зустрічав жоден інший визвольний рух будь-якого народу в світі.

Завдяки тій цілеспрямованості революційної організації, що весь час була двигуном і переважним виконавцем збройно політичних акцій, УГВР могла успішно виконати своє головне завдання, а саме: відновити вільний незалежний політичний голос занімілої української нації, так у середині советоросійської імперії, як теж на міжнародних форумах вільного світу.

Головною пробою сил цієї структури (ОУН, УПА, УГВР) був опір виборам до Верховної Ради СРСР — 1946 р. і Верховної Ради УРСР 1947 р. З усіх советоросійських колоній-республік тільки єдина Україна — вперше за всю історію Сов. Союзу! — зважилася політично і збройно протиставитися антидемократичній системі окупаційного режиму, що регулярно влаштовує фальшиві ви-

бори з єдиним, виборцям накиненим списком кандидатів до т. зв. верховних рад.

Цей опір в Україні спричинив советоросіянам багато втрат у поліційно-солдатському персоналі та в матеріалі, а найбільше — у престижі. Маючи підпільну мережу ОУН для організування опору й інформаційної кампанії та маючи збройні відділи УПА для порубовування окупаційних військ, УГВР переконливо протиставилася російському окупантові та маріонетковому «урядові» в Києві. Пародійність того «уряду» виявилась яскраво саме в ході виборчої кампанії режимників і противиборчої кампанії українських патріотів: кийський уряд не мав ні моральної, ні фізичної сили протидіяти акціям ОУН і УПА та покладався тільки на поліційно-збройні сили Росії. Де тих сил не вистачало, там виборці не голосували — вони бойкотували ці вибори.

Таким чином, у рамках державницької революційної концепції УГВР український народ продемонстрував перед світом більшу національну солідарність, і то на 35 років раніше, як поляки з їхньою вільною Церквою і легальним профспілковим рухом на території, все ж таки, власної держави! Тільки заблюкованість України в російській «тюрмі народів» та байдужість держав повоєнного Заходу не дозволили привернути увагу вільного людства до тієї гігантської конфронтації на землях окупованої України.

Але здорове зерно самостійництва не пропало і з того кров'ю українських самостійників зоршеного ґрунту виросло нове покоління патріотів. І з власної ініціативи, і на зразок героїзму бойовиків ОУН, вояків УПА і керівників УГВР вони висунули свої домагання за суверенність української нації на своїй історично-державній території.

V.

Тому з почуттям скромної, але достойної гордості відзначаймо сорокові роковини УГВР висновками:

1. Створення УГВР — це логічний результат свідомої збройно-політичної діяльності рев. ОУН, що ґрунтується на державницьких традиціях українського народу в усіх етапах його державотворчого життя та яка юридично і фактично відновила правління українського народу на своїй землі.

2. Структура УГВР та її збройна сила, УПА, могла втриматися під советоросійським терором тільки завдяки тому, що рев. ОУН віддала туди своїх членів, які, однак, своєю участю в УГВР і УПА ніяк і нічим не применшили ані не звузили ролі ідейних одиниць-патріотів з-поза ОУН.

3. УГВР, як верховна народовладна установа, не була тактичним маневром ані «тимчасовою поступкою» рев. ОУН в ім'я зміне-

ної ситуації в Європі чи якихось «внутрішніх змін» в українському визвольному рухові. УГВР була поєднанням організаційної сили рев. ОУН і збройної формації УПА з численними охотниками — патріотами з-поза мережі ОУН та в згоді з українськими державотворчими традиціями.

4. Ідейно-політична спадщина УГВР зобов'язує всіх українських патріотів, а зокрема її безпосередніх співтворців, до послідовного слова й чину. Хто сказав: «Вірую в УГВР і визнаю її державницькі настанови», той не сміє ні словом, ні чином, ні натяком визнати колоніальний режим в Україні п.н. «Українська ССР», бо інакше він повертає колесо української історії в часи перед 22 січня 1918 р.

5. В усіх умовах визвольної боротьби ключеву позицію завжди займає організація патріотів-революціонерів. Перша Українська Народня Республіка була слаба і впала жертвою штучного перевороту саме тому, що її уряд і парлямент (УЦРада) не мали підтримки принаймні однієї справді самостійницької партії з державницьким спрямуванням. . . Друга УНРеспубліка впала в боротьбі з наїзниками також тому, що її уряд, під керівництвом С. Петлюри, далі не мав підтримки такої самостійницької групи, яка була б двигуном державницького життя і зв'язковим між її армією та народними масами. . . Подібне можна сказати і про ЗОУНР, яка мала дисципліновану армію і державну адміністрацію, але не мала підтримки самостійницької партії, що безкомпромісно унапрямувала б зусилля народу до однієї цілі — звільнення країни від наїзників і збереження своєї державности. Отже, в кожному випадку не було такої організації патріотів, якою була в роки 1941-1954 на землях окупованої України рев. ОУН у співдіянні з Українською Повстанською Армією.

6. Тому, останній висновок: Нація — понад класи, держава — понад партійні інтереси, але в порядку визвольно-державницького будівництва треба насамперед мати політичну організацію патріотів, яка вміла б перетворити стихійну і збройну енергію народніх мас у політично-державницьку силу. Тому і в наші часи, найважливіше завдання патріотів українського роду на всій Землі: зберегти, розвинути і вдосконалити політичну організацію українських революціонерів-самостійників з усім її досвідом і досяганнями. Справді, маючи таку організацію революціонерів, можна буде перевернути советоросійську імперію догори дном.

Ось такий цінний досвід з історії творення, існування і діяння УГВР із перспективи минулих сорока років.

30 червня 1984

З дому неволі

В. ТЕСЛЯР

БОЛЬШЕВИЦЬКА МОСКВА ПРОДОВЖУЄ ЗЛОЧИНИ
В УКРАЇНІ

Займаючись час від часу питанням розвитку відносин в ССРСР, західня преса та її кореспонденти в'яжуть не раз великі сподівання з цими змінами, що відбуваються в крузі Політбюро, ЦК КПСС і в адміністративному апараті імперії під впливом смертностей, явних або прихованих чисток тощо. Для поневолених народів у тій імперії, а зокрема для українського народу та його визвольних змагань ці зміни приносять дуже часто, або навіть повсякденно, ще гірші утиски та жорстокішу розправу московських властей з підпільними чи унааявленими борцями за національні та людські права. Нові сатрапи змінюють деколи методи московського терору та пов'язаної із цим зовнішньої пропаганди, але основна ціль — здушування всіх проявів руху спротиву і пов'язана з цим психічна і фізична ліквідація носіїв національної ідеї і борців за її практичне здійснення на українській землі — остається завжди незмінною, завжди відчутною і завжди жорстокою.

Наш 1984 рік, що вже дійшов свого закінчення, подав світові, а зокрема українському народові та його визвольному рухові багато болючих свідчень. Советська преса за листопад 1984 року принесла відомість про судову розправу в селі Мар'янівці Горхівського району, Волинської області, над членами ОУН і УПА О. Ю. Палигою, М. К. Левицьким, Н. К. Якубчуком і В. С. Боднарем, а відтак і Фільоником, яких засуджено на смерть почerez розстріл під вигаданими оскарженнями в різномірних «злочинах», але на ділі тільки за те, що вони, як і багато раніше засуджених і розстріляних в подібний спосіб, належали до формацій Українського Революційно-Визвольного Руху і брали активну участь у боротьбі проти гітлерівсько-німецьких і московсько-большевицьких наїзників та поневолювачів України. Зовсім можливе, що засуджені і розстріляні були активними діячами в українському підпіллі до самого арешту.

Переглядаючи звідомлення підсоветської преси про судову роз-

праву над ними, перед нашими очима стоять відважні та горді постаті ОУН і УПА, яких не зламали ані не стривожили довжелезні та напевно неперебірчиві в засобах допити, ані публічне оскарження, спрепароване згідно з московсько-большевицькою тактикою і практикою, що не визнають в ССРСР борців за національні чи людські права, але тільки «злочинців» проти людства, а якщо не відкритих злочинців, тоді психічно хворих людей, або людей, що під впливом видуманих свідчити та прокурорами особистих дефектів «знеславляють» своїми протестними писаннями та творами советську систему.

Постава, поведінка і відповіді *Олександра Ю. Палиги, Михайла К. Левицького, Ніля К. Якубчука і Василя С. Боднара* не тільки говорить дуже багато проти судового оскарження, але також підтверджує, що наколи приписані їм советським судом закиди і мали місце в названих місцевостях, то це було діло самих большевиків (200 жителів села Зграї, 100 осіб в селі Куповальце, «розкопані» криниці тощо), що вже не раз траплялося, а в кількох випадках було доказаним.

Від кількох років у підсоветській дійсності унааявилася метода психічного і фізичного знищення довголітніх українських політичних в'язнів, зокрема тих, що належали до явного руху спротиву, членів і нечленів Української Гельсінської Групи. Наочними свідками і жертвами тієї методи знищення стали впершу чергу *Олесь Бердник* та другі, які нібито покаялися з публічними заявами, але яких московські чиновники допровадили до повного фізичного й психічного знищення, а відтак, іще за їхнього життя, спрепарували та опублікували заяви, щоб ними відпровадити їх з того світу як відступників від ідеї самостійності України, а не як героїв, що боролися за права України і в тій боротьбі віддали національній державницькій ідеї своє життя.

Найновішими жертвами тієї методи стали: *Олекса Тихий*, народжений 31.1.1927 року, вчитель по професії, який був уперше заарештований в 1957 році, відбув 7 років у в'язницях і 5 років на заслання. Вдруге його заарештували в 1967 році, а втретє в лютому 1977 року. Тюрми, концтабори й заслання його не зламали, ані не надщербили його вірності й відданості українській національній справі, за яку він працював також під час ув'язнень у передових лавах тюремних і концтаборних борців. Дня 6-го травня 1984 року, він помер в концтаборі після операції, але дійсні обставини смерті не відомі. Захворівши, — як подають джерела, — на рака, він потребував особливішого лікарського піклування на вільній стопі, що йому відмовили московські власті. Це дає

достовірну підставу для твердження, що *Олекса Тихий*, хоч не був засуджений на смерть, згинув з московської руки, яка відмовила йому необхідне лікування, а по смерті відмовилась видати родині Покійного його тіло для похоронення. Його могила знаходиться у дальшому ув'язненню на кладовищі в Северное під числом 9857, близько концтабору, де Покійний провів останні дні свого страдницького життя.

Юрій Литвин, народжений в 1934 році, журналіст і поет, вперше засуджений на 10 років ув'язнення в 1953 році. В 1955 році його проголосили невинним і звільнили, але трохи пізніше в тому ж таки році заарештували вдруге і знов засудили на 10 років ув'язнення. На волю його випустили в 1965 році, але в 1974 році знов заарештували й засудили на 3 роки ув'язнення. Ставши звільненим у вересні 1977 року, в 1979 році його наново приарештували і прив'язаним до ліжка важко побили. Так з *Литвиним* поводитися до квітня 1982 року, коли його знову заарештували і засудили на 8 років ув'язнення. Ці жорстокі переслідування та довголітнє ув'язнення знищували його здоров'я, а в серпні 1984 року спричинили смерть, але в яких обставинах — не відомо. В самогубство такого відданого і видержливого борця за національні права рідного народу прямо не віриться, зокрема в советській системі безпощадного насилля над людиною і народами-націями. *Юрій Литвин* — це безперечно чергова жертва з рук московського скритовбивника!

Валерій Марченко, народжений в 1947 році, професійний журналіст, вперше заарештований в червні 1973 року і засуджений в грудні того ж року на 6 років суворого ув'язнення та 2 роки заслання. З цього ув'язнення його звільнили в 1981 році. Його намагання виїхати до Італії на лікування хронічного запалення нирок не увінчалось успіхом. В жовтні 1983 року його ув'язнили в слідчій тюрмі в Києві, а в березні 1984 року засудили на 10 років ув'язнення суворого режиму та 5 років заслання. В липні того ж року важка хвороба нирок змусила чиновників перевести його до тюремного шпиталю в Пермі, а у вересні до Ленінграду, але весь цей час без необхідного шпитального устаткування і кваліфіковано-спеціалізованої лікарської опіки. *Валерій Марченко* помер у шпиталі ленінградського КГБ 7-го жовтня. 1984 року, на 37-му році життя, у невимовно важких та болісних обставинах. Західня преса, подаючи вістку про його смерть, зарахувала Покійного до *Мучеників* за народ, а президент Рональд Реган і Білий Дім видали з цього приводу відповідний публічний осуд московській системі, що друкуємо окремо.

Реєструючи для пам'яті й історії ці найновіші відомі злочини

большевицької Москви на українських політв'язнях, наша увага скупчується наново біля *Юрка Шухевича*, сина Романа Шухевича-Тараса Чупринки, який від 14-го року життя практично не виходить з московських тюрем та концтаборів, у яких утратив зір та зазнав незлічених знущань та понижень.

Під арешт і понад тридцятилітнє ув'язнення попав Юрко Шухевич неповнолітнім хлопцем, не маючи за собою практично ніяких кримінальних проступків проти наїзника та його влади в Україні, за винятком тільки того, що був сином батька ген. Романа Шухевича, головного командира УПА, голови Проводу ОУН в Україні й генерального секретаря УГВР, сином і внуком патріотичної і вельми заслуженої української родини. Довголітнє ув'язнення, знущання, недоживлення тощо, а понад усім цим — зловісний жах московсько-большевицької системи сильно позначилися на його здоров'ю. Заступництво й оборона його життя — необхідні!

ЗАЯВА ПРЕЗИДЕНТА РЕҒАНА

«Нещодавно ми довідалися, що 7-го жовтня (1984 року) в Ленінградській тюремній лікарні помер Валерій Марченко. В. Марченко, якому було лише 37 років, був одним із найвидатніших активістів правозахисного руху в Советському Союзі. Журналіст за фахом, Валерій Марченко вже відбудув восьмирічне тюремне ув'язнення — тяжке випробування, яке він ледве пережив. Однак у березні цього року його знов засудили ще на 10 років ув'язнення і 5 років заслання за те, що Марченко написав статті з критикою жорстоких умов у советських таборах примусової праці та про порушення людських і національних прав в Україні. Стало відомо, що советські власті відкинули прохання родини Валерія Марченка полегшити умови його ув'язнення з огляду на поганий стан здоров'я.

Безглузда смерть Валерія Марченка викликає глибокий смуток і гнів. Його мужня боротьба за особисті свободи надихає нас усіх. Його смерть нагадує про трагічне погіршення становища в галузі прав людини в Советському Союзі. Цю ситуацію всі американці глибоко осуджують».

Білий Дім оприлюднив цю заяву 16-го жовтня, 1984 року. Подібна заява у справі смерті Валерія Марченка була оприлюднена Державним Департаментом США.

ПРОКЛЯМАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА ПРО ГОЛОД

Український Голод 1932-1933 років був трагічним розділом в історії України, тим більше, що не був спричинений жодним природним лихом, але був штучно організований, як навмисна політика.

Провідники Советського Союзу, хоча вповні свідомі голоду в Україні і маючи повну контролю харчових засобів у своїй країні, не вжили заходів для припинення голоду, або полегшення катастрофічного стану, зумовленого голодом. Нехтуючи вповні міжнародною опінією, вони не зважали на заклики міжнародних організацій та інших націй.

Понад сім мільйонів українців і мільйони інших загинули внаслідок цієї безсердечної дії, що була частиною свідомої політики, спрямованої на знищення політичних, культурних і людських прав українського й інших народів усіма можливими засобами.

Спустошення тих років залишило своє тавро на українському народі й сповільнило його економічний, громадський і політичний розвиток у величезній мірі.

Проголошуючи цей спеціальний день для вшанування тих, що стали жертвою цього голоду, ми, американці маємо чергову нагоду вшанувати свою власну систему уряду і свободи, якими втішаємося, та нашу відданість справі самовизначення і волі для всіх народів світу. Здійснюючи це, ми також підтвердимо нашу віру в силу духа і витривалість українського народу і засудимо систему, яка спричинила українцям стільки страждань на протязі років.

Своєю Спільною Резолюцією Палати Представників, ч. 111, Конгрес закликав Президента проголосити проклямацію для жалобного вшанування жертв великого голоду в Україні під час 1933 року.

Тому я, Роналд Реґан, Президент Злучених Штатів Америки, проголошую оцим неділю, 4 листопада 1984 року — «ДНЕМ ПАМ'ЯТИ ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ В УКРАЇНІ В 1933 РОЦІ».

Для підтвердження цього, кладу свій підпис в дні 30 жовтня року Божого тисяча дев'ятсот вісімдесят четвертого,

та двісті дев'ятого від проголошення Незалежності Злучених Штатів Америки.

Роналд Реган

РОЗПАЧЛИВЕ ПРОХАННЯ ВІКТОРА РАФАЛЬСЬКОГО

Нещодавно на Захід потрапив лист українського політичного в'язня *Віктора Парфенійовича Рафальського*. Лист написаний у березні 1984 року й заадресований до Комісії прав людини ОН.

«До Комісії прав людини
Організації Об'єднаних Націй,
Рафальський Віктор Парфенійович

На протязі тридцятьох років я знаходжуся в ув'язненні в так званих «психіатричних спецлікарнях Міністерства внутрішніх справ». Я не торкатимусь умов, які панують у тих «лікарнях», — вони відомі усьому світові. Справа не в тому. Як можна інкримінувати комусь зберігання своїх особистих писань, «закривати» справу, як це офіційно робиться, і запроторити людину до спецлікарні під сильною озброєною охороною на невизначений строк? Крім того, я не був ніколи психічно хворим і, лише завдяки цьому, я зміг витримати такі муки — хворій людині це не під силу.

Я знаю для якої цілі створено Комісію прав людини ОН, але я не розумію її бездіяльності. Я звертаюся до тієї авторитетної комісії з проською допомогти мені звільнитися, щоб я принаймні останні роки свого життя міг прожити в домашніх умовах. Я не знаю, якими словами звертатися до тієї комісії, (аби вона мене вислухала), бо мої сили слабнуть. Потрібно мати сталеві нерви для того, щоб усе це витримати, але й сталь має границю своєї міцності.

Тому прошу Комісію прав людини ОН, а також широку світову громадськість зробити все можливе для мого визволення, поки я ще при здоровому розумі.

І чи не пора вже нині поставити питання про визнання злочинними закладів типу спецлікарень Міністерства внутрішніх справ? Тридцять років!

Оцим листом я даю право моему другові Леонідові Плющеві, котрий перебуває у Франції, в Парижі, усіма шляхами добитися від советського уряду повернення (в його особисте розпорядження) мого літературного архіву, який знаходиться в управлінні держбезпеки Львівської області. Ось список мого архіву:

1. «Зойк і лють» — роман-поема.
2. «Незвичайні пригоди трьох обормотів в країні чудес» — роман.
3. «Світанок» — роман.
4. «Крипільська людина» — ретроповість.
5. «Закувала та сива зозуля» — п'єса.
6. «Роман Сармат» — п'єса.
7. «Чортеня» — п'єса.
8. «Жерці Ескулапа» — п'єса.

Я даю право Леонідові Плющеві розпорядитися моїм архівом за його уподобанням. Я прошу Комісію прав людини ОН йому посприяти в тому. Врешті решт таке глупе вилучення особистих архівів, зокрема літературних, виходить за рамки людського розуміння.

Я ще держусь. Подайте ж мені руку.

Віктор Рафальський

Від Редакції:

Цей лист українського політв'язня звучить неначе голос потопуючого в гулагівському морі, який хапається, немов за стеблину останнього порятунку, за сумління світової громадськості.

Віктор Парфенійович Рафальський, 1919 року народження, походить із села Рафалівка Рівенської області; за освітою історик, письменник та короткий час директор школи в Івано-Франківській області. За участь у підпільній марксистській організації Віктора Рафальського в 1954 році заарештовано й запроторено до спецпсихлікарні. Відтоді скитається від «психушки» до «психушки», над ним проводять різні експертизи: то Віктора Рафальського визнають нормальним, то знову ставлять йому діагнозу — шизофренія. Нині Віктор Рафальський ув'язнений в обласній Дніпропетровській спецлікарні разом із психічно хворими, засудженими за вбивства. Всі старання його дружини Емілії Войцеховської добитися звільнення Віктора Рафальського виявилися дотепер безуспішними.

Борис АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

ПОЕЗІЇ
(Продовження, 2)

5. ПСАЛОМ СТРАЖДАННЮ

Епіграф: Мислити це значить страждати. Стендаль

Давно-давно, коли дитиною
я залишавсь на самоті,
мене гнітили страшні видива:
у кб́рчах тіла на хресті.
Надворі ніч, мороз, зима,
а в хаті тепло, і з лямпади
на образ страдницький Христа
рожеве світло тихо пада.
В очах Христових стільки болю,
безсило звисла голова,
і по щоці спадає знову
чи крапля крові чи сльоза.
І думав я: Завіщо люди
Його прип'яли до хреста?
Невже без цього нам не буде
колись спасіння в небесах?
Невже бо справді то для того,
щоби повстали знов в житті,
замордували на хресті такого
кволого і лагідного Бога?
І жах охоплював мене малого,
мале хлоп'я — щем'ячим серцем
я не збагнув закон життя,
я не збагнув, що кров і жертви
завжди заповнюють буття.
Що в Україні здавнини
бредуть в історії народи,
і лиш по крові на землі
стають палаци і заводи.
Що в дальні соняшні простори
ведуть не Вакх і Гіменей,
а світяться досвітні зорі:

Христос, Ікар і Прометей.
І поки світ такий, який він є,
і пломеніють ім бажання,
нам поступ радісний дає
не радість людська, а страждання.
В пологах, в праці, у борні,
у муках творчості, шукання
вклоняюсь низько я тобі,
людське одвічне страждання.
В крові лежать наші шляхи,
інших не було без неї,
що повз голготської хрести
ведуть в блакитну Галилею.
І зачарований метою
живе, щоб жити і страждати,
хай не лякається лишати
сліди червоні за собою.
І бийся, серце, і лети
вогонь гарячий густої крові,
і, не вагаючись, веді
до брами гніву і любови!

6. ПУРГА

Мете пурга і з неба й знизу,
немов поплутані дроті,
летять кудись каскади снігу,
та треба йти, та треба йти.
Розвод пробито,
і коло вахти жде конвой.
Уже нарядчик, матюкнувшись,
кричить в барак: «Арлі, за мной!»
«Арли» підводяться,
підбиті крила і пообсмикані хвости:
вони давно вже перетлілі,
а дехто й просто — хробаки!
З усіх республік, з різних націй —
справжній інтернаціонал,
що, легко судячи, немов би на сміх,
його зібрав тут трибунал.
Тут — за крадіжку, тут — за сина,
що потай за кордон утік,
той — нишком мріяв про Україну,

а цей — і мріяти не встиг.
Однаково: тепер додому
повернуть їх хіба лише сни,
тут еластичністю закону
замкнuto їм довіку дні.
І винен хто, а чи не винен,
тут — все «в далекі табори».
Десь на Вкраїні добрий дядько
надвір не вигнав би старого пса;
а ми йдемо, щоби до ранку
«комуністичні чудеса»
творють під ляскіт батога.
Мете пурга, мете стара
і сірокулії голки
жбурляє відьма навкруги;
Біжить, регоче в далині:
немов всі демони землі
спішають на раду у Кремлі,
щоб весь всесвіт у таборі
загнать під варту, затопить.
Ось ми пішли. За великі скелі,
що їх призначено зрівнять,
Понуро в сніговій пустелі,
як перед розстрілом, стоять.
О, скелі мовчазні і холодні,
вам тільки раз один вмирать,
а нам, обдертим і голодним,
ще скільки ж років вас довбать?
І ми працюєм — сірі тіні,
пародії замість людей,
що не будують на чужині
з кісток свій власний мавзолей.
О, ти, прикутий Прометей,
і мученики всіх ідей,
чи снилось вам, щоб таке зло
під вашим іменням прийшло?
Чи думав хто, що ті слова,
які підносили серця
були до поступу в борні,
тепер — лиш вивіска тюрми?
Нерон, чи Ірод, чи Пилат,
Пер, Кольмі і Устанá,
ви — просто янголи були,

як порівняти вас з тими,
що нас загнали в таборі. —
І ось ми знову почали.
Кайло, лопати
натруть криваві мозолі;
а присмерк ночі волохатий
серед припишклої тайги
не може подолать пурги.
Мете пурга, мете ягá,
що коле в груді, припіка,
з розпуки рве в бушлаті дірку,
немов би Сталін і її
заплянував у п'ятилітку.
Нехай мете і замітає
тут наші трупи і сліди!
Однаково — весна розтане.
Розтануть криги і сніги.
Та й нас тоді вже і не буде:
ми спочиватимем у вічнім сні.
Та хоч не ми, а інші люди,
а діждуться тої весни,
коли впадуть криваві зорі,
куранти спиняться в Кремлі.
І вже ні Сталін, ні Єжови
не запаскудять більш землі.
Мети ж, пурго, мети!

7. АПЕЛЯЦІЯ ДО МАЙБУТНЬОГО

Одлетіли роки бурхливі,
і по зливі дат і подій
розбіглась змордована нива
по Україні калік і повій.
Поміж них недокрівний і кволий
йшов і я між заметених днів,
продираючись темної ночі
до далеких облудних вогнів.
Йшов і я, а навколо зима,
хуртовині, сніги, завірюхи.
І нікого з людей,
тільки пси та вовки
та чиїсь закривавлені руки.
Важко йти у невідому путь

без домівки, без роду і друга.
Може, краще вернутись?
Піти і собі десь
найнятись лакеєм на службу?
Що змагатись?
У марних боях
неодне покоління лягало.
І по них лиш могили в степах
і запльовані, зганьблені рани.
Лиш один тільки раз
поталанило нам,
тільки раз
усміхнулась нам доля:
і стоїть чудодій —
непохитний Богдан,
а за ним — дике поле.
А за ним, скільки глянь,
все мертвота сама!
І лиш кволі потуги до болю:
Малоросія тиха і вірна Кубань
заступили нам славу і волю.
І не встануть з могил козаки,
з татарвою поміряться славою.
Десь забута лежить булава в Чигрині
і щербаті шаблі під Полтавою.
У далеч часто йшли
беззмістовні роки
і зникали, як сірі плями.
Батогами їх гнали
на північ вітри,
і з'їдали їх невські тумани.
Без ім'я і мети
ми, як блазні, жили
на розвагу Москві і Варшаві.
Ми єдиний нарід,
не потужні полки,
а сліпа, безпорадна отара.
Ми взялися за глум,
чи на кпини собі,
не за сміх нерозважного сина.
Мій народе, це біль мій тяжкий,
це тривога за нашу Україну.
Що ж сказати іще?

Слушний час був настав,
і буремна весна
пролетіла ще раз над степами.
Але міцно ти спав,
щоб збудитись лише
на похмілля п'яне і криваве.
Не здолали тебе у Варшаві кати,
ані диба московська скорила.
Ти на паль в Істамбулі ішов сімючись,
і татарська петля не скрутила.
Не здолали тебе
з бою Варшава й Москва,
не дістався ти їм на поталу.
Та згубили тебе
їх облудні слова,
їхня мова гнучка і лукава.
Ти повірив в святу
неподільную Русь,
вірив в Польщу, вартівного Сходу,
вірив в німця, у турка,
в червону Москву,
що звільнить на землі всі народи.
Вірив всім і всьому,
лиш не вірив собі,
у свої незмарновані сили,
в того духа, що твердо веде до мети
через втрати, поразки, могили.
Заблукав на розпутті ти різних шляхів
і сновидою в ніч манівцями
шкутильгаєш наосліп на голос чужий
у майбутнє чужими стежками.
І як віще тавро, як прокляття мара,
як ганьба для цілого народу,
йде у слід твій лакузи-хахла
і жандарма — тирольця Сходу.
Україна моя — споконвічна раба,
полюбовниця лютого ката. . .
Що ж робить, коли ти така, —
чарівна і зрадлива мати?
Що ж робить, коли плід твій гнилий,
коли діти в розпусті зачаті?
Там, в минулому десь Кочубей,
Галаган, Іскра, Ніс, Сава Чалий,

нині знову ж Затонський, Тичина, Бажан
і дрібні, безіменні байстрята!
Не іти мені з ними! Мета не одна,
щоб коран віків в люди понести.
Зруйнувала той шлях прибутная вода,
що колись принесла її в лесті.
Не на бенкети з ними, — в тюрму,
в табори я піду,
усміхнувшись майбутньому.
Не віддам їм сумління за жадні борги,
ні пера, ні долі безпутної.
Не віддам! Там, у наступних роках,
коли станеться все по всьому,
не судить нас по наших ділах,
а судить нас по нашому болю.
Від рабів народившись, ми в рабстві зросли,
і для нас не пробила година,
щоби стати в останнє під стяг боротьби
за безсмертя, за хліб і Україну.
Ми останнє століття занедбаних діл,
тої пустки, Неви і собаки,
ми лиш ґрунт, ґрунт хисткий,
в якому колись зйдуть рясно червонії маки.
Прийде час, підніметься Кубань,
спалахнуть Мукачів, Коломия,
зчервоніє Полтава від заґрав повстань,
і Одеса, і Харків, і Київ.
І тоді у вогні, як з-за літ,
з давнини встануть наші розстріляні трупи,
десь розірваний рот, десь чоло у крові
і поламані зв'язані руки,
ми перейдемо знову по рідній землі
не сумним, похоронним походом,
а як факел, як кара, як праведний гнів,
як кривавий рахунок народу.
Ми з'єднаємось з вами у спільні ряди,
де живі стануть поруч мертвих.
Ми з пожежі засвітим на страсті вогні
в душах кволих, незважних, роздертих.
Та вже кінчається день і немає вогнів,
щоб згасити темряву ночі.

Скоро, скоро вже смерть затамує мій біль
і закрие натружені очі.
Та я чую вже гуркіт тих дальніх подій,
де звияжці не злякано спину,
де з могили, з руїни і з мрій
піднесуть до життя Україну.

(Продовження буде)

**ПОЯВИЛАСЬ ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ Р. ВОЛОДИМИРА
«АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ»**

Р. Володимир, автор літературного твору історичного характеру п. з. «НАЦІЯ НА СВІТАНКУ», з черги сягнув у глибину нашої праісторії у своїй історично-біографічній повісті з апостольської доби, що саме появилася п. з. «АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ» у Вид-цтві Юл. Середяка в Аргентині.

Повість основана на християнській місії св. Апостола Андрія, званого першим з покликаних між Христовими учениками, серед предків українського народу біля столичного Києва. Про те засвідчує наш літопис «Повість временних літ». Апостола Андрія почитають у нас, як одного з патронів українського народу.

Автор Р. Володимир передав побут апостола Андрія в оселях наших прадідів над Дніпром, на тлі їхнього доісторичного буття, сповненого боротьби за існування.

«Андрій Первозванний» — це одна з перших ластівок відзначення тисячоліття з дати впровадження християнства в Україні. Насправді християнство існувало в нашій Батьківщині ще задовго до його офіційного започаткування в 988 р.

Книжку «Андрій Первозванний» можна набути, звертаючись на таку адресу:

R. KUCHAR, 2402 Canal Blvd., Hays, Kansas 67601 USA

Наука, дослід

Євген КРАМАР

А Н Т И (Продовження, 11)

VII. СПОРИ З ПРИВОДУ АНТСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Дослідники давно висловлювали різні погляди щодо того, хто такі анти, чи залишили вони по собі етнічних нащадків і якщо так, то кого саме. Немає можливості й потреби детально аналізувати всі думки з цього приводу, тим більше, що чимало з них зараз цілком безпорадні і мали б хіба-що деяке історіографічне значення. Та все ж вартує зробити бодай поверховий огляд^а.

Насамперед мова піде про ту частину давніших і теперішніх поглядів, за якими анти або зовсім не слов'яни, або лише з часом слов'янізовані якісь неслов'янські племена. Не потрібно забувати, що давніші дослідники керувалися традиційним, започаткованим ще в Початковому літописі («Повісті временних літ») поглядом про прихід слов'ян звідкись з Азії, про тривале їх проживання на Дунаї і дальше розселення їх в інші місця. Щодо антів, то була й залишається панівна думка про етнічну тотожність усіх названих цим ім'ям груп: Божевих антів IV стол.; приазовських антів середини VI стол., згаданих Прокопієм; придунайських антів VI-VII стол. Це породжувало і породжує різні неясності, які пояснювалися (фактично — затемнювалися) дослідниками за допомогою різних етногенічних конструкцій. Ось, наприклад, думка Ф. Свистуна: анти — це залишки сарматів¹. Справді бо, в IV стол. переважним населенням Північного Причорномор'я були саме сармати², тобто іраномовний народ. Сарматські впливи на сусідніх з ними слов'ян заперечувати годі — про це вже згадувалося. Можна дещо додати й повторити. Ю. Кухаренко, наприклад, доказав, що в черняхівських старожитностях⁶ чітко виступають сарматські елементи³, а Седов переважним ядром подільсько-дніпровського, тобто ніби антського регіону черняхівців вважає нащадків місцевих іранських племен і слов'ян⁴. Однак іранські впливи на частину слов'ян і сармато-слов'янське суспільство аж ніяк не розцінюється як сарматське походження антів. Адже римляни й візантійці добре знали сарматів і не могли переплутати їх з сло-

в'янами, тим більше в VI стол., коли наголошувалося на подібності антів до склавен і на спільності їх походження.

Деяким варіантом версії сарматського походження антів є висловлена А. Ольріком⁵ і підтримана Г. Вернадським⁶, Л. Шмідтом⁷ та іншими думка про аланське походження антів. Алани — одне з сарматських племінних об'єднань, в середині I тисячоріччя н. е. Вони жили в регіоні Азовського моря — Північний Кавказ. Нащадками аланів, як вже говорилося, є теперішні кавказькі осети. Думка про аланське походження антів обґрунтовувалася деякими, відповідно витлумаченими фактами, зокрема повідомленням Амміана Марцеліна про війну готів з аланами та кавказькою традицією про боротьбу з народом Гут. Однак зазначені автори, констатуючи наявність кавказького (аланського) елементу в антів IV стол., не сумнівалися в слов'янській належності антів IV стол. і не сумнівалися в слов'янській належності антів VI-VII стол., яких автори VI-VII стол. локалізували в північно-західному Причорномор'ї.

Щодо Г. Вернадського, то він згодом змінив свою думку про етнічну атрибуцію антів, пом'ягчивши тезу про їх аланську належність. Він вважав, що серед антів були, власне, і алани, і підвладні аланам слов'янські племена, які, однак, ослов'янили аланів, а також інші племена. Вже як зайшло про кавказьку традицію боротьби з готами (Гут), то в цьому ракурсі анти сприймаються насамперед як предки інших кавказців — адигейців. З цього приводу Ш. Ногмов зібрав численний фолклорний, лінгвістичний та інший матеріал, співставивши його з історичними відомостями про антів. Цей матеріал переконує, що ті анти, які в IV стол. боролися з готами, це предки адигейців⁸. На думку А. Куника, якого підтримав Й. Пайскер, анти це не стільки етнічна група, скільки правляча кавказька (черкеська) династія, що підкорила собі причорноморських слов'ян і дала їм свою назву⁹. Ця гіпотетична думка не знаходить підтвердження ні в історичних джерелах, ані в історичній пам'яті слов'ян чи будьякого з кавказьких народів, які не знають династичного панування предків черкесів над причорноморськими слов'янами. В. Щербаківський в справі походження антів пішов ще далі по черкеській лінії, вважаючи антів не то що правлячою черкеською династією, а взагалі черкесами, тобто — всі анти мали б бути черкесами, яких пізніше слов'янізували сусідні «українські хліборобські племена»¹⁰. Що Божеві (Баксанові) анти кінця IV стол. — кавказці (адигейці), вже говорилося і черкеське (черкеси — близько споріднені з адигейцями) походження цих антів не викликає особливого заперечення. Однак наявність у такий далекий час по сусідству з черкесами слов'янських, зокрема «українських хліборобських племен», вельми й вельми проблематичне. Точніше про слов'ян там і тоді не

може бути мови, отже нікому було слов'янізувати антів-черкесів і вони й далі залишилися тотожними самі собі.

Взагалі версія кавказького походження антів досить поширена і її в різних модифікаціях (аланській, черкеській) підтримували дослідники різних країн¹¹. В так не давний час в її користь виступав В. Полак¹². Не обійшлося й без ототожнення антів з германськими племенами, близько спорідненими з причорноморськими готами. З такою версією недавно виступив Б. Струминський¹³. Отже, виходило б, готи на чолі з Вінтаром в кінці IV стол. напали не на антів-слов'ян і навіть, всупереч переконливій адигейській традиції, не на Баксанових антів-адигейців, а на своїх найближчих етнічних і територіяльних родичів. Ця версія дуже оригінальна, взагалі ще ніхто не підходив до антів з цього боку, але їй бракує елементарної доказової бази, а сама вона різко суперечить різним зібраним про антів матеріалам. Можна закидати авторам VI-VII стол. неточність, неясність, суперечливість, помилковість їх повідомлень, однак щодо антів, то не були вони настільки необізнані, щоб не знати, що вони етнічні родичі готів. А готів вони, зокрема Йордан Мезогот і Прокопій з Кесарії, знали добре.

І ще одна теперішня не менш оригінальна версія антського походження. Вона належить М. Федоровій. Хід її думок ось який. З початку н. е. на території східної Європи жило три найчисленніші й наймогутніші народи: слов'яни, мордва^в й анти; анти жили десь між Дніпром і Доном, і ядро їх племінного союзу складали угро-фінські племена хантів. Деся в VII стол. антський (хантський) союз мав би розпастися, а потім частина антів (хантів) разом з угорцями відкочувала далі на захід, а інші — за Урал^г. За переконанням М. Федорової, немає жодних лінгвістичних та історичних підстав ототожнювати слов'ян з цими антами (хантами)¹⁴. Дійсно, немає жодних підстав ототожнювати слов'ян з угро-фінськими племенами хантів, про яких з початку н. е. по VII стол. немає жодних документальних відомостей. Не менш підставне і те, що анти, про яких писали автори VI-VII стол., не мали жодного відношення до угро-фінських племен.

Це, здається, всі гіпотези неслов'янського походження зафіксованих у джерелах VI-VII стол. антів. Загальна вада, безпорадність цих гіпотез полягає в тому, що вони за етнонімом «анти» бачать одну й ту ж етнічну групу на протязі VI-VII стол. Звідси і спроби з'ясувати етнічне походження антів взагалі, без розчленування їх на окремі етнічні групи, в різний час чи й одночасно покриті однаковою назвою «анти». Це призводить до спотворення історичної перспективи, до нехтування історичною правдою, писаними джерелами тощо. Наслідком цього й виходять вищенаведені чи подібні етногенічні вправи: анти — сармати, алани, черкеси, германці,

хантї. Якщо ж зробити зазначене розчленування, якщо етнонім «анти» поділити бодай між двома різноетнічними групами, то справа відразу полегшає й прояснюється — не потрібно безпідставно розтягувати антську територію, шукати для них якусь чужу династію й чужу етнічну приписку, постулювати асиміляційні процеси, яких насправді не було, відсувати пошук в надто далеку давнину тощо. В цьому дослідженні на підставі відповідного фактажу досить ясно проведена така думка. Згадані Йорданом Божеві анти кінця IV стол. — не слов'яни. Вони, вірогідно, предки тих антів, яких Прокопій в середині VI стол. знав десь біля Азовського моря, на північ від утигурів і які, отже, також не слов'яни. Тому цих антів потрібно винести за дужки антської (слов'янської) теми. Ті ж анти, які в VI стол. жили в Північно-західному Причорномор'ї, безумовно слов'яни. Нічого нового цим визнанням не сказано, оскільки переважна більшість дослідників якраз визнавали й визнають слов'янське походження антів, але усіх (Божевїх VI стол., приазовських та придунайських VI стол.).

Це друга крайність, яка також породжує чимало неясностей і суперечить деяким основним засадам слов'янознавства. Зокрема, об'єднання усіх цих антів під слов'янською вівіскою примушує бачити в IV–VI стол. слов'ян на всьому просторі від Східного Приазов'я до Нижнього Дунаю. В той же час, як відомо і загальноновизнано, слов'яни в північно-західному Причорномор'ю появилися лише десь в кінці V стол., а в більш східних місцях їх не було і ця степова місцевість на протязі низки сторіч була стихією різних кочовиків. Визнаючи слов'янське походження антів, дослідники, як правило, зараховували їх, до т. зв. східних слов'ян, до яких зараз належать українці, росіяни й білоруси. Але в такому погляді є різні варіанти. Наприклад, П. Й. Шафарик, В. Соловйов¹⁵, І. Срезневський бачили в антах не усіх «східних» слов'ян, а лише племена тиверців і уличів. Ось що говорить про ці племена Початковий літопис (Лаврентіївський список): «... а уличи и тиверци съяху бо по Днѣстру, присъяху къ Дунаеви, и бѣ множество ихъ съяху по Днѣстру оли до моря...»¹⁶. Ітатіївський список цього ж літопису трохи інакше локалізує тиверців і уличів: «Оуличи и Тиверци съяху по Богу, и по Днѣстру, и присъяху къ Дунаеви, и бѣ множдво ихъ съяху бо по Богу и по Днѣпру, оли до моря»¹⁷.

Так чи інакше, але тиверці й уличі займали той простір, який за Йорданом в середині III стол. посідали анти. Звідси й ототожнення антів з цими племенами. Фактично, належало б ототожнювати антів лише з тиверцями, бо уличі в зазначене місце мали б прийти лише в середині X стол., тобто в післяантському періоді і, отже, вони не могли бути нащадками антів. З цього приводу є така літописна згадка: «И льше съдѣще Углицѣ по Днѣпру

вънизъ, и писемъ приидоша межи Бѣгъ и Днѣстръ, и сѣдоша тамо»¹⁸. Щодо тиверців (та й уличів), то переважна більшість дослідників зараховують їх до т. зв. східньослов'янських племен, хоч ні Початковий літопис, ані інші писані джерела не дають прямої відповіді на питання про їх етнічну належність. Щодо уличів, то справа легша, бо якщо вони до середини X стол. жили вниз по Дніпрі (від Києва), по сусідству з слов'янами-полянами, то вірогідно, що вони були слов'янським племенем. До того ж про їх слов'янство говорить і етимологія етноніма (в основі назви — «угоа»¹⁹, і назва їх головного міста — Пересічен. А щодо тиверців, то і такого не можна сказати, бо їх етнічна назва не етимологізується на слов'янському мовному ґрунті і взагалі вона досі остаточно не з'ясована і не в'яжеться з типовими слов'янськими етнонімами на — «ни», «ичі». Початковий літопис, перераховуючи слов'яномовні племена на Русі, не назвав ні тиверців, ані уличів. У зв'язку з цим тепер висувається таке припущення: тиверці й уличі — тюркські племена, підвладні слов'янам¹⁹. Можна й інакше: ці племена, а особливо тиверці — отьорчені слов'яни.

У всякому разі, гіпотеза про тотожність слов'ян антів і пізніших льокалізованих в антських місцях тиверців та уличів не така переконлива, як може здаватися з першого погляду. За переконанням О. Погодіна²⁰, О. Шахматова²¹ та багатьох інших, в тому й теперішніх дослідників анти це усі «східні» слов'яни. Правда, О. Шахматов застерігався, що ці східні слов'яни, або — як він називав, — руське плем'я в антський час займало в основному територію Прикарпаття, мовляв, анти в наслідок тиску й утисків авар відійшли від Причорномор'я й Дунаю на північ, їх об'єднання розпалося на низку племен, перелічених у Початковому літописі. Думки про відхід антів в наслідок аварського розгрому чи інших аварських утисків з Дунаю на північний схід дотримувалося й дотримується чимало дослідників. В такому разі виходило б, що т. зв. східні слов'яни справді прийшли з Дунаю, як уважав автор Початкового літопису. Однак сучасна історична наука заперечує це, хоч окремі, часткові рухи слов'ян з півдня в інших напрямках могли бути. Прабатьківщина слов'ян не знаходиться ні на Дунаї, ані в Північному Причорномор'ї. Отже, анти не могли прийти звідти, а навпаки, їх предки прийшли в Північно-західне Причорномор'я з своєї значно північної прабатьківщини. Вже наводилася думка, за якою анти мали б прийти на південь десь з району Волині, а потім в наслідок несприятливих умов відійшли з Дунаю на свої попередні місця²². Інші дослідники припускали, що відійшла лише частина антів, решта ж нібито мала залишитися на Дунаї²³. Насправді ж цього не було. Анти залишилися там, де їх застав 602 рік. А між тим, т. зв. східні слов'яни в цей і пізніший час (до X стол.) жили значно північніше. Мета їх розселення

на півдні в основному збігалася з південною межею лісостепу: від правого берега Дніпра на захід до р. Росі, або дещо південніше до р. Південного Бугу, від нього до р. Ушиці і Дністра і вгору по ньому²⁴.

Щодо антів, то вони жили значно південніше і немає жодних доказів, щоб вельми широка смуга території між ними й вищеозначеними лісостеповими «східніми» слов'янами належала в той час слов'янам. Звідти випливає неможливість ототожнювати антів з т. зв. східними слов'янами. Зрештою, тут є й перешкода іншого роду. Адже чимало науковців зараз взагалі не визнають тричленного поділу слов'ян на т. зв. східних, західних і південних вже в VI стол. (фактично треба говорити про IV стол., бо й тогочасних Божевих антів також зараховують до «східних» слов'ян. Сучасний поділ слов'ян на східних, західних і південних склався в післяантську епоху і він визначається інакшим критерієм, ніж тричленний поділ слов'ян в VI стол. на антів, склавенів, венетів. Будь анти предками т. зв. східних слов'ян (українців, росіян, білорусів), то історична пам'ять перелічених народів, фолкльор чи пізніша література зберегли б щось про антський період своєї історії. Але нічого подібного немає. У зв'язку із цим цілком підставно постулюється відсутність «антського періоду» в історії східних слов'ян²⁵.

Однак деякі дослідники не згодні були бачити в антах усіх «східних» слов'ян. Наприклад, Л. Нідерле²⁶, О. Спіцин²⁷ та інші ототожнювали з антами лише південну групу східнослов'янських племен. Вже говорилося про погляди, за якими центр «антської федерації» мав би бути на Волині, а самі анти — це волинські дуліби, що, однак, і непереконливо, і взагалі неможливо. Ототожнення антів лише з південною групою «східних» слов'ян на перший погляд більш переконливе, ніж ототожнення їх з усіма «східними» слов'янами, бо при цьому антам приписують лісостепову частину межиріччя Дністра й Дніпра. Виходило б, що все гаразд: і анти жили в цій лісостеповій частині і південна група східнослов'янських племен — так же, отже, є підстава для ототожнення. Але, як вже окремо доводилося, анти не жили там, де згодом відома ця південна група т. зв. східнослов'янських племен. До того ж, якщо є непереборні теоретичні, методологічні й фактичні перешкоди для ототожнення антів з усіма «східними» слов'янами, то такі ж перешкоди мають силу і в спробі ототожнити їх лише з якоюсь частиною цих слов'ян. Південна частина «східнослов'янських» племен — це не хто інший, як предки українців. Адже Л. Нідерле, наприклад, локалізував антів на Волині й Київщині (або в племінному розумінні — на територіях волинян^е), деревлян і полян. Це якраз і є етнічні предки українців. Проте українців як головних етнічних нащадків антів прямо не називали^е. Тому

М. Грушевський поступив відкрито й принципово: анти — предки українського народу²⁸. Він, як і багато інших дослідників, визнав слов'янське походження антів, і як багато інших — датував їх IV–VI стол. Цей автор також об'єднував в одну етнічну цілість Божевих антів, приазовських (згаданих Прокопієм) та придунайських (згадуваних ним же та іншими). На цій підставі М. Грушевський і визначав антську територію: від Дунаю на північний схід до Дону. В цьому він нічого не видумував — так вважали і досі вважають чимало інших дослідників. Оскільки на зазначеній, відведеній для антів території в антський і пізніший час не було докорінної зміни слов'янського населення, а стародавні слов'яни на ній — це предки теперішніх українців, то, отже, було цілком слушно вважати антів предками лише українців.

Такої думки, як М. Грушевський, дотримується багато українських несовєтських істориків, наприклад, вже згаданий М. Чубатий²⁹. Така теза, зрозуміло, не може не імпонувати почуттю української національної гордості. Вона — своєрідна компенсація тоді недержавному «провінційному» народові, політична історія якого, виявляється, мала б сягати IV стол. Такою сивою давщиною не можуть похвалитися інші слов'янські народи. Однак не всі автори із зазначеного табору дотримуються думки М. Грушевського про антів, як предків українців. Дехто з них бачить українців сформованими вже до появи антів, які, як вже зазначено, визнаються не слов'янами, а слов'янізованими (українізованими) черкесами³⁰. В такому разі анти не мали б відношення до генеалогічного дерева українського народу, або, щонайбільше, було б на ньому малозамітним, відмерлим сучком. М. Грушевський та його послідовники в справі етнічної атрибуції антів (предки українців) не мають рації, оскільки анти не жили там, де формувалася українська етнічна маса і, до того, анти VI стол., як зазначено вище — це не східні слов'яни в теперішньому розумінні цього поняття. Зазначена теза М. Грушевського стала предметом невідступних атак з боку совєтської історіографії, насамперед — її української частини, однак з інших підстав. Його обвинувачують за те, що всю антську спадщину віддавав лише українцям, не виділивши часток також росіянам (особливо) й білорусам, мовляв, це український буржуазний націоналізм, сіяння ворожнечі між українським, російським та білоруським народами³¹. Адже в совєтській історіографії панує думка про антів, як спільних предків усіх трьох зазначених народів³². Проте такий тричленний поділ антської спадщини непереконаливий і, крім того, суперечний іншим твердженням совєтської історіографії. Адже переважна більшість совєтських дослідників вважають, що анти — не всі т. зв. східні слов'яни, а лише південна (південно-західня) частина східнослов'янського етнічного масиву³³. На думку П. Третьякова, яд-

ром антської території були Деревлянська й Галицька землі³⁴. Якщо це справді так, то анти, отже, не були предками іншої (північної, північно-східної) частини східнослов'янських племен. А ця інша частина — якраз предки росіян та білорусів. Щодо південної (південно-західної) групи східнослов'янського етнічного масиву, то це якраз український етнічний матеріал. Отже виходить так, як і в М. Грушевського: анти (південна, південно-західна група «східніх» слов'ян) — предки лише українців.

Хто ж були предки решти «східніх» слов'ян, в цьому разі об'єктивного значення не має. Проте було б передчасно вважати переможеними тих, хто вважає, що анти предки як українців, так і росіян і білорусів. В запасі советської етнології й історіографії є така категорія, як давньоруська народність з її наступним розпадом. У зв'язку із цим етнічний зв'язок між антами й українцями, росіянами та білорусами являється ось як. Антське племінне об'єднання в силу різних причин мало б розпастися на низку окремих племен (поляни, деревляни та ін.), які згодом злилися в одну т. зв. давньоруську народність, а вона пізніше розпалася на три частини-народності: українську, російську й білоруську³⁵. В такий спосіб українці позбавляються не те що виключного, але й переважного права на антську етнічну спадщину, а росіяни й білоруси визнаються рівноправними спадкоємцями разом з українцями. Щоправда, це зроблено не без етнологічної софістики, бо розпад антів на низку згаданих у Початковому літописі т. зв. східнослов'янських племен нічим не засвідчений, більше того, як вже не раз зазначалося, що анти (жителі північно-західного Причорномор'я) не мали мати до них відношення. Далі, така держава, як Київська Русь, об'єднала в державно-політичному відношенні усі т. зв. східнослов'янські племена, але не перемолола їх на одну етнічну спільність; між окремими групами були й залишилися вельми відчутні етнографічні та інші відмінності. Отже, український, російський та білоруський народи утворилися не в наслідок гіпотетичного розпаду гіпотетичної давньоруської народності, а на базі віддавна відмінних груп-племен. В такому разі не потрібна історіографічна, кабінетна давньоруська народність та її уявний розпад. Пропонований советською історіографією етногенетичний процес: анти — їх розпад на низку східнослов'янських племен — даліше злиття їх в одну давньоруську народність — розпад її на український, російський та білоруський народи виглядає штучним ще й тому, що не має аналогії в етногенезі інших, в тому й слов'янських народів.

І ще, якщо анти предки лише південної чи південно-західної групи «східніх» слов'ян, скажімо літописних полян, деревлян, бужан, чи може ще якихсь племен, то в такому разі антів неможливо пов'язати з росіянами й білорусами ще й з такої причини. На-

приклад, плем'я полян суто українське, як і деякі інші племена. Не могли вони бути й не були предками і українців, і росіян, і білорусів. Це, очевидно, і не потребує окремого доведення. А між тим, версія про давньоруську народність ґрунтується саме на такому абсурді: поляни, бужани та деякі інші українські племена через т. зв. давньоруську народність мали б бути також предками й росіян та білорусів. У світлі вищесказаного цілком непереконливі побутуючі в літературі твердження про те, що місце антського союзу зайняла Київська Русь. Анти не мають жодного відношення до цієї держави. Будь антський період попередником Київської Руси, то це залишило б якусь згадку в літературі й фолклорі доби Київської Руси. Але — жодного натяку, навіть невідома назва «анти». Потрібно зазначити ось що. Всупереч очікуванням саме серед деяких російських советських дослідників відчувається індиферентне ставлення до антської спадщини.

Як вже говорилося, дехто з них заперечує наявність антського періоду в історії «східніх» слов'ян, а цим самим вони взагалі виводять антів за дужки етногенези «східніх» слов'ян. Далі, набуває дедалі більшого визнання думка про принципову несумірність, непов'язаність поділу слов'ян VI стол. на антів, склавен і венедів. З теперішнім їх поділом на т. зв. східніх, південних і західніх. А в такому ракурсі питання про належність антської спадщини одним українцям, чи їм разом з росіянами й білорусами, взагалі безпредметне. З вищенаведеного ясно випливає думка про неможливість отождоження антів не тільки з усіма т. зв. східніми слов'янами, предками теперішніх українців, росіян і білорусів, але і з будь-якою їх частиною, в тому, звичайно, і з українцями. Стосовно сторін світу анти жили на півдні, займаючи більш східню частину південного слов'янського масиву (склавени — західню, північно-західню). Вся історія антів проходила по сусідстві з склавенами, на базі частини яких згодом сформувалися теперішні болгари^ж. То ж цілком слушне припущення про те, що анти — предки т. зв. південнослов'ян. Так зокрема, вважав Ст. Смаль-Стоцький³⁶. На користь такого погляду свідчать такі обставини: анти після «фатального» 602 р. нікуди не поділися, а залишилися на попередньому місці, тобто біля дунайського гирла; там їх в останній третині VII стол. застали Аспарухові тюркоболгари-оногури, включивши до новоствореної держави; анти разом із склавенами ввійшли до складу болгарського народу. Болгарські дослідники по-різному визначають місце антів в етногенезі болгарського народу. На думку одних, слов'янський компонент цього народу був переважно антський³⁷. Інші вважають його переважно склавенським з домішкою антів³⁸. Так чи не так, але наявність у складі болгарського народу якоїсь антської етнічної частини безсумнівна. Болгари належать до теперішніх південно-

слов'янських народів, отже цілком слушно вважати антів бодай частковими предками частини південних слов'ян. Свого часу М. Державін близьку спорідненість між болгарською й російською мовами пояснював не тільки взаємними впливами, але й спільністю походження від антських племен³⁹. Будь воно так, то ще більша подібність мала б бути між болгарською й українською мовами, бо українці тим більше мали б бути нащадками антів. Проте тут особливої мовної спорідненості немає.

Анти VI-VII стол., які жили в районі Дунаю, не були предками ні росіян, ані українців, а в етногенезі болгарського народу їх роля не йде в порівнянні з склавенами. Тому близьку спорідненість між болгарською й російською мовами треба пояснювати інакше, скажімо — за допомогою факту запозичення Україною-Руссю для релігійних потреб старослов'янської (фактично староболгарської) мови, яка на Русі стала на довгий час також і літературною мовою і залишила по собі більш пам'ятний слід саме в російській мові. Анти в VI-VII стол. проживали на територіях теперішньої Південної Молдавії та сусідньої частини Румунії (склавени ж займали значну частину, чи й майже всю територію Румунії). На відміну від склавенів, які в VII стол. перейшли Дунай і заповнили Балканський півострів, анти мали б залишитися на своєму ж місці, тобто там, де сусідують теперішні Південна Молдавія й південна Румунія — це частина ареалу предків теперішніх молдаван та румунів, то ж цілком природньо якось пов'язувати антських нащадків з предками молдаван та румунів. Ці предки в антсько-склавенський період не давали про себе знати, навіть неясно, де вони в той час жили. З цього приводу немає одного погляду. За однією версією місцеве романізоване фракійське населення мало б відійти в ліси й гори, де в ізоляції від політичного життя своєї попередньої території жило аж до пізнього середньовіччя, за іншою — перейшло через Дунай на Балканський півострів, звідки повернулося на північ щойно в X-XIII стол.⁴⁰.

Перша із цих версій більш вірогідна з тим істотним застереженням, що місцеве романізоване населення не відходило поголовно на північ в гори й ліси, а частково залишилося на попередньому місці, але на тлі новоприбулих слов'ян та інших вельми активних племен нічим особливо себе не проявило. Тому про нього й не згадують тогочасні писемні джерела. Якби слов'яни (склавени) в VII стол. масово не перейшли Дунай і не розселилися по Балканському півострові, то етнічна частина теперішніх Румунії й Молдавії, поза всяким сумнівом, була б інакша: слов'яни напевно асимілювали б місцеве романізоване фракійське населення. Натомість сталося навпаки. Після переходу склавен за Дунай на Балкани, слов'янський етнічний елемент на лівому березі Нижнього Дунаю

різко зменшився — етнічна перевага стала на боці неслов'янського, зокрема давнього романізованого населення.

За доби Першого Болгарського царства майже вся Румунія й Молдавія входили до його складу, але на північ від Нижнього Дунаю тоді ні слов'яни, ані тим більше тюркоболгарські етнічні елементи не були переважні. Панування новоствореної болгарської держави в тих місцях було переважно військово-політичне, що з часом слабło, оскільки через декілька сторіч розміри названої території стали зменшуватися. Нового припливу слов'янських мас з півночі до Нижнього Дунаю після приходу на Дунай авар, здається, вже не було. Тим більше не могло бути нового слов'янського колонізаційного потоку сюди після утворення держави Аспаруха. За таких обставин ті слов'яни, які залишилися на лівому боці Нижнього Дунаю, насамперед анти, були приречені на асиміляцію з боку місцевих романізованих племен. Середньовічні предки теперішніх молдаван і румунів відомі під назвою волохів. Ці волохи далися в знаки дунайським слов'янам. Про це сказано в Початковому літописі, що вже цитувалося: «Волхом бо нашедшим на словени на дунайския, и седшем в них и насилящем им. . .» Ці волохи з часом асимілювали антських нащадків та залишки склавенського населення і в такому вигляді стали предками теперішніх молдаван і румунів⁴¹.

Отже, як вже натякалося, бодай частка антської спадщини належить також молдаванам та румунам. Цілком вірогідно, що в крові літописних тиверців була відчутна, може й переважна антська домішка. Можливо, що літописні тиверці — це і пізніші вже асимільовані анти, точніше — нащадки антів. Однак через прогресуючу асиміляцію (з боку місцевого романізованого фракійського населення і, можливо, і тюрків) тиверці вже не дали слов'янських нащадків. Тому їх зв'язок з слов'янами, зокрема з т. зв. східними, обірвався. В такому пляні стає очевидна відсутність вихідного генетичного зв'язку антів з теперішніми східними слов'янами. Самі анти ще не були ні східними, ні південними слов'янами в теперішньому розумінні цих понять, вони розчинилися у пізніших болгарському, молдавському й румунському народах. Деяка частина антів могла піддатися асиміляції з боку якихсь тюрських племен і разом з ними згодом зійти з етнографічної сцени. Така думка може здатися еретичною, оскільки традиційна історіографія віддавна або прямо зараховує антів до східних слов'ян, або вважає їх предками цих слов'ян. Друге видання УРЕ, правда, не називає антів східними слов'янами, атестуючи їх як південно-східну групу слов'ян взагалі. Але все ж бачить зв'язок між антами й т. зв. східними слов'янами, бо, мовляв, перші згодом стали головним компонентом других. Не знати тільки, хто ще хай

і невизначальним компонентом увійшов до складу «східніх слов'ян» — чи ще якісь слов'яни, чи неслов'яни.

Останнім часом антам дається й така етнічна атрибуція: це ні східні, ні південні слов'яни, а окрема діалектично-племінна група слов'ян VI-VII стол., яка мала свої етнографічні особливості і відносилася ще до праслов'янського періоду. Але в наслідок дальшого розселення антів і змішування їх з іншою слов'янською групою (склавенами), вони взяли участь в етногенезі східніх, південних та західніх слов'ян⁴². Отже, з другого боку анти — ні східні, ні південні слов'яни, а з другого — і східні, і південні, і західні.

В зв'язку з цим вартує детальніше зупинитися на вищенаведеній версії. Що анти — окреме діалектично-племінне, з окремим етнографічним обличчям угруповання слов'ян VI-VII стол., в цьому не можна сумніватися. Вище в окремому розділі якраз наголошувалося на цьому. Прокопіїві склавени й анти, до яких належить додати і Йорданових венетів — це саме такі окремі слов'янські групи. Можливо, були й інші подібні слов'янські групи, але про них немає історичних відомостей. Лінія розмежування між цими групами мала, отже, не тільки територіальний, але й значно істотніший — етнічний, етнографічний, ба й політичний характер. Тому слов'яни VI-VII стол. вже були поділені. Тому антів як одну з частин такого поділу не можна зараховувати до праслов'янського періоду, тобто до ще неподілених слов'ян. Таких неподілених, монолітних слов'ян (праслов'ян), напевно взагалі не було, хіба в уявних реконструкціях істориків та етнологів. Таким чином, анти — просто одне з слов'янських угруповань VI-VII стол., а не слов'янська група. Має рацію В. Седов, не вважаючи антів східніми слов'янами. Вище також вже говорилося про неможливість такого ототожнення. Трохи інакше мається справа з ототожненням антів з південними слов'янами. Самі вони ще не «південні» слов'яни, але їх нащадки увійшли до складу південних слов'ян (болгар). Можна пристати до вищенаведеної думки, що анти взяли участь у формуванні південних слов'ян (їх частини), змішавшись з склавенами. На практиці формування болгарського народу видно, що було щось подібне до того: до складу болгар увійшла частина склавен (болгарські слов'яни) й анти. Однак це ще не значить, що анти в наслідок змішування з склавенами і дальшого розселення взяли участь і в етногенезі інших південно-слов'янських народів і навіть — західніх та східніх слов'ян. Анти залишилися біля дельти Дунаю, з склавенами вони, звичайно, були близькі сусіди, але не змішувалися з ними і не пересувалися настільки, щоб взяти участь в етногенезі відразу трьох теперішніх слов'янських груп: східніх, західніх та південних слов'ян.

Все ж, заперечуючи тотожність антів VI-VII стол. з т. зв. східні-

ми слов'янами чи прямий висхідний генетичний зв'язок між ними, не можна безоглядно відкидати тіснішу родинність саме між ними. Зв'язок придунайських антів з «східніми» слов'янами уявляється ось як. З попередніх місць свого проживання слов'яни переслалися на Дунай і Балканський півострів різними потоками й хвилями, витоки яких знаходилися в різних місцях тодішнього слов'янського ареалу. Як вже говорилося, до переселення слов'яни вже не були етнічно монолітні, і кожен із слов'янських колонізаційних потоків, звичайно, витікав з відповідного етнічного спорідненого в собі і відокремленого від іншого середовища. Саме в такому ракурсі належало б дивитися на переселенців склавен, антів, сербів і хорватів. Щодо антів, то вони найвірогідніше мали б походити з східної частини загальнослов'янського ареалу, приблизно з тих місць, де раніше жило зарубинецьке населення (Середній і Верхній Дніпро, Прип'ять, Десна). Саме десь на цій території формувалися т. зв. східні слов'яни, точніше — групи племен, з яких формувалися відповідно українці, росіяни й білоруси. Годі точно сказати, з якої саме групи вийшли анти. Найвірогідніше — з української. За таких обставин анти — це частина того слов'янського етнічного масиву, який дав українців. Виглядає, що антський колонізаційний потік в порівнянні з склавенським не був такий потужний. Опинившись в північно-західному Причорномор'ї, він втратив дальший фізичний зв'язок з місцем свого витоку і відійшов від русла дальшого формування українського народу. Історичні шляхи антів і стародавніх українців і, можливо, і інших т. зв. східнослов'янських народів (росіян і білорусів) вже ніколи не перетиналися. Отже анти — не предки українців, а тим більше — росіян і білорусів. Це бічна гілка від того етнічного стовбура, який дав теперішніх українців. Генетичний зв'язок між антами й українцями не прямий висхідний, а боковий. Після цього ясно, чому ні усна, ані писемна традиція Київської Русі не зберегли жодної згадки про антів. Такої згадки й не може бути в історичній пам'яті українського, а тим більше російського й білоруського народів. Адже та частина слов'ян, яка згодом на півдні дістала назву «анти», відбрунькувалася й зовсім відірвалася від того масиву, що дав українців та інших «східних слов'ян».

Оскільки між прибулими в північно-західне Причорномор'я слов'янами (антами) і тими слов'янами, що залишилися на попередніх місцях і дали українців, а також росіян та білорусів обірвався всякий зв'язок, то, отже, історична пам'ять східних слов'ян не могла увібрати в себе щось про антів. Про дальшу долю тих слов'янських переселенців, які на півдні від якихось чужинців дістали назву «анти», вже сказано. Ця доля в багатьох, якщо не в усіх відношеннях відрізнялася від долі тих антських родичів, які залишилися на своїх попередніх місцях. Частково вона захи-

фрована в самому етнонімі «анти». Ця назва містить значно більше інформації, ніж може здатися з першого погляду, її розкриття без етимології назви «анти» антська тема була б висвітлена явно недостатньо. Отже, черга за етимологією етноніма «анти».

(Далі буде)

Джерела:

а) Дещо з цього приводу вже сказано в попередніх розділах, тому нижче дещо лише повторюється без деталізації. Через недоступність відповідної, насамперед української несоветської літератури, деякі думки залишилися поза розглядом або подані вкрай стисло.

1. Ф. И. Свистун. О льсахъ и степахъ Руси и ихъ влиянии на жизнь населения — «Бесѣда» (літературное прилож. къ «Страхопуду») № 8, Львов, 1888, стор. 91.

2. А. Ременников. Борба племен Средного Дуная с Римом в 350-370 г. н. е. — «Вестник древней истории» № 3, М., 1960, стор. 105.

б) Черняхівські старожитності він трактував як слов'янські.

3. Ю. В. Кухаренко. К вопросу о славяно-скитских и славяно-сарматских отношениях. — «Советская археология», XIX, 1954, стор. 114-120.

4. В. В. Седов. Славяне и иранцы в древности, стор. 235; Його ж Происхождение и ранняя история славян, стор. 125.

5. А. Олчик. Зазначена праця, там же.

6. G. Vernadsky. Зазначена праця, там же.

7. L. Schmidt. Зазначена праця, там же.

8. Ш. Б. Ногмов. Зазначена праця, там же.

9. А. А. Куник. Известия ал-Бекри, СПб, 1878, стор. 147 (Приложения № 2, к XXXII Т. «Записок» Императорской Ак. Наук).

10. В. Щербаківський. Зазначена праця, там же.

11. SSS t. 1 s. 35-37.

12. V. Polak. Listy fililogické, 70, Praha, 1946, s. 27; Його ж. Praslovanská kultura z hlediska jazykového. — Vznik o počátku slovanu, 1, Praha, 1956, s. 175.

13. Б. Струминський. Зазначена праця (див. зноску до VI-го розділу).

в) Теперішня мордва живе в басейні Середньої Волги; вперше згадана в Йордановій «Гетиці» як «mordens».

г) Тепер ханти живуть в Західному Сибіру (Томська обл.).

14. М. В. Федорова. Словяне, мордва и анти (к вопросу языковых связей). Воронеж, 1976, стор. 64-65.

15. С. М. Соловьев. История России с древнейших времен, кн. I, М., 1959, стор. 96.

16. Повесть временных лет ч. I, стор. 14.

17. Полное собрание летописей, т. II, М, 1968(1908), стор. 9.

18. Новгородская I летопись старшего и младшего изводов, М-Л, 1950, стор. 471.

д) Теперішня р. Оріль, ліва притока Дніпра в давнину мала назву Оугл (Угл), Угла. Якщо десь там ранше жили у(г)личі, то їх назва могла б піти від цього гідроніма. Зв'язок етноніма «у(г)личі» з місцевістю «Угол» («Онгл») — з правого боку дунайського гирла виключається.

19. А. В. Муравьев, В. В. Самаркин. Историческая география эпохи феодализма (Западная Европа и Россия в V-XVII в.), М, 1973, стор. 74.

20. А. Л. Погодин. Из истории славянских передвижений, спб. 1951.

21. А. А. Шахматов. Древнейшие судобы русского племени, стор. 12.

22. А. А. Шахматов. Зазначена праця, стор. 20-22; А. Е. Пресняков. Зазначена праця, стор. 18-19; Ю. В. Готье. Железный век в Восточной Европе, М-Л, 1930, стор. 44, 219; М. Н. Тихомиров. Исторические связи России со славянскими странами и Византией, М, 1964, стор. 100. Емил Михайлов. За руско-българската етническа граница до края на X век, стор. 193.

23. Н. С. Державин. Племенные и культурные связи болгарского и русского народов, М-Л, 1944, стор. 13-17; Д. Ангелов. Руси и българи в историята, София, 1945, стор. 11; Його ж. Образуване на българската народност, София, 1971, стор. 161; М. Н. Тихомиров. Исторические связи России со славянскими странами и Византией, стор. 100-101, 253 (цей автор вважає думку про залишення частини антів на півдні «особенно плодотворной», але не приєднався до неї).

24. Ю. В. Готье. Зазначена праця, стор. 224; А. А. Насонов. «Русская земля» и образование территории Древнерусского государства, М, 1951, стор. 137-138; Б. А. Рыбаков. Предпочылки образования Древнерусского государства. — Очерки истории СССР III-IX в. М, 1958, стор. 755-762; Емил Михайлов. За руско-българската граница до края на X век, стор. 191-193.

25. Ф. П. Филин. Заметка о термине «анты» и о так называемом «антском периоде» в древней истории восточных славян.

26. Л. Нидерле. Зазначена праця, стор. 140-141.

27. А. А. Спицын. Русская историческая география, Пг, 1917, стор. 18.

е) Волинян як окремого племені (племінного об'єднання), напевно, не було, щодо племені, то ним на території Волині були бужани.

е) В російській імперії українців взагалі вважали за провінційний нарід чи всього-навсього відгалуження росіян — малороси.

28. М. Грушевський. Анти, стор. 10.

29. М. Чубатий. Зазначена праця, там же.

30. В. Щербаківський. Зазначена праця, там же.

31. История Украинской ССР, т. I, стор. 34; УРЕ, т. 3, стор. 510; М. Котляр. Зазначені праці.

32. М. Котляр. Історичне минуле українського народу і зарубіжні фальсифікати, стор. 52.

33. Нариси стародавньої історії Української РСР, стор. 329; УРЕ, вид. 1, т. 1, стор. 243, т. 17; М. Ю. Брайчевський. Походження Русі, стор. 154.

34. П. Н. Третьяков. Восточнославянские племена, стор. 214.

35. УРЕ, вид. 1, т. 15, стор. 122; М. Котляр. Історичне минуле українсь-

кого народу і зарубіжні фальсифікатори, стор. 61; Його ж. Київська Русь — колыска трьох братніх народів, К. 1981.

36. Ст. Смаль-Стоцький. Східні слов'яни, стор. 15.

37. Васил Златарски. Образоване на българската народност — Българската историческа библиотека год. 1, кн. I, София, 1928; Иван Богданов. Зазначена праця, стор. 5; 1859, прим. 2, 3.

38. Димитър Ангелов. Образоване на българската народност, София, 1971.

39. Н. С. Державин. История Болгарии, т. 1, М., 1945, стор. 229.

40. История Молдавской ССР, т. 1, Кишинев, 1965.

41. Н. А. Мохов. Формирование молдавского народа и образование молдавского государства, Кишинев, 1969, стор. 18.

42. В. В. Седов. Происхождение и ранняя история славян, стор. 125.

Увага, Читачі!

Пропонуємо дуже цінну працю
д-ра Д. ДОНЦОВА

« НАЦІОНАЛІЗМ »

третє видання, справлене автором.

Книга ця вперше появилася 30 років тому (Львів-Жовква, 1926) і мала величезний вплив на формування ідей українського націоналізму, який витворив новий тип українця — борця за українську державність, і пірвав цілий український народ до боротьби за волю.

Книгу перевидано заходами Української Видавничої Спільки в Лондоні (Велика Британія) при співучасті Ліги Визволення України в Торонті (Канада).

Сьогодні коли «Націоналізм» Д. Донцова не менш актуальний ніж 30 років тому, пропонуємо його найширшим колам українського суспільства.

Ціна примірника в твердій оправі — £5.00 або \$10.00.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London, N1 1LF, Great Britain.

Петро ҐОЙ

УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ НОВОЇ ВІЙНИ З ПОЛЬЩЕЮ

(Кінець 1650 р. до Білоцерківської Угоди)

(Продовження, 4)

Чисельно, — як твердить І. Крип'якевич¹¹⁰, — воно було відносно менше, як під Зборовом, але краще зорганізоване й озброєне (як тоді говорили «кінніше і збройніше»). Зокрема добре озброєною була кіннота¹¹¹. Крім озброєння, гетьманське правління і командири полків подбали і про створення цілої мережі харчевих запасів по всій Україні¹¹².

Московські вістунки при кінці 1650 р. доносили про настрої козацьких мас. Тоді ще багато говорилося про похід на московські землі. Чим глибше усвідомлялися перспективи війни з Польщею, тим сильніше мінялися настрої і прибирали яскравіші окреслення серед широких кругів українського населення. З кінцем грудня і початком січня вони вже доносили, що гетьман повністю готовий до війни з Польщею. «Козаки між собою говорять, що гетьман і вони, козаки, ще мусять цієї зими останній обрахунок з ляхами зробити»¹¹³.

Гетьман, готуючись до вирішального етапу війни, приділив особливу увагу внутрішній ситуації та протилежностям у самій Польщі, стараючись викликати там селянські повстання і тим самим частинно зв'язати польські сили. В перших місяцях 1651 року в різних районах Польщі з'явилися післанці з України, закликаючи польських селян до повстання проти шляхти. Керівником цієї пропаганди начебто був полковник Стасенко, у розпорядженні якого було 2 тис. розвідників¹¹⁴. Ці далекойдучі заходи увінчалися тільки частинно успіхом, зокрема у калішському і краківському воевідствах. Розголосу набрав Олександр Костка-Наперський, що очолив повстанський рух на польському Прикарпатті і оволодів королівським замком в Чорштині. Він покликався на зв'язки з Хмельницьким і посилався на його універсали. Ці заворушення, викликані українською розвідкою в польському запіллі, змусили короля напередодні бою під Берестечком відтягнути частину війська на придушення повстання¹¹⁵.

Українська сторона ставила перед собою завдання повного розгрому Польщі. Після знищення польських військ на границі

України, Хмельницький хотів перенести війну в глиб Польщі. Гетьман так звертався до війська: «Або загину і все запорозьке військо пропаде, або з вами, братією моєю, буду за Вислою»¹¹⁶. Гетьман мав замір, як видно з нововідкритих матеріалів і польських архівів, іти на Карпатське підгір'я, з'єднатися з військами Ракоція, використати повстання в Польщі й ударити на Краків¹¹⁷.

Український уряд вживав різних заходів, щоб належно бути приготованим до тієї рішальної боротьби. Ще на ширшій старшинській раді в листопаді одобрено політику гетьмана в напрямі скріплення зв'язків і протекторату Отоманської Порти, обговорено волоську проблему і правдоподібно, як уважає М. Грушевський¹¹⁸, на тій нараді заплановано завдання нового посольства до Москви, яке і вислано після Різдвяних свят. В основу завдань посольства поставлено конкретні постулати у зв'язку з назріваючою війною: як загальне прохання протекторату, перепуск козацьких військ через московську територію для диверсії в запілля литовських сил, що і була потім здійснена під час кампанії в 1651 р., хоч і без особливого результату, як даліше твердить М. Грушевський¹¹⁹. Можливо, що з огляду на настирливість московської дипломатії була порушена і вирішена справа Акундінова згідно з висловленими раніше принципами гетьмана. Проте, мабуть, найбільше часу було приділено на тій нараді українсько-польським відносинам і напевно узгіднено основні принципи української політики на цьому відтинку. А слідує новорічна нарада винесла постанову про війну з Польщею.

Негайно поповнено козацькі полки на західній границі, на т. зв. «козацькій лінії», яка проходила на захід від Овруча, Користишева, Махнівки, Вінниці, Браїлова, Шаргорода, Чернівців і Ямполь, залишаючи ці міста по українському боці¹²⁰. На північний литовський фронт Чернігівському полкові під командою полк. Мартина Небаби гетьман вислав в допомогу частину Чигиринського і Корсунського полків з гетьманичем Тимішем.

З наказу короля польний гетьман Калиновський із обозу в Кам'янці-Подільському несподівано розпочав наступ. Дня 20-го лютого в бою під Красним геройською смертю загинув один з найпопулярніших в народі полководців Хмельницького — брацлавський полковник Данило Нечай¹²¹. Польські війська розгромили українські приграничні застави в Шаргороді, Чернівцях, частинно в Стіні, та в інших містах. Калиновський, немов оправдуючись за розпочатий наступ, пробував через Кисіля аранжувати переговори. Він (Кисіль) у ролі миротворця вислав до митрополита, а потім через нього і до Хмельницького листи¹²².

Але на фронті з'являється Потоцький і 3-го березня відновляється воєнні операції. Із 6-го на 7-ме березня польські війська погромили містечко Ямпіль, а 12-го березня обложили Вінницю,

яку хоробро боронив обложений полковник Іван Богун, найкращий стратег у козацькому війську після самого гетьмана¹²³. Його стратегічний талант і лицарську хоробрість визнавали навіть вороги, пускаючи різні легенди про нього¹²⁴. На допомогу обложеному прийшли реєстрові козаки, сотні Уманського і Полтавського полків під проводом полк. Глуха і Пушкаренка і під Липівцем на схід від Вінниці несподіваним ударом розбили передовий польський полк. У висліді цього несподіваного погрому, — як записав польський офіцер, — «Зараз же настала жахлива паніка, що перевершила пилявецьку. Втікали з корогвами, одні через браму, а другі через вал, одні верхи, а другі пішки»¹²⁵.

Калиновський 21-го березня 1651 року спішно відступив через Бар до Кам'янця, згодом, щоб уникнути бою з козацькими силами¹²⁶, відтягнув своє військо в напрямі на Сокаль, щоб з'єднатися з основними силами під командуванням короля. Українські війська обложили Кам'янець 9-го-10-го травня н.с. і в погоні за Калиновським погромили його під Копичинцями¹²⁷.

Хмельницький зібрав головні сили під Білою Церквою і в силі 17-ти полків посувався в сторону Зборова. Однак король несподівано з-під Сокаля повернув в напрямі на Дубно. Туди і Хмельницький повів свої війська через Вишневець на Волинь, де влітку і після попередніх прелюдій, згадуваних нами раніше, прийшло до вирішальних боїв під Берестечком.

Гетьман ще 16-го лютого н.с. 1651 року вирушив з Чигирини¹²⁸ і дуже помало посувався з табором на терен війни — розглядаючись в ситуації, очікував заграничної допомоги, приобіцяної союзниками: Кримом, Семигородом, Туреччиною.

Одною із головних турбот гетьмана було неясне становище Криму. Відтягування речення вимаршу, «неохота і зневіра хана і маленька кількість людей, що їх він пускав увесь час на Україну, не зважаючи на султанські накази, гетьмана і його штаб аж підносило з нетерплячки й очевидно було причиною повільного маршу гетьмана, що слав гінців за гінцями і все очікував більшої орди, щоб з нею завдати полякам сильніший удар»¹²⁹.

Московські послы І. Елясов і Т. Кузьмін¹³⁰ та інші вислані спеціально в Крим, щоб докладно різними способами перевірити відношення між Україною і Кримом, подають вісті про часті посольства України перших місяців 1651 року¹³¹.

Під час походу з Корсуня, гетьман вислав послів до Ракоція, нагадуючи йому його обіцянки і питався, чи підтримає він козацький наступ? Грек, старець-Павло 19-го травня оповідав в Москві про те посольство¹³². Також під час походу прийняв гетьман посольства мунтянське, молдавське і московське. Із них одинокий мунтянський воевода Матвій Басараб заявляв свою готовість прислати десять тисяч війська.

В саму Великодню П'ятницю, як гетьман був у Животові, прибуло турецьке посольство. В поворотній дорозі гетьман вислав свого посла до Порти під проводом сотн. Павла Колодницького¹³³, а з ним звісного вже нам грека Івана Петрова (Тафларі). Останньому гетьман доручив вступити до воеводи Матвія і перевірити, чи його пропозиція правдива і щира, «чи така правда, як воеводи Василя»¹³⁴.

Напередодні назріваючого конфлікту намагання гетьмана і його дипломатії зрушити з місця політичну стабільність, яка настала у висліді довгої і зтяжної тридцятилітньої війни в Західній Європі — не приносила бажаного результату. Зрушити з місця і протиставити чи напустити одну сусідню державу на другу, в центрі яких була молода українська держава, з огляду на польсько-московський «вічний союз», бажання Москви покористуватися неможливістю миру між Україною і Польщею¹³⁵ і вичікування тільки на догідний момент¹³⁶, а також польсько-турецький договір і війна останньої з Венецією — мимо настирливої активності української дипломатії, за вийнятком заключення союзу з Портою і державами, що входили в політичну орбіту її впливу та дипломатичного заступництва союзних з Україною держав на форумі інтернаціональної політики — практичної користі, тобто втягнути їх до активної боротьби на своєму боці, або принаймніше одержати мілітарну допомогу українській дипломатії — не вдалося досягнути і все кінчалося тільки на обіцянках.

В додатку, на вірність і чесність союзу з ханом гетьман не міг вповні розчисляти. Тому ще раз пожвавлено дипломатичні відносини з Московією, що єдина на цей час навіть з огляду на власні користі, на які вказувала її українська дипломатія, могла стати в обороні православної віри.

При тому варто було б звернути увагу на те, що греки, серби та інші, яких багато було на дипломатичній службі в Гетьманській державі, а передусім патріярхи Східних Церков, що дошкульно відчували гніт султанської Туреччини, представники балканських народів і східні православні митрополити, які постійно перебували в таборі гетьмана, намовляли його на зближеність відносин з московським царем¹³⁷. Проте і мимо того, на протязі майже півтора року не було жодного безпосереднього (прямого) українського посольства в Московщину, хоч із протилежної сторони було їх, наприклад, у справі Акундінова, декілька¹³⁸.

Ще попереднього року московський уряд зрезигнував зі своїх вимог та ультимативних погроз поставлених посольству Пушкіних і 21-го липня 1650 року відновив «вічний договір», а пляни використання трудної ситуації в Польщі, через розірвання союзу та повернення втрачених провінцій відложив до більш сприятливої ситуації. Є різні погляди про причини цієї раптової зміни кур-

су московської політики, але докладніше не будемо на цьому питанні зупинятися. Хочемо тільки вказати на деякі із них, а саме: мілітарна слабкість Москви; внутрішні заворушення; справа Акундінова; а найголовніше — це очікування догідного моменту, себто цілковитого вичерпання воюючих сторін.

Московські дяки в жовтні 1650 року взяли перед королівським посольством Пражмовського, а відтак після рішення Земського Собору та перед великим польським посольством Вітовського і Обуховича неутраїли, майже безінтересовну лінію у відношенні до українсько-польського конфлікту.

На протязі останніх місяців 1650 року, зокрема в другій половині листопада і в грудні, маємо обмін декількома листами гетьмана і пограничної української адміністрації з московською у справі пограничних конфліктів торговельного характеру, як також у зв'язку з видаленням українців, які поселилися за московським кордоном¹³⁹. Дня 22-го грудня 1650 року цар в листі до гетьмана¹⁴⁰ запевняв його з похвалами за добросусідські взаємовідносини, але в цей же час зарядив гостре поготівля в прикордонній полосі з Україною і одночасно дав доручення пограничним воєводам посилити висилку агентів на Україну під прикриттям вільної торгівлі.

Дня 28-го січня 1651 року С. Прозоровський і І. Чемоданов доносили в Посольський приказ, що згідно з царським указом вони 23-го грудня 1650 р. вислали в українські міста для збирання вістей Петра Літвінова, а з них трьох торгових людей. «А с ними писали мы, холопи твої, к гетману Богдану Хмельницькому лист о управном деле для того, чтоб гетману і черкасом было не знатно, что не путивльцы для проведыванья вестей посланы»¹⁴¹. Українська погранична адміністрація не радо пускала московських купців на свою територію, очевидно з огляду на недовір'я, знаючи про їхні цілі і завдання. У зв'язку із тим дуже часто приходило до гострих дипломатичних конфліктів.

Деся зразу по Різдвяних святах було відправлено українське посольство у Москву в складі Михайла Суличича і Федора Дмитрієва¹⁴². На цю дату вказує лист гетьмана, висланий з Чигирина 2-го січня 1651 року до путивльського воєводи С. Прозоровського¹⁴³, в якому гетьман прохав скоро перепустити українських послів до царя¹⁴⁴. До сьогодні повного запису тих переговорів, як рівнож супровідного листа гетьмана, не виявлено.

В Актах ЮЗР в II томі¹⁴⁵ був опублікований уривок разом з іншим матеріалом із переговорів українського посольства в Посольськiм приказі з мосоквськими дяками. При цьому подано замітку, що опублікований уривок є «без початку, і хоч віднесений до пізнішого часу, але написаний другою рукою, і правдоподібно відноситься до попереднього часу». Документ цей згодом передру-

ковано в советському тритомнику документів Хмельниччини¹⁴⁶ із заміткою, що «по змісті встановлено, що він являється частиною запису переговорів М. Суличича, посла Богдана Хмельницького. . .»¹⁴⁷. Цю думку вже раніше поділяв М. Грушевський¹⁴⁸.

Переговори посольства М. Суличича велися в Москві при кінці січня. Під час цих переговорів, на прямі запити московських дяків в Посольськiм приказі українські послы поінформували їх не без цілі аж надто в лагідній формі про ситуацію на українсько-польському відтинку і при тому поставили рішуче питання готовости з української сторони збереження Зборівського Договору. Коли, — говорили вони, — «поляки на правді своїй не стоять і зачнуть війну, і вони (козаки — П. Г.) по неволі будуть проти них стояти і опір давати»¹⁴⁹. Як ми вже згадували раніше, що головним в українсько-польських відносинах в кінці 1650 р. і на початку 1651 р. було питання збереження Зборівського договору. Україна, не маючи певних союзників, старалася в даний час придержуватися договору та одночасно виявити Польщу як агресора перед Кримом і Московію.

В дальших переговорах багато уваги приділено українсько-кримським взаєминам. Українсько-кримські взаємини та союз був постійно страхом і сіллю в оці московського правительства, а тому при кожній нагоді різними засобами московський уряд слідував за цим і ставив завжди це питання під час формальних переговорів. Тим разом козацькі послы підтвердили «московські вісті» про те, що в поблизу українських міст кочують татарські і ногайські орди. Гетьман дозволив їм кочувати тому, що на старих кочовищах цих орд під Кримом та вздовж ріки Молочної саранча знищила траву, а крім того українське посольство пояснювало ще і тим, що перебування їх в цих сторонах потрібне на випадок несподіваного польського нападу.

При кінці переговорів московський уряд ще поцікавився династичними плянами гетьмана, себто — весіллям гетьманича. Українські послы відповіли, що весілля мало відбутися 8-го січня на Угорщині в Ямполі і для того воевода Василь прислав до його «в аманти лутчих своїх людей 4-ох человек. А будет поляки ему какою ссорою помешку учинят, и они де чают, что свадьбу отложат до иного времени»¹⁵⁰. Відтак послы просили, щоб їх цар велів скоро відпустити і не задержувати, бо гетьман «срок им учинил съездить в 5-ть недель».

Головним завданням посольства М. Суличича згідно з дорученням українського уряду, як це видно із прямої відповіді посольства на запит московських дяків в Посольськiм приказі 29-го січня, було добитися і упевнитися, щоб цар «неприятелем их поляком помочи на них не давал. А оприть де того ни о чем с ними говорити не наказано»¹⁵¹. Все інше, про що говорили в між-

часі в справі бажання гетьмана бути під «високою рукою» царя — було тільки формою і засобом для того, щоб відтягнути московське царство від Польщі, пам'ятаючи про вічний договір між ними. А на пряме питання царя, як гетьманові і всьому Війську Запорозькому бути під його «високою рукою», послали дали вижче наведену відповідь.

Українське посольство на думку М. Грушевського поставило в переговорах справу переходу українських військових частин через московську територію (Брянський уезд) в район Рославля для дій проти литовських військ і домагалося на це дозволу московського уряду. Советський тритомник документів Хмельниччини у замітці до посольства М. Суличича¹⁵² ставить це у дефінітивній формі, не тільки як факт доконаний, але і позитивно розв'язаний в часі переговорів, але при тому не вказує на джерела. Як згодом побачимо, справа виглядала дещо складніше. Дозвіл був даний устно мабуть пізніше під великою пресією з української сторони, але 4-го червня відкликаний московським урядом¹⁵³, але mimo того з політичних причин чи комбінацій з наказу Хмельницького він відбувся 15-го червня під проводом полк. Івана Шохова.

Можливо, що посольство М. Суличича могло привести деякі інформації про «Московський собор в литовській справі», хоч він відбувся в лютому і березні 1651 р., проте дискусії, як і рішення московський уряд мав уже раніше, а сам собор був тільки сухою формальністю.

На передодні скликання собору московський уряд переконався, що Польща, ослаблена війною з Україною, вже втратила давню силу і перестала бути грізною для Москви¹⁵⁴. Крім того вісті принесені з України при кінці року насмілили польських політиків до повороту на позиції, з яких вони вступилися літом під загрозою козацько-татарського походу на московські землі. Вони вернулися знову до того пляну, яким посольство Пушкіних страшило Польщу після козацької кампанії 1649 р., — скликати земський собор і санкціонувати розрив з Польщею¹⁵⁵

(Далі буде)

Джерела:

110. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 179.

111. Там же, стор. 179; Докл. див. зізнання полонених козаків 9-го червня 1651 р., Збірка матеріалів з польських архівів. Грек Іван Мануйлов зізнавав у «Посольському приказі», що в полку Нечая було 25 більших і 35 середніх гармат, та що всім полкам було наказано «бути в зборі в двоконь». О. К. Касименко, стор. 382. «Тих, хто прийшов пішим на цю війну, повернули додому». Там же, стор. 386. Посланці нового підканцлера Радзейовського 13-го січня переповідали універсали гетьмана: «аби кождий козак мав по п'ять фунтів пороху і п'ять кіп куль». М. Грушевсь-

кий, т. IX, стор. 157; Дивись також І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 177; Докладніше див. лист невідомого та зізнання Б. Шабельниченка, травень 1651 р. Збірка матеріалів польських архівів.

112. Цит. за О. К. Касименком, стор. 381; Докл. див. Державний воевідський архів древніх актів у Гданську, *Księgi recezów Stanów Zachodnich Pruskich*, шифр 300, 22 135, 651, арк. 287-288; Посланці Радзейовського повідомляли: «... стації зібрав Хмельницький по всій Україні до самого кордону. Всі, як козаки, так і селяни, дали по піввосьмушки зерна, згідно з універсалами Хмельницького, бо він має великі витрати і багато послів у себе».

113. М. Грушевський, т. IX, стор. 158. Вісті білгородських вістунів 11 (21) січня 1651 р. з Гадяча та інших міст України.

114. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 177.

115. Там же, стор. 178; Див. також Голінський, стор. 486-494; Грабовський, т. I, стор. 85-88, *Materiały do powstania Kostki Napierskiego 1651 r.*, Wrocław, 1954.

116. Там же, стор. 178. Зізнання Б. Шабельниченка, травень 1651 р., Збірка польських архівів.

117. Там же, стор. 179. Листи з 2, 6, і 27 червня 1651 р., Збірка польських архівів.

118. М. Грушевський, т. IX, стор. 154.

119. Там же, стор. 154.

120. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 179.

121. М. Грушевський, т. IX, стор. 183, подає цікаві епізоди записані польськими сучасниками про похорон Нечая, про палення живцем священика німцями, очевидно за згодою гетьмана Каліновського, та знущання і грабів цивільного населення.

122. Там же, стор. 192. Хмельницький перервав переговори аж після того, як поляки вирубали мешканців Красного і обложили Вінницю. Митрополит Косів у листі до підканцлера Радзейовського 12-го березня переповідає відповідь Хмельницького на митрополичі намови на прохання підканцлера, щоб не підіймати війни; він (Хмельницький) чекає на комісію, що мала почати працю 7-го березня і робить це не зважаючи на польську різню в Красному і вбивство Нечая. Там же, стор. 202-203. Щойно після наступу на Вінницю, Хмельницький перервав переговори і посланцем дав таку коротку відповідь: «Пан воевода мене заспокоїв комісією і згодою, а свого брата післяв воювати з Каліновським і Лянцкоронським. За сю неправду поліг його брат, которого я жалую, як великого лицаря і приятеля моего, але він сам того хотів! А коли поляки зачали війну, то будуть нею ситі!» Цит. за М. Грушевським, т. IX, стор. 203. Див. також Міхаловський, стор. 632.

123. Д. Дорошенко, стор. 30.

124. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 185. Див. популярна література учасників і сучасників тих боїв за М. Грушевським, т. IX, стор. 196-197.

125. Цит. за І. Крип'якевичем. Богдан Хмельницький, стор. 180; Див. також Акты ЮЗР, т. III, стор. 448, 455; Польська література: Міхаловський,

стор. 625-626; Грабовські, Ойчисте спомінкі, т. I, стор. 83, т. II, стор. 69-72, 75-77.

126. Із Гончарихи в перші дні квітня гетьман вислав три козацькі полки під проводом осавула Демка Лисовця під Камінець, навздогін за Каліновським. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 180.

127. М. Грушевський, т. IX, стор. 244.

128. Освенцім подає докладну дату і день (четвер на сирнім тижні) вимаршу гетьмана. Грушевський вважає, що тоді вийшли тільки війська, а сам гетьман вирушив дещо пізніше. М. Грушевський, т. IX, стор. 204.

129. Цит. за М. Грушевським, т. IX, стор. 205.

130. Воссоединение... т. II, стор. 480-486. «Статейний список московських послів», № 208.

131. Московські послы занотували чотири посольства Хмельницького до Криму на протязі трьох місяців. 28-го січня було відправлене одне посольство, як інформував їх Юсипко (Воссоединение... т. II, стор. 481); 30-го січня перекладач Кучукай подав, що 24-го січня прибуло два посольства (Там же, стор. 482); Мінька Воскобаєв із Бахчисараю доносив мабуть про те саме посольство 2-го лютого. Інший московський перекладач, Кирило Ногаєв, бачив українське посольство в Бахчисараю 15-го лютого. Татарський пристав до московського посольства Дербиш оповідав про посольство, що приїхало 22-го лютого (там же, стор. 583); Наприкінці лютого (27-го) пішов нуреддін-султан і двох мурз, щойно 3-го травня вийшов сам хан з ордою. (Тих посольств в той час було більше).

132. «А присяг він на тім, що він, угорський король, буде помагати своїми військами проти поляків, а гетьман постарается посадити у Польщі королем його меншого брата і договорено було, що той королівський брат охреститься в православну віру грецького закону». Цит. за М. Грушевським, т. IX, стор. 206; Див. також Акты ЮЗР, т. III, стор. 450.

133. Акты ЮЗР, т. III, стор. 455.

134. Там же, стор. 451, 455.

135. С. М. Соловійов, стор. 1590.

136. Там же, стор. 1609.

137. Тут мова про роллю, яку відіграв поневолений Православний Схід, що дивився на московського царя, як на єдиний свій рятунок. Згодом вплив представників Православного Сходу поширився в Гетьманській державі та на українсько-московські взаємовідносини під час визвольної боротьби українського народу. Він почався вже із моменту першої зустрічі гетьмана з патріархом Паїсієм в першому році боротьби і далі тягнувся нерозривною ниткою, зростаючи на силі впарі із постійним зростом їх кількості на українській дипломатичній службі.

Деякі з представників поневоленого Православного Сходу були щирими прихильниками і патріотами української держави, віддаючи навіть і своє життя в її обороні. Інші, постійно вештаючись по Україні із півдня на північ до Москви за милостиною — грали подвійну роллю. Часто ставали на службу тим, хто більше заплатив. Багато із них було на службі московського православного царя.

Див. напр., листи напередодні битви під Берестечком корінтського ми-

трополита Иоасафа цареві з 16-го травня 1651 р.; грека старця Павла із 16-го травня та інших (Акты ЮЗР, т. III, стор. 447-457).

138. Останнє українське посольство до Москви було в червні 1649 р. під проводом полк. Вишняка.

139. Воссоединение. . . , т. II, но. док. 193-195, 198, 200-201, 206, листопад 18, 27, грудень 1, 10, 13, 15, 1650, січень 8, 1651 р. 28-го жовтня 1650 р. білгородські воеводи Б. Репнін і В. Головін повідомляли Посольський приказ про насильне вигнання, згідно з царським указом, українців, які поселилися за московською границею (там же, но. док. 186, стор. 453-454). Короченський воевода повідомляв наприкінці жовтня Посольський приказ, що в містечку Корочі поселилося біля 700 українців, які становлять небезпеку у випадку війни (там же, но. док. 187, стор. 454).

140. Там же, стор. 452-453.

141. Там же, стор. 487. Подібних документів є багато більше, вони вказують на взаємне недовір'я під час тих дипломатичних взаємовідносин.

142. М. Грушевський, т. IX, стор. 207.

143. Воссоединение. . . , т. II, стор. 478.

144. Там же, стор. 478: «Маючи ми пилние справи до его ц. в., посылаем гонцов своїх, пилно просим, жеби яко напрудшей гонци наши до его ц. в. для добрых дел і христіянству всему православному пожитечних, і повторе теди просим, жеби без забави до его ц. в. гонци наши одсилани билі. При том ласце се вашей милосці, яко найпилней отдаемо. Дат в месте нашом Чигирине, дня 2 януарія 1651».

145. Акты ЮЗР, т. III, стор. 486-487. Опублікований помилково як частина запису про українське посольство під проводом генерального військового судді Самуїла Богдановича в Москві, в грудні 1652 і січні 1653 рр.

146. Воссоединение. . . , т. II, стор. 490-492, но. док. 212. «Из записи переговоров в Посольском приказе М. Сулилича, посла Богдана Хмельницкого к русскому правительству».

147. Там же, стор. 490.

148. М. Грушевський, т. IX, стор. 207.

149. Воссоединение. . . , т. II, стор. 491.

150. Там же, стор. 491.

151. Там же, стор. 492.

152. Там же, стор. 510.

153. Воссоединение. . . , т. III, стор. 75-76.

154. І. Крип'якевич, Богдан Хмельницький, стор. 432.

155. М. Грушевський, т. IX, стор. 207-208.

Спогади

Зірка ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА

ПОХОРОН ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

25-29 листопада 1974

(В скороченні)

День 25-го листопада 1974 року впишеться чорними буквами в історію нашої родини. Мій незабутній Батько в цей день закрив навіки свої очі, не дочекавшись своєї вісімдесятки.

Повідомлення про його смерть одержала я серед ночі в понеділок, 25-го листопада, коли почула я в телефоні знайомий голос: «... Татко помер... Татко помер... серце...» Ці слова кілька разів повторяв голос брата. Потривало кілька хвилин, поки я усвідомила собі, про що, він, властиво, говорить. «Відложили похорон до п'ятниці, щоб ти мала час приїхати... дай знати, чи приїдеш...»

Я не знаю, як я повернулася в ліжку. Лежала горілиць. Ціле тіло тремтіло як у пропасниці. Очі були сухі, а уста автоматично повторяли, гейби хотіли відігнати дійсність: «Ні, ні, ні! Не може бути! Ні, ні, ні! Ще ні, Боже, ще ні, ще ні!...» Вставала, ходила по хаті, то знов лягала і тільки: «Ні, ні, ні! — Не може бути! — Ще ні, ще ні!...» Кожний мускул мого тіла тремтів. Я зціпила зуби, щоб не цокотіли. Щойно біля 6-ої години ранку поллялися сльози...

Так хочу їхати на похорон! Та де взяти гроші?! Де взяти гроші для обох нас? А сина мушу ж взяти з собою! Не можу не дати йому можливості востаннє побачити Дідуса!

А може нам не їхати? Та ця думка доводила мене до розпачі і я її зараз відкинула. Ні, я ніколи не простила б собі, якби я тепер не поїхала. Прогавити цю останню можливість побачити його?! Щоб я, його улюблена дитина, не віддала йому тої пошани, щоб випроводити його на місце вічного відпочинку? В мене серце розривалося. Ні, я мушу за всяку ціну поїхати!

Знайшлися добрі люди, які позичили нам гроші і я з сином Марком рішили поїхати, але не більше як на сім днів, щоб знизити кошти побуту.

Протягом одного дня полагодила я і позичку грошей і закупи квитків на літак і забезпечила одержання візи від консульату. Вислала наскоро посмертне повідомлення до часописів і повідомила телефоном родину в Братиславі, що приїдемо на похорон. Ще встигла вступити і в склеп, щоб купити деяку чорну одягу для себе. Пізно вечером спакувала валізку і втомлена ввалилася в ліжко.

Другого дня, у вівторок в полудне, ми вилетіли з Міннеаполісу. Щойно на літаку мала я змогу зібрати трохи свої думки. Пригадувались мені моменти з моєї останньої візити у Батька одинадцять місяців тому назад, пригадувались мені його слова, його рухи, його усмішка, його дрімаюча постать в улюбленій його гойдалці. Пробувала уявити собі його останній день життя, що він робив, як чувся, що говорив, як він помер. . . сльози тиснулися в очі і котилися вниз по обличчі. Марко, сидючи біля мене, тільки стискав мені без слова руку.

До Братислави прибули ми в середу вечером. На летовищі ніхто нас не чекав, але я й не сподівалася нікого, бо я не подала точного часу нашого приїзду. Автобусом заїхали ми до мешканевого будинку, де жили батьки. В мене серце стискалося. Просто боялася входити в хату. Я тремтіла.

Підійшли ми під двері. Застукали. Двері відчинила братова. З сумом глянула на нас. Прибігла й мама і ми обнялись і розридалися всі. Вони не хотіли повірити своїм очам, що ми стоїмо перед ними. Ніхто в родині в дійсності не надіявся, що ми зможемо на час прибути з далекої Америки, чи що ми взагалі прибудемо.

Мама розповіла про останній день життя Батька. Від місяців він горячково переписував свій новий роман «Сини Верховини». Хотів його якнайскорше закінчити. То ж і в цю неділю працював над рукописом. Та малий п'ятирічний внук Данилко домагався, що він хоче Дідові «помогти писати», і так Дід побавився з внуком якийсь час разом з ним «пишучи на машині».

Батько працював над рукописом до пізньої ночі. Мама, збудившись серед ночі, побачила світло в його кімнаті, але вже не чула стукоту машинки до писання, то пішла подивитись, як звичайно, щоб запевнитись, чи все впорядку. Батько сидів на своїй канапі, схиливши взад голову на подушку і, здавалось, дрімав. Мама підійшла до нього і щойно як торкнула його то відчула, що його тіло холодне. Ще на спині і в поясі відчувалось трохи теплоти. Батько вже не жив. . .

Перше моє питання було, як можна б Батька побачити? В якому похоронному заведенні? Та довідалася, що там ніяких похоронних заведень немає і що Батька можна буде бачити лише коротко перед похороном. Часом тіло лежить у хаті покійного; це оди-

кий випадок, коли можна тіло бачити протягом кількох днів перед похороном. Однак звичайно по смерті тіло забирає похоронна служба міста і родина може його бачити щойно на похороні. Тіла тут не препарують, як в Америці. А тому, що похорон був відсунений аж до п'ятниці, це п'ять днів після смерті, — на це похоронна служба дала лише виїмково дозвіл — його мусіли дати в холодільню, щоб тіло не почало розкладатися до похорону. Звичайно похорони відбуваються на третій день. З холодільні привезуть тіло просто на цвинтар і щойно там труну розкриють на короткий час.

Я була цим пригноблена. Невже я зможу його побачити лише на кілька хвилин перед похороном?!

Сіли ми до родинної наради. Як провести похорон? Хто буде промовляти? Як цвіти роздобути і де?

Питання самого похорону, чи ховати його «церковно» чи «цивільно» — збентежило мене. Я ніколи не думала, що можна ховати когось не-церковно. Хоч церковні похорони тут не є заборонені, за те влада дуже криво дивиться на тих, що хоронять своїх по-церковному. Хоч я найрадше була б рішилась на церковний похорон, я не могла і не мала права в цьому рішати, бо не я була б та, що терпіла б наслідки, а ті члени родини, що мають жити в тій країні. Мама також хотіла церковний похорон, та мусіла признати, що не можна його зробити.

Нам вже було відомо, що зголосилися деякі промовці: з Пряшівщини мала приїхати делегація і хтось із них мав промовляти. Зголосився також промовець від Спілки Словацьких Письменників у Братиславі. Український хор в Братиславі мав проспівати «Думи мої».

Купити живі квіти в такій кількості, як це ми хотіли — на вінок та кілька букетів від кожного члена родини — також була проблема. Мама через якусь знайому запевнила собі червоні гвоздики — 77 штук, один за кожний рік життя Батька. Один гвоздик коштував 10 корон (один долар). З цих гвоздиків хотіла мати сплести вінок. Не було відомо, чи можна буде дістати більше квітів, щоб зробити букети від решта членів родини. Мамі було сказано, що цю кількість гвоздиків дістане тільки тоді, якщо піде до такого-то городника (десь за містом) не пізніше 8-ої години ранку. Як її не буде там на означений час, то городник продасть квіти іншим.

Найбільшою проблемою було дістати місце для Батька на цвинтарі. Частина цвинтаря «Славичі удолі», де мали поховати Батька, є резервованою для визначних осіб і туди можна дістатись за дозволом Спілки Письменників, міністерства здоров'я та самої партії. Протягом чотирьох днів брат тільки то і робив, що бігав від одно-

го уряду до другого, щоб одержати дозвіл поховати Батька на цьому резервованому місці. Інакше були б Батька поховали десь в глибині цвинтаря далеко на горбку. Щойно в день похорону ця справа була вияснена і родина нарешті одержала дозвіл його поховати на бажаному місці.

Тому, що моя родина авта не мала, приїхав знайомий, щоб завести нас до городника по цвіті. Шукаючи городника за містом ми заблудили і прибули до нього щойно десь біля 9-ої години. Там нам безцеремонно заявили, що цвіті вже продали. . . «Я ж вам переказувала бути тут на 8-му годину. . .»

Ми були в розпачі. Дівчина, бачучи, що ми цілком нещасливі і близько сліз, побігла кудись і вернулася з букетом гвоздиків, кажучи: «Ще їх не забрали, то я їх взяла назад. . .» Нарвала для нас ще більше на-пів розквітлих гвоздиків у цвітнику під шклом, дала букет «аспарагів» до нього і ми, залишивши там за них 2,000 корон (200 доларів), повернулись додому щасливі, що зможемо зробити хоч які-такі букетики.

Я зайнялася цвітами. Зробила кілька букетів — один букет від кожного з нас. Пізніше приготувала стяжки з написами. Мама сказала, що букети даються на труну і на тіло, що в кімнаті немає де поставити букетів — зрештою, цих цвітів було небагато, так, що заледве два тузини гвоздиків припадало на один букет. Не було б навіть що виставити, хочби й була на те можливість.

Мама була дуже розгублена. «Що я маю ще зробити? . . Щоб тільки щось не забути! . .» — бідалася вона. Пригадала я собі ту грудку закарпатської землі, яку стрийко Іван привіз був Батькові в 1967 році. Батько тоді казав, щоб її покласти йому на груди, як помре. . . Чи не забула про це мама? Забула. Пошукала вона ту грудку і поклала у свою торбу, щоб завтра не забути покласти її Батькові на груди. . .

Турбувало нас, що не було ніякої вістки від братів Батька, Михайла та Івана із Закарпаття, яким в день смерті вислали телеграми. На другий день прийшлося висилати ще одну телеграму, цим разом «завірену», бо першу телеграму не хотів советський уряд признати. «. . . Телеграма мусить бути завірена лікарем, шпиталем, або «народним вибором» (щось в роді посадника міста). . .»

П'ятниця рано. День похорону. Погода похмура, дощ легко покrapує. Спеціальної роботи в хаті для мене не було, то я тільки тинялася з кута в кут. Пригадувались хвилини минулої візити, бачила його всюди в хаті — то в кріслі, то біля вікна, то проходжуючись по кімнаті, то в кухні. . . і слюзи лились з очей без перерви, а біль і жаль стискав серце й груди. В думці цілувала його обличчя, його лису голівку, високе чоло. Бачила його ніжні

руки, як направляв на носі окуляри, чи тер своє око... ті руки, які так вміли гладити, так вміли любити мене...

Я нетерпеливо чекала на час, коли могла піти на цвинтар, щоб побачити тіло Батька. Знов була проблема з транспортом. Товариш брата згодився повезти нас з мамою на цвинтар раніше, щоб ми могли побути біля тіла хоч трохи, заки люди зійдуться.

Прибули ми на цвинтар. Підійшли до похоронного будинку (колись мусів він бути каплицею, бо зверху все ще стояв хрест). Мав він дві бічні кімнати — одна була вхідова, гейби коридорчик, де ми знайшли одну закриту домовину, чорну, стандартну, без напису, яка «чекала» на свою чергу похорону. «Це певно Татка труна», — сказала мама. Його похорон мав відбутися щойно в 1.30 пополуно. Ввійшли ми у внутрішню кімнату. Там були дві інші труни, обі відкриті, обі з чужими тілами. В цій кімнаті було місце тільки на дві труни, тому третя труна мусіла «чекати» в коридорі...

За короткий час тої чорної домовини в коридорчику не стало. Побігли ми обоє до внутрішньої бічної кімнати. Там знову були дві відкриті труни. Оба тіла були закриті чорним тюлем з срібною обвідкою. Мама підняла тюль з одної труни і я побачила обличчя Батька...

В мене в горлі щось каменем стало. Батько лежав з нахиленою трохи вліво головою. Обличчя його було спокійне, гладеньке, без зморщків. Гейби спав. Обличчя виглядало цілком так, як я його багато разів бачила, коли задрімав у своїй улюбленій гойдалці... Ліва сторона голови ближче вуха та частина шиї набрала фіолетно-синього кольору. Шкіра на руці ніжна, гладенька, нігті довгі, синяво-сірого кольору.

Поклала я руку на любе чоло... відчула холод мертвого тіла... Та це був холод не-страшний. Нахилила я своє обличчя до його чола, поцілувала його і розридалась. Мама стояла біля мене і ридала вголос. Я не могла зняти своєї руки з обличчя і все і все нахилялась, щоб його поцілувати то в чоло, то в ту любов лисину. Гладила рукою його ріденьке волосся, пригладжувала його, тримала руку на його голівці, на обличчі, щоб якнайліпше запам'ятати назавжди той дотик, той холод його тіла, щоб ніколи, ніколи в життю його не забути! Я його не боялася, не боялася мертвого тіла — він для мене не був мервець — це був мій Батько, мій найдорожчий Батько, моє тіло і моя кров. Я його хотіла відчувати якнайдовше. Для мене той дотик був милим, любим, рідним. Я знов і знов нахилялася до нього, цілувала в чоло і ридала, не забираючи свого обличчя від його голови.

Обложили ми з мамою його тіло букетами квітів. Стяжки пови-

сли по двох боках домовини. Поклала я йому на серце ту малу грудку карпатської землі, яку він так гаряче любив... Почала сходитись родина. Ми з плачем привітались. Ще там хтось входив та виходив — видно знайомі вступали на хвилину, та я не пам'ятаю. Я стояла в головах Батька, тримала руку на його голівці, гладила його і плакала.

Прийшли люди із похоронної служби і випросили нас надвір. Із цієї задньої кімнати занесли домовину у похоронний будинок. За кілька хвилин дозволили нам увійти в середину. Відкриту домовину поклали на «катафальк» посередині кімнати. Кімната без дверей, з високою стелею. Всі стіни обведені чорним матеріалом. По двох боках «катафальку» стояв ряд високих свічників з горючими свічками.

Родина обступила «катафальк» з обох боків. Мої очі були звернені на обличчя Батька, якого я тут вже не так добре могла бачити, бо «катафальк» був підвищений. Заля була повна людей, всі вони стояли під стінами по обох боках кімнати. Крім родини ніхто близько труни не стояв і пізніше ніхто до труни не підходив.

Хтось грав якісь композиції на органах. Всі стояли тихо і слухали, тільки плач родини то сильніше то слабше переривав тихі звуки органів. За яких 10-15 хвилин органи замовкли. Прийшли люди, принесли віко і закрили домовину... На цілу залю було чути підсилений плач усіх нас. Ми стояли далі на місцях, поки труну не винесли надвір перед будинок, де знов поклали її на «катафальк». Люди обступили труну півколом. Хор стояв на сходах будинку і тихо співав «Думи мої». До підготовленого мікрофону підступив д-р Михайло Мольнар, приятель і біограф Батька і в словацькій мові виголосив прощальну промову в імені Спілки Словацьких Письменників у Братиславі. За ним сказав промову член делегації з Пряшева, д-р М. Роман, прощаючи Батька в імені Української секції Спілки Словацьких Письменників. Попрощав його і від редакції журналів «Дукля» та «Дружно вперед». Все це тривало не білоше 25-30 хвилин.

Прийшли знову люди з похоронної служби, взяли труну і перенесли її тих кілька кроків до ями і поставили її на дошки. Тут ще земляк та довголітній друг Батька Августин Шерегій попрощав його від себе, від усіх друзів закарпатців та від членів родини.

В мене сльози лились із очей без перерви і я вся тремтіла на тілі. Батько братової стояв біля мене весь час і тримав мене під руку, стискаючи руку сильніше, як відчував тремтіння мого тіла. Брат Іван підпирав маму. Доц почав знову трохи крапати. Хтось відкрив парасольку.

Шерегії закінчив свою промову. Погребник подав мені малу лопатку з глиною. Я її взяла в руку, підійшла по свіжій глині до ями, куди вже спустили домовину і сказала в півголос вкидаючи ніжно глину на домовину: «Прощайте, Татку!» Взяла я малу грудку глини, загорнула її в хустинку і сховала в кишеню плаща. Люди кидали у яму букети квітів. Погребники поспішно загортали яму. Заки я оглянулась, могила вже була висипана. Вони без чуття накидали як попало принесені вінки на могилу і скоро зникли.

Я тільки стояла і ридала. Люди підходили до нас і прощалися. Вже майже всі розійшлися, а ми все ще стояли біля могили. Хреста мама замовила, та він не був зроблений на час і так насипана могила стояла без нього...

Прийшлося покидати гріб і вертатись додому. Люди повертались до міста автобусами, які дали для наших послуг Спілка Словацьких Письменників і школа, де мама працювала.

Мама і я повернулися додому знову автом. Ми приїхали перші і почали готувати перекуску для тих, які до нас мали вступити після похорону на «комашню» (поминки). Прибуло кілька близьких знайомих. Сиділи, балакали, згадували Батька, жалували, що два брати Батька не прибули. Ніяких відомостей від них не мали.

Гості розійшлися. Ми всі полягали і в хаті стало тихо. Та ніхто з нас не спав. Я лежала на канапі у Батьковій кімнаті, на тій самій, на якій він помер, обличчям до його портрета і фотографії. Навіть в темноті бачила його риси, його гарне молоде, серйозне обличчя. Як добре знала я ті риси! Сльози текли без упинку по моїм обличчі. То хлипала, то ридала і крутилась на всі боки. І Марко не спав. Кілька разів вставав, підходив до мене мовчки, обнімав і цілував мене.

Рано збудилась я на шум і мужеські голоси. Зірвалась я і вибігла в передпокій. Переді мною стояв стрийко Іван, з яким востаннє бачилася я в 1967 році. Впала йому на шию, розцілювались і заплакали обоє: «Спізнались, Іванку, спізнались! Поховали його вчора!» У стрийка Івана сльози текли вільно по обличчі. Щойно тоді, пообтираючи сльози, запримітила я другу постать, високу, худорляву, що стояла спокійно біля нас. «Стрийку Михайле? Це ви? Я вас не пізнала!» «Як ти, дитинко, змінилась!» — сказав він. Не диво ж, від нашої останньої зустрічі минуло 37 років! Я впала і йому на шию і ми обоє з сльозами в очах цілувались.

Ми говорили п'яте через десяте. Сиділи ціле передполудне і говорили. Оповідали вони, які труднощі мали з одержанням дозволу на виїзд. Урядові чинники вимагали «завіреної» телеграми з Братислави, бо, мовляв, «... ану ж, може все це видумка, аби тільки витягнути людей заграницю...» Тому прийшлося висилати

ще одну телеграму. Все це спричинило затримку. Але і до тої телеграми чіплялися, бо, «... текст каже, що «Василь помер»..., а не говорить, що то *брат* помер... і то може бути цілком чужа людина... чому не написано, що «*твій брат Василь* помер»...?» Нарешті дістали дозвіл поїхати до Ужгороду. А тут знову «чекай» та «чекай»! Сказали їм переночувати і вернутися до уряду на другий день рано. Це вже була п'ятниця, день похорону... Щойно в десятій годині рано їм дали дозвіл на переступлення границі... Вони мусіли ще до вечора чекати на поїзд, бо з Ужгороду є тільки один поїзд на Братиславу — у 9-й годині вечір! Дорога тривала цілу ніч і так прибули до Братислави щойно в суботу рано, день після похорону. Я не могла позбутись почуття, що все це було зроблено навмисне, аби брати не могли встигнути на похорон!

По обіді поїхали ми всі на цвинтар. І стрийки плакали і всі ми плакали. Обійшли кілька разів могилу, постояли, помолилися. Стрийко Іван взяв грудку землі з собою з могили. Попрощалися з могилою і з тяжким серцем всі ми вернулися додому.

Пам'ятник (проект М. Михалевича) на могилі В. Гренджі-Донського в Братиславі, 1981 р.

Тих кілька днів, що ще у нас залишилося до від'їзду, пройшли в балачках із стрийками. Сиділи, згадували, говорили про всячину. До стрийка Михайла я липла, як до батька. Стрийко був цим захоплений. Часом одним рухом руки, часом своїм милим «Алісочко, золотко...». Його настирливий погляд через грубі окуляри (був майже сліпим), його ніжна, лагідна, невибаглива поведінка,

скромність, його енергія і сила переконання, якого ніхто й ніщо не могло зрушити, його розумне міркування мимо неосвічености — все було мені таке миле, таке рідне, таке своє. Він — мій рід, моя душа! Тепер я бачила, звідки маю я свою енергію, свою силу духа — це характер Ґрендживського роду.

Мимо того, що стрийко Михайло мав скінчених всього чотири народні кляси, з ним можна було говорити на різні теми — був надзвичайно начитаний. Не міг він вийти ніяк з дива, що я ним не гордю. . . «Я ж звичайний собі дроворуб — а ти до мене так щиро і сердечно ставишся. . . Я в тобі знайшов грудку золота. . . це для мене найкращий подарунок від тебе. . . Ти мені нагадуєш мою маму — ніжну, щиро, ласкаву, повну серця й любови. . .»

В останній день нашого побуту пішли ми ще раз всі на цвинтар. Цвіти у маминому вінку ще були майже свіжі. Я взяла два гвоздики, щоб їх висушити на пам'ятку і з тяжким серцем залишили цвинтар. Коли знову буду тут? Коли зможу знову приїхати, щоб хоч погладити ту землю, яка хоронить його дороге тіло?

Я відлучилась від своїх у місті. Хотіла бути самою. Пройшлась у напрям до Дунаю. Сім років тому, при моїй першій візиті, я тут проходжувалась часто з Батьком. Думками поверталася до тої нашої літньої зустрічі. Батько нас взяв човном через Дунай до парку — якраз отут, на цьому місці стояв той корабельчик. . . Зправа замок пнеться вгору. . . і туди нас Батько водив. Мимо свого віку, — тоді він мав 70 років, — менше втомився ідучи на замкову гору, як ми вдвійку з Марком. . . А тут, в цій вуличці — молочарня, до якої Батько все вступав, як проходив мимо. . . «Молочко дуже здорово пити. . . і ти пий багато молока! . .» — дзвеніли в вухах його слова.

В душі я прощалася з кожним будинком Братислави, з кожним рогом вулиці, з кожним склепом, що нагадували мені Батька. Братислава для мене чуже місто — воно не-українське і я його ніколи не знала замолоду. Але за мої дві візити це місто зробилось мені таким самим дорогим, як і Ужгород, де провела молодість і де залишилися всі мрії моєї молодечої душі. За останні роки Братислава зробилась дорогим, рідним містом. Вона зв'язує мене споминами про Батька, споминами про теплий родинний кут, споминами про глибоку любов Батька до мене, до своєї улюбленої дочки, споминами про людину-поета, якого я над усе шанувала і глибоко любила. . . а тепер споминами про трагічні і болючі дні. . .

Зі сльозами в очах проходжувалася я по вулицях міста. На кожному розі, на кожному закруті бачила Батька. Пальцями гладила два червоні гвоздики, що взяла з гробу і, замкнувши очі, від-

чувала холодне чоло Батька на своєму обличчі. . . бачила його похилу наліво голову, закриті очі, орлиний ніс, ніжну його руку на грудях. . . гладила в думці його обличчя, його лисину і сиві волоски на голові, і цілувала знову його чоло. . .

Прощалась з містом, прощалась з ерою, прощалась з частиною свого життя. . .

Поверталась поволі до хати. Тих кілька годин, що лишилось, хотіла ще провести з стрийками, яких, хтозна, чи ще раз побачу в житті. За кілька годин розійдемося в два протилежні кінці світу — вони на схід, а я на захід і знову настане між нами віддаль половини земної кулі. . . Хоч причина приїзду стрийка Михайла була трагічна, за те я була рада, що побачила його ще раз. Замолоду я не відчувала такої близькості до нього. Він був одним із братів Батька, до якого я часом приїжджала на вакації зі школи. Побігала по його городі, допомгла забавляючись трохи із сінокосами на родинному полі в Затіні — і це було все. Але сьогодні він зробився мені дуже дорогим — може тому, що я в ньому відчуваю батька замість рідного батька, чи може тому, що бачу так багато подібності до Батька, чи може просто старший вік нас нагло так зблизив у цей трагічний час.

Сумне було наше прощання. У кожного з нас на думці було питання: «Чи не востаннє?» «Коли знову побачимось?» «Не скоро. . . не скоро. . .» Обнімались, цілувались, плакали.

Наша дорога літаком додому пройшла без пригод. Духом я ще все була в Братиславі і в думках переживала ще раз кожний день того трагічного тижня, який провела там. Дякувала Богові, що дозволив мені поїхати і допоміг гладко розв'язати всі проблеми зв'язані з виїздом. Бо дійсно, я відчувала, що Божя рука мене провадила, що я змогла протягом 24 годин вибратись в таку далеку дорогу.

Хоч я і пережила тяжкі дні, ніколи не заміняла б ті спомини за ніякі скарби світу! Образ Батька в домовині лишиється в моїй пам'яті назавжди — хоч це і болючий образ, але він мені любий, він мене зблизив до Батька ще більше, і я його ніколи не хочу забути, як і ніколи не хочу забути дотик його холодного тіла на своєму обличчі і на устах і на своїй долоні. Це для мене залишиться дорогоцінним скарбом навіки.

Грудень 1974, Міннеаполіс, США

Вдруге скорочено в 1983 р.

Мгр Василь БОРОДАЧ

МИХАЙЛО ГІКАВИЙ ДОБИВСЯ 90 РОКІВ

Дня 16-го листопада 1984 року минули 90-ті роковини уродин сеньйора українського визвольного-революційного руху — дир. Михайла Гікавого. Наш Ювілят, це незвичайно цікава постать українського патріота, громадянина, відданого націоналіста та завзятого пропагатора української визвольної справи.

Дир. Михайло Гікавий народився на Поділлі в селі Лятичеві. Його націоналістичний світогляд формився вже в хлоп'ячих літах. В часі наших Визвольних Змагань 1918-1921 рр. — наш Ювілят включився в ряди борців за волю України. Він служив у Запоріжській Дивізії, де сповняв службу культурно-освітнього референта та викладав в українській старшинській школі.

Дир. Михайло Гікавий — впродовж цілого свого життя — повний людської енергії, ініціативи та підприємливості. Він зокрема, має особливе щастя й посідає хитрість виходу зі складних ситуацій воєнного часу, особливо під час розшаленого чекізму на Україні йому постійно заглядала в очі смерть та большевицька шибениця.

Перший Військовий З'їзд у Кам'янці Подільському обрав його секретарем Військової Ради. При Директорії УНР наш Ювілят сповняв обов'язки інструктора пропаганди.

В листопаді 1920 року дир. М. Гікавий перейшов польську границю й опинився у військовому таборі полонених у місцевості Стрільно. Воєнні негоди та трагічні пережиття підірвали його здоров'я й він набавився сухіт, і через те, йому вдалося одержати дозвіл на виїзд до Криниці для рятування свого здоров'я.

Побут нашого Ювілята в Криниці належить до зворотних у його житті, бо там дир. М. Гікавий зустрів тоді д-ра Дмитра Донцова. З того часу між ними нав'язалася щира приязнь, яка тривала довгі літа і була базою їхньої співпраці. У Львові, продовж сімох літ, дир. Гікавий був адміністратором «Вістника», «Квартальника Вістника» та всіх тих видавництв, які були публіковані під редакцією д-ра Д. Донцова. За тих 7 літ дир. М. Гікавий вміло наладнав матеріальну базу існування «Вістника». Він організував добре

просперуючу сітку заступників і представників журналу та постійно держав з ними товариський контакт.

У середовищі цього впливового місячника гуртувалася літературна еліта, провідні автори літератури т. зв. «повоєнного ренесансу», у таких постаттях, як Євген Маланюк, Олена Теліга, Ростислав Єндик та багато інших. Завжди літними місяцями дир. Михайло Гікавий провадив в Гребенові коло Сколя — пансіонат, де гуртувалася завжди провідна «сметанка» людей літератури та нашої тодішньої політики.

Серед таких обставин дир. М. Гікавий мав змогу зустрічатися не лишень з визначними людьми, які гуртувалися в середовищі «Вістника», але й з тими, які тяжіли до націоналістичного середовища. Під сучасну пору дир. М. Гікавий належить до цих могіканів нашого еміграційного середовища, які авторитетно можуть говорити про середовище «вістниківців».

Коли пізною осінню 1939 року, ми там в Українському Допомоговому Комітеті в Чесанові, з великим страхом і ризиком життя наших людей — щасливо перевели д-ра Д. Донцова через большевицькі застави з Нового Села до Чесанова — тоді пам'ятаю, д-р Донцов питався мене: «Чи немає десь тут мого Гікавого»? Він тоді вже скитався потойбіч «залізної заслони». Потім вже в Мюнхені.

Там у середовищі українських втікачів у Мюнхені дир. Гікавий поновно пірнув у вир українського зорганізованого життя. Він був активний в управі «Об'єднання б. політичних в'язнів», опікувався студентським гуртожитком, був видавцем і адміністратором націоналістичного тижневика «Українська Трибуна» та обильно дописував до української преси та журналів в Європі та на американському континенті, а зокрема до «Гомону України», «Літературно-наукового вістника», «Вістника», «Овиду», «Визвольного Шляху» і інших. Його статті появлялися часто під прибраними прізвищами — Михайла Кочегара та М. Гребиняка.

В часі німецької окупації українських земель, дир. М. Гікавий був управителем Повітового Союзу Кооператив у Криниці. Там до нашого Ювілята сходили з лемківських гір люди УПА й він чим міг помагав їм всякими добривами, які були до його розпорядимости. За те, німці постійно переслідували його. Не минуло дир. Гікавого теж і польське переслідування. В польському концетраку Березі Карткзкій він відбув свій дуже прикий час.

Наш Ювілят одружений з Наталією Левицькою. Вони є родичами двох доньок — Олени й Ірини. То саме для них і для своїх внуків він плянував написати спомини зі свого барвистого життя. Не знаю чи вдалося йому виконати це завдання.

До Америки Гікаві приїхали в 1950 році. Теж і в цій країні дир. М. Гікавий поновно пірнув у громадське життя. Продовж 18 літ займав він провідні позиції у формації АБН, був він теж провідним членом ООЧСУ. Багато праці вложив він у братську організацію Української Народньої Помочі. За це заряд цієї установи в 1970 році надав йому права почесного члена.

Дир. Гікавий рівнож пильно дбав про розвиток УАПЦ, і на протязі шести років видавав «Голос православного братства». Він продовж цілого свого життя був і є дуже віруючою людиною.

У зв'язку з 90-ми роковинами мого доброго приятеля дир. Михайла Гікавого, мені дуже хотілося би взяти у свої жмені моє серце й притулити до Вашого, Пане Михайле, щоби воно не боліло.

На все добре з Вашим 90-літтям та многих літ, Пане Михайле!

*

Редакція «В.Ш.» рівнож бажає Шан. Ювілятові кріпкого здоров'я і многих літ на добро українському народові.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, насвітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

Огляди, рецензії, звідомлення

Валентин БОКОВСЬКИЙ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ ЯРА СЛАВУТИЧА

Дев'ята збірка поезій Яра Славутича «Живі смолоскипи» відрізняється дещо від попередніх і робить враження останньої. Про неї він навіть написав вірш: «Дев'ята книга, дев'ятий круг... Якби то зринув дев'ятий вал!», начебто це його останній вислок. Крім цього у книгу влучено також десь до 25 віршів додатків до попередніх збірок, роблячи враження ніби він скінчив свою працю, і... прибравши за собою, порозкладав усе на свої місця.

Вступну статтю до цієї збірки написав Володимир Жила, в якій він робить огляд творчості поета і творів вміщених до збірки, цілком слушно розцінюючи її як віддзеркалення найгостріших проблем визвольної боротьби на тлі зразків мужности, витримки і героїзму передових правоборців за національні права свого народу. Передано це все з притаманною поетові поетичною образністю і силою вияву, в якій чути відгуки боротьби за визволення. Цим поет прагне відтворити трагічні події та створити новий імпульс поетичного піднесення.

Про поетичну майстерність Яра Славутича написано вже досить об'ємисту книгу, і розглянено його творчість з різних аспектів вздовж і впоперек; тому, напевно, є потреба повторювати це знову хоч і в іншому викладі. Я хочу, на відміну, глянути на деякі моменти й особливості творчості поета, які автор передмови проминув, не заторкнувши їх.

Починається ця збірка поезій віршем «Муза до мене прийшла на світанні», який ніби мотто дає тематичний напрямок збірці. Муза вихвалює творчість поета і заявляє: «Славиш ти волю, події минулі, меч харалужний і панцир і кулі... Годі про давнє! Конає сучасне. Бою вогонь то спахає то гасне... Де ж твоя участь гучний правдоносець?.. Чуєш? На битву!». Дуже бойова настанова і, на мій погляд, не зовсім вірна. Життя — це комплексний зв'язок минулого з майбутнім, а сучасна боротьба — це боротьба за своє минуле. Минуле є корінням майбутнього. За визначенням Ляйбніца тотожність усякої субстанції полягає у зв'язку майбутнього з минулим. «Слава здорово кричить» сказано в Шевченка про мовчазну промовистість минулого, про те, як воно зрушує сумління через усі забуття й заборони. Дуже влучно висловив це Іван Дзю-

ба: «Боротьба за своє минуле завжди була і буде однією з найдійовіших форм боротьби за своє майбутнє».

А Пушкін віддзеркалює це в таких поетичних рядках:

Два почуття — мов серця спів,
В них для людини — сила віща:
Любов до свого попелища,
Любов до батьківських гробів...
Животворяща то святиня!
Земля без них, мов без ества, —
Була би як мертва пустеля
І як олтар без божества.

А один із визначних діячів літератури наголошує, що «Життєво необхідно, щоб народ розумів свою історичну спадковість у потоціплинного часу, — з почуття цього визріває головний гормон суспільного буття, віра у своє національне безсмертя. А сучасна боротьба нашого народу якраз і є боротьбою за своє безсмертя, за своє місце на Землі, і разом з минулим творить духовий імпульс до мети майбутнього». На щастя, проголосивши відречення від минулого автор не дотримав своєї обіцянки, і у своїх творах далі згадує про нього, тематично пов'язуючи з дійсністю, і створюючи цим належну нерозривність з минулим.

У передмові зазначено, що цією збіркою Яр Славутич утверджується як співець визвольної боротьби, і це стає новим змістом його світогляду. Оспівання тих, чи інших моментів визвольної боротьби не є новиною, і мало місце протягом усієї творчої діяльності поета. А громозвучність тирад, бойовитість закликів, нищівні іскрометні інвективи і маршова піднесеність вислову є радше аккомпаньяментом до тематики, а не зміною світогляду.

Розглядаючи окремі твори, особливо впадає в очі високопарна піднесеність поетичного відтворення тематики засобами мовно-естетичного оформлення, яке часом впадає в реторику і плякатність гасел. Сама тематика насвітлює події з погляду їх значимості, промовчуючи причини, які спонукали цих правоборців на виняткові прояви мужности, витривалості й самопожертви, ніби це щось другорядне й не варте уваги. А фактично, палка патріотична любов була тією рушійною силою, яка порвала їх на борню за національні права своєї знедоленої батьківщини. І це основне не тільки в їхньому поступованні, а в усьому русі правоборців, про що, на жаль, у віршах немає згадки.

Зазначено також у передмові про прагнення поета досягнути простоту. Правда, у цій збірці помітно зменшилась кількість славутичизмів, тобто особливих виразів лексики поета, і дещо збільшилась синонімічність мови. Проте, це унормування мовного діапазону поета не можна назвати спрощенням. Також відступлено трохи від притаманних поетові класичних форм версифікації і дано місце кільком віршам написаним у звичайній формі віршування. Але застосування тонічних форм віршування ще не є спрощенням виразу. Простота виразу, самозрозуміло, не є зни-

женням до простацької вимови примітиву; простота виразу — це простолінійна ясність думки і логічності її обґрунтування. Писати просто — далеко не просто.

Немає сумніву, що кожний поет почував би себе щасливим, якби його поезія зворушувала серця людей. І хоч у передмові сказано, що ця збірка поезій є емоційною прометеїстою лірикою, за винятком кількох ліричних віршів у третьому розділі, і деяких віршів із додатків, насичених ліризмом носталгії, переважна більшість віршів є піднесена епічна розповідь поета про ті, чи інші події, особи й почуття, які роблять дуже гарне враження, але не викликають почуття. Барабанним боем серця не розчулити: для цього потрібні більше проникливі чуттєві середники. Вираз почуття, і чуттєвість виразу далеко не теж саме.

У збірці на стор. 77-й вміщено вірш, який починається словами «Я не люблю, що легко так дається». Автор цьому віршеві, як видно, надає досить великого значення, бо помістив у кінці книги також його рукописний відбиток, закінчуючи ним книгу, як кінцевим акордом. Цей вірш заторкує дуже важливе питання багатомовності слова, і з цього приводу автор захоплено вигукує: «Нехай гряде вагітна вагота!». Вагота слова в поезії має велике значення, і не всі пояснюють її однаково. Вагота слова, не вагомість значення слова. Вагота слова полягає у багатопромовистості слова. Вагота слова — це те, що свого часу висловив Євген Плужник звертаючись до поетів писати так, щоб було тісно словам, але вільно думкам. Вагота слова — це те, коли лаконічність виразу вірша лише із кількох речень породжує купу думок. У Яра Славутича багатомовність має більше схильність до багатословності. Ну, хоч би взяти для прикладу вірш про Макуха на стор. 21, де в чотирнадцять рядків сонету згромаджено купу символіки й порівнянь, щоб висловити одну думку, що прийшов час для боротьби. Читаючи цей сонет робиться враження, що для автора важніше було пишномовне оформлення теми, як її вияснення.

Протягом усього творчого шляху поета літературна критика дуже прихильно сприймала поезію Яра Славутича, і висловила не мало похвал. А деякі ентузіясти настільки захоплені його поезією, що вже за життя ставлять поета на п'єдестал безсмертних поруч Шевченка і Франка, як це зроблено в передмові збірки «Живі смолоскипи». Місце Яра Славутича в українській літературі покаже майбутнє. Його поезію знають і цінують українці у вільному світі, які є тільки невеличкою частиною цілої нації, але вся Україна його поезії не знає. І коли вона ознайомиться з його творчістю, тоді дасть свій авторитетний і остаточний присуд. Не сумніваюся, що в цьому важливе значення матиме існуюча в поезії істина, яку досить вдало висловила в одному із своїх віршів наша землячка із Австралії, Зоя Когут, що безсмертя досягне лише той, хто серцем писав свої вірші.

За час майже піввікової творчості Яр Славутич дав світові досить чудових поетичних творів, які викликали признання суспіль-

ства й літературної критики, але найбільше похвал і захоплення мала його винятково вишукана й естетично витончена мова. Проте, мабуть правду кажуть, що немає на світі нічого ідеального, навіть ця розкішна мова поета, на жаль, має також і свої хиби. Мова, згідно дидактичних правил мови для публічного вжитку, має бути логічно обґрунтована і без недоречностей. Вживання провінціалізмів, архаїзмів, неологізмів і варваризмів (слів чужої мови) допускається лише у випадках потреби надання характеристичної своєрідності вислову. Уживання таких «ізмів» без цієї потреби є занецищенням мови.

Перше, що кидається в очі, це вживання поетом виразів, які не вкладаються у жодні мовні нормативи. Наприклад, на стор. 80 написано: «Пече пекуча, висухла жага»; це щось на зразок «на-смарував масляним маслом», або «налив водяної води». Це, на жаль, не одинокий випадок. Подібну недоречність «Вся жовчна жовч» вжито також у вірші на стор. 117.

На стор. 47 українську назву «повстанець» висловлено чужим словом «басмач», і тільки тому, що воно добре римується із словом «не плач».

На стор. 49 у вірші «Будівничі» поняття «місто» висловлено російським означенням «город» тільки тому, що для римування слів ріс... ліс... потрібно слово чоловічого роду.

На стор. 96 вжито російського слова «волокити» замість українського «волоцюги» тільки тому, що воно добре римується із словом «скити».

На стор. 51 написано: «Московський кнут виляскує в колгоспі». Це чуже слово російської мови вжито непотрібно. Не міняючи ні ритму, ні розміру можна було б написати: «Москви батіг виляскує в колгоспі» і цим самим висловити речення правильною українською мовою, і уникнути непотрібного русизму.

На стор. 78 вірш починається словами: «Коли з-під неба голуба проламінь». Вираз «з-під неба» нелогічний: небо безкрає і там немає з-під чого з'явитись. А крім того вжито російське слово «голуба» замість українського «блакитна». Можна було б, не міняючи ні розміру, ні ритму, написати: «Коли блакитна у небі проламінь раптово з'явиться в навалі хмар», і цим самим уникнути непотрібного русизму і мовної нелогічності. Наведені тут кілька зразків не є поодинокими випадками, їх є більше у творах поета, не тільки у цій збірці.

Прочитавши ці зауваження, мені можуть закинути, що я шукаю гудза і чіпляюся до дрібниць. Цілість враження завжди складається з дрібниць, а коли ці дрібниці недоречні, вони знижують літературну вартість твору. Чистота виконання є невід'ємною частиною майстерності, і чим більша майстерність тим чистіше виконання. А крім того чистота мови не є дрібниця: «Коли пуритичні тенденції проявляються у пригноблених народів загрожених денационалізацією їх культури взагалі, і мови зокрема — це боротьба за збереження своєї національної суті».

ПІД СИНЬО-ЖОВТИМ ПРАПОРОМ У ЛОС-АНДЖЕЛЕС

(УЦІС) Під час відбуття 23-ої Світової Олімпіади, в Лос-Анджелесі (Каліфорнія, США), діяло інтенсивно бюро Української Центральної Інформаційної Служби. Метою цього бюро було використання нагоди, коли в одному місці зібралися представники преси, телевізії та радіо з усіх країн світу, які не поневолені або які не підчинені диктатам імперської Москви, щоб поінформувати їх про правду Нескореної й самобутньої української нації, яка змагається за визволення з-під ярма російських окупантів та відбудувати свою суверенну державу.

В акції співучащали Організації Українського Визвольного Фронту, зокрема СУМ і ТУСМ ім. М. Міхновського.

Бюро УЦІС приміщувалося в Українським Культурним Осередку в Лос-Анджелес, якого кімнати були винаймлені на час тривання Олімпіади Спільною Української Молоді, що в той самий час мала свій Третій Світовий Злет.

Ще 25-го липня, тобто кілька днів перед відкриттям 23-ої Олімпіади, УЦІС розіслала своє перше пресове повідомлення, інформуючи світову й американську пресу про визвольну боротьбу українського народу, і зокрема про діяльність ОУН. Ця діяльність була однією з причин, що заставила російських імперіялістів відмовитися від участі в світових олімпійських змаганнях. До преси розіслано листівку ОУН з відповідним закликом до учасників Олімпіади. Листівка з синьо-жовтим прапором, золотим тризубом на синьому тлі та американським прапором подає інформацію про українську визвольну боротьбу за українську державу. На другій сторінці під емблемою ОУН подані деякі дані про ОУН. Подібну листівку розповсюджено кількатисячним накладом еспанською мовою.

Окрему листівку видав Антибольшевицький Їльок Народів, в якій з'ясовано концепцію знищення російської імперії шляхом скоординованої боротьби всіх визвольних рухів поневолених Росією націй, зокрема української, туркестанської, литовської, грузинської, білоруської, латиської, естонської, вірменської та інших.

Чергова листівка, розповсюджена УЦІС — це заява голови Проводу ОУН Ярослава Стецька з вимогою допущення до участі в майбутніх олімпійських ігрищах атлетів уявленої Росією України під їхнім національним прапором, репрезентованих українцями, які проживають у вільних західних країнах. Крім цього, продовж цілої акції розповсюджувано 20-сторінкову складану брошуру про Україну, надруковану в кількох кольорах з багатьома світлинами найвизначніших осіб та місць з історії і культури України.

27-го липня УЦІС видала другий пресовий листок, в якому відмічено проклямацію президента США Роналда Реґана з нагоди відзначення 16-го липня «Тижня Поневолених Націй» у Вашингтоні. Президент Реґан вирішив Юрія Шухевича, назвав його «українським патріотом» з висновком: «Ми мусимо брати силу від чинів мільйонів борців за волю в країнах

окупованих комунізмом»; тобто президент США фактично вказав на Юрія Шухевича як уособлення усіх національно-визвольних рухів всередині комуністично-російської імперії. Це не припадок, бо сьогодні провідні американські державні мужі щораз більше прислуховуються до визвольної концепції Організації Українських Націоналістів. В контексті цілої промови президента Регана про визвольну боротьбу поневолених націй, слово «патріот» означає те саме, що в українській політичній термінології означає слово «націоналіст».

Доказом більшого зацікавлення американських урядових чинників українським визвольним рухом є розповсюджені через УЦІС світлини: президент Реган вітається з головою Українського Державного Правління і Проводу ОУН Ярославом Стецьком, віце-президент Джордж Буш у розмові з Я. Стецьком, світлина дост. Джін Кіркпатрік (постійний представник США до ООН) з головою ОУН.

З другим пресовим повідомленням УЦІС розіслала до світової преси інформацію про Юрія Шухевича, незламного борця за відвоювання українським народом своєї суверенної держави, окупованої російськими колоніалістами. Юрій Шухевич репрезентує два покоління: покоління свого батька ген. Романа Шухевича-Тараса Чупринки, який командував Українською Повстанською Армією, 'свое покоління, що стремить до тієї самої мети. Помимо цього, що сьогодні визвольна боротьба українського народу ведеться головню в площині ідейно-політичній, то її завданням є підняти весь народ до боротьби всіма можливими засобами проти окупанта.

Відповідні інформаційні матеріали про Юрія Шухевича приготували СУМ, ТУСМ і УЦІС. Їх треба відмежовувати від матеріалів, поширюваних групою «Смолоскип», в яких Юрій Шухевич представлений як «дисидент», людина, яка має лише відмінні погляди від офіційних панівних. Неполітичність «Смолоскипу» видно з цього, що Юрій Шухевич поставлений побіч Андрія Сахарова, відомого ненависника українського визвольного націоналізму, що його репрезентує саме слово «Шухевич».

В день відкриття 23-ої Олімпіади (28 липня) УЦІС випустила третій пресовий листок, розкриваючи комуністичну пропаганду, що вживає спорт як засіб своєї імперської політики. Для прикладу подано більшовицьку статтю «Ігри по-каліфорнійському», в якій нападається на СУМ і ОУН-бандерівців. До преси розіслано копії згаданої протиукраїнської статті з англійським перекладом і роз'яснення про СУМ, як про організацію, що є переємником боротьби за УССД, за яку тисячі членів СУМ віддали своє життя в 20-их і 30-их роках.

30-го липня розповсюджено четвертий пресовий листок з інформацією про відкриття Третього Світового Злету СУМ, що відбувся в Лос-Анджелес від 4-го до 12-го серпня. В цьому Злеті взяло участь біля 300 представників СУМ із дев'яти країн.

3-го серпня видано п'ятий пресовий листок, в якому поінформовано світову пресу про координацію української визвольної боротьби з афганським визвольним протиросійським рухом. Залучено декілька різних листівок, розповсюджуваних від ОУН в Афганістані, написаних різними мовами. Відмічено, що єдиною альтернативою на нуклеарну війну і капітуляцію вільного світу перед російськими експансіоністами є спільний

фронт визвольних рухів уярмлених Росією націй, при відповідній співпраці вільних народів. Тому з пресовим листком залучено брошуру про АБН і список членів світового Почесного Комітету для відзначення 40 років праці АБН. Цей список включає 70 визначних діячів вільного світу.

Щодня СУМ проводив поблизу Олімпійських Ігрищ різні інформаційні акції проти російського імперіялізму, за волю України.

8-го серпня був висвітлений для учасників Сумівського Злету і гостей фільм про визвольну боротьбу афганців проти російських наїзників. На висвітлення цього фільму прибув його продюсер Чарлс Фосет, якого українська молодь прийняла з великим ентузіазмом. Фосет був також на вечірнім апелі СУМ-у, що зробив на нього гарне враження. Його пояснення до висвітленого фільму нагадали слова президента Регана в промові з 19-го липня, в якій президент США заявив, що «рішальним є відрізнення законного вжиття збройної сили задля визволення від тоталітарної агресії задля завоювання».

Велика акція Світового Українського Визвольного Фронту в Лос-Анджелес з нагоди 23-ої Олімпіади принесла численні позитивні наслідки. Згадаємо, що з біля 100,000 примірників розповсюдженої літератури багато примірників попали в руки волелюбних людей, які доцінюють такі акції патріотичної молоді, яка багато енергії віддає Україні, а якої вони ніколи не бачили, бо майже всі народжені вже на чужині. За свою жертвенну допомогу й співучасть належить щира подяка й признання декільком українкам і українцям, без яких прибувшим було б багато важче провести заплановану акцію.

Роман КУХАР

НАЙДАВНІШИЙ ЕПОС АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ірина ДИБКО. ГІЛЬГАМЕШ. Поема. Обкладинка Марти Анни. Вступне слово Авторки, пояснення змісту 12 таблиць шумерійського тексту про Гільгамеша, бібліографія, мапа території Сумерії; Кліфтон, Н. Дж., 1984, стор. 93.

Коли мова про славні епічні твори всесвітньої літератури, зразу приходять на думку перлини грецького епосу «Іліяда» й «Одісея» Гомера, або ж «Магабарата» та «Рамаяна» — старинні індійські епопеї. Загально відомі теж, дарма що вони куди пізнішої дати, старофранцузький епос «Пісня про Ролянда», німецький епос «Пісня про Нібелюнгів», фінляндський — «Калевала», чи старо-український епічний твір «Слово про Ігорів похід», або еспанський епос «Пісня про Сіда».

Найстарішим з усіх записаних епічних творів усесвітньої літератури є безумовно «Гільгамеш», що походить ще з доби шумерійської цивілізації, щонайменше п'ять тисяч років тому. Твори грецького епосу, «Іліяда», «Одісея», чи індійські епічні твори, «Магабарата» й «Рамаяна», куди пізніші, сягають бо ймовірно не далі, як тисячоліття до нашої доби, тоді коли латинський епос Віргілія «Енеїда» написаний уже напередодні нашої доби. Проте з усіх епічних творів античного світу найменш відо-

мий українським читачам вавилонський національний епос «Гільгамеш», вирізьблений клиновим письмом на дванадцятьох кам'яних таблицях і збережений в бібліотеці міста Ашурбаніпаль. Не зважаючи на те, що твір «Гільгамеш» запліднив інші епічні твори всесвітньої літератури, сам він залишився, порівняно з пізнішими, що його часто наслідували, в тіні.

Герой однойменного твору, Гільгамеш, це один з сумерійських королів, що своїми незвичайними подвигами нагадує багатирих грецької мітології, Геракла. Епос «Гільгамеш», поза подіями з життя героїв, займається теж описами біблійного потопу й є насправді одною з перших спроб людини записати події історичного значення. Вплив епосу «Гільгамеш» на розвиток літератур різних народів годі перецінити. Зокрема Гомерові «Іліяда» й «Одісея» виявляють формальні, текстуальні, стилістичні й ідейні наверствування, що своїм походженням указують на їхній первозразок, «Гільгамеш», і то не лише в релігійній структурі світоглядів сумерійського та грецького творів. Мотиви боротьби добра зі злом, панівної вартості життя в бутті людини, лицарського побратимства (Гільгамеш — Енкіду, чи Ахіл — Патрокл), посмертної мандрівки душ крізь мутні води моря або Стиксу з поводитирем-візником (Уршанабі чи Харон) в обидвох творах є спільними, при чому Гомер безумовно мав свого ментора в незнамому авторі на тисячоліття ранішого твору «Гільгамеш».

Поетка Ірина Дибко відчула пекучу потребу увести цей оригінальний твір універсального значення в українську літературу. Уже у своїх попередніх творах, а саме в «Нарисі про людину» Повпа — перекладі з доби реставрації в англійській літературі, як і в іншому перекладі з сучасної англійської літератури, в «Хуторі тварин» Джорджа Орвела — видно свідоме скерування української письменниці збагатити нашу літературу цінними зразками з чужомовної літератури. Таким чином бажає Ірина Дибко поглибити сутність української літератури унапрямленим їй «до джерел», а теж поширити її тематичний засяг зворотом до загально-людської проблематики.

На питання, що спонукало поетку Ірину Дибко створити версію поеми «Гільгамеш» українською мовою, вона ось так відповідає. Приводимо з'ясування авторки в підсумках. Зважаючи на оцінку цього епосу, пише авторка, як «найдовшу й найдобірнішу вавилонську поему», що «стала літературним шедевром людства», згідно з думкою літературознавців, Ірина Дибко бажала вможливити їй доступ до рідного читача, допомагаючи йому краще зрозуміти і сприйняти цей архитвір. Зміст епосу «Гільгамеш», що поширив обрії всесвітньої літератури, продовжує вона, хвилює, бо він близький і нашим почуванням. Описувані переживання героя твору не чужі й нам: любов до дорогої людини, до друга, жаль і смуток по втраті найближчих, невід'ємне людське бажання — жити!

«Ось і те останнє», — пише поетка в передмові, — спонукало мене до написання поеми — щоб «Гільгамеш» жив і в нашій мові! Хочу вірити, що після прочитання поеми — шукання Гільгамеша за вічним життям, його переживання на життєвому шляху, твір цей допоможе читачам, простелить стежку до розуміння вартості життя. Щоб, живучи — життям дсрозжити:»

«Ось так — про свій Урук
Гільгамеш розказав.

Відтак — на кам'яних таблицях написав
 про все, що бачив і що пережив —
 Про життя, що ним найдужче дорожив...»
 («Гільгамеш»)

Хоча Гільгамеш — богатир велетенського росту й сили (часто представляють його, подібно до Геракла, що душить у своїх потужних обіймах лева), у багато-дечому дорівнював богам, але в одному залишився він позаду — не зумів засвоїти собі тайни вічного життя.

Гарною ритмічною і римованою мовою своїх дванадцяти розділів (включно з прологом) віршованого епічного твору — української версії «Гільгамеш», Ірина Дибко домоглась ефективного враження в сучасного читача з цього класичного лицарського епосу померклої в віках античної доби. Своїм визначним творчим причинком наша поетка врятувала для української літератури один з найбільш впливових творів орієнтальної літератури і дала поетичний поштовх до дальших студій етичних і естетичних вартостей стародавнього світу. Безсмертний «Гільгамеш», завдяки творчому злетові Ірини Дибко, наново ожив — з черги, в українській літературі.

Книжку можна замовляти на таку адресу:

Mrs. I. Dybko Fylypchak
 2 Crescent Avenue, Passaic, N.J. 07055 USA

Ст. РАДІОН

УКРАЇНІКА КОНГРЕСІАНА

J. B. RUDNYCKYJ. LC UKRAINICA. WASHINGTON D.C. Ukrainica Exiliana No. 17. Published by the Author. Citatio Illustration and Citations courtesy of the Library of Congress, 1984, 80 pp.

Історія україніки в Конгресовій Бібліотеці Вашингтону проходила й далі ще тягнеться у затишній боротьбі за своє окреме каталогування під ім'ям України, так як ми всі за національну окремішність від народів, під окупацією яких перебували частини земель України й перебувають до сьогодні.

Бо одних із нас записували й ще далі в документах записують росіянами, других поляками, третіх чехо-словаками, четвертих румунами, а інших мадярами. Така доля зустріла й україніку в Конгресовій Бібліотеці Америки. Твори українських авторів каталогували під національністю окупанта, де автор проживав і де книжка вийшла друком.

Так, як ми повели вияснюючу акцію у країнах поселення, щоб нас не утотожнювали з національністю окупантів, так українські бібліотекарі почали домагатися у Конгресовій Бібліотеці, щоб українські твори відділити в окремий український відділ каталогування під назвою «Юкрейн».

Певно у зв'язку із тим КБ покликала в 1956 році проф. Я. Б. Рудницького, щоб він дослідив цю справу й зробив відповідні рекомендації.

Проф. Я. Б. Рудницький те зробив і подав висновок-пропозицію, щоб розпорошеність українки зібрати в один відділ «Україна». Але його поради не взято під увагу, його звіт відложили в шухляду для внутрішнього вжитку начальства Конгресової Бібліотеки.

Настирливість українських бібліотекарів не давала спокою КБ. Тому знову попросили Я. Б. Рудницького провести нові дослідження проблеми українки в Конгресовій Бібліотеці. Але новий звіт з рекомендаціями проф. Я. Б. Рудницького опинився знову під сукном для внутрішнього вжитку. На листа в цій справі проф. Я. Б. Рудницького, він одержав таку відповідь: «... Бібліотека не є обов'язана публікувати Вашу студію і не має таких інтенцій».

Навколо тієї справи з'єдналися усі українські бібліотекарі Америки. І «Управа Т-ва Українських Бібліотекарів в Америці відбула 26 березня 1984 року свої... сходини, на яких детально обговорено справу каталогування українки в Конгресовій Бібліотеці, нові заходи... Комісії класифікації УБТА та акції окремих організацій і осіб... Йдучи за порадою п. Петріса, голови Відділу предметного каталогування Конгресової Бібліотеки, рішено, що Комісія класифікації під проводом... голови д-ра Андрія Турчина приготує черговий проект пропозицій для справлення окремих клас у класифікаційній системі та предметних заголовків Конгресової Бібліотеки щодо України та інших неросійських народів у... Советському Союзі. В цій цілі Управа й Комісія класифікації УБТА вже одержала з Конгресової Бібліотеки згадані поради на письмі. Так, отже... Комісія на чолі з д-ром Турчином у цьому часі працює над текстом пропозиції».

Проф. д-р Я. Б. Рудницький був основоположником української науки в Канаді. Він почав заходи в Конгресовій Бібліотеці про окреме каталогування українки в 1956 році, знову в 1979-1984 і видно його початкові заходи Управа Українських Бібліотекарів в Америці доведе до успішного кінця.

Ця англомовна книжка Я. Б. Рудницького є ще одним цінним вкладом у досліджувальну літературу боротьби за каталогування під «Україною» усіх творів українських авторів, без огляду — де, коли, чи під якими окупантами України вони були чи тепер перебувають.

ПЕРШИЙ НАУКОВИЙ З'ЇЗД УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ

Перший світовий Науковий З'їзд Українських Лікарів відбувся у Мюнхені в днях 11-15 вересня, 1984 року. З'їзд влаштували спільно — Світова Федерація Українських Лікарських Товариств (СФУЛТ) та Українське Лікарське Товариство Північної Америки (УЛТПА). Підготовою З'їзду керували голови обидвох лікарських товариств — д-р Ахіль Хрептовський та д-р Мирослав Коленський, а на місці, в Мюнхені — д-р В. М'ялковський.

Відкриття З'їзду відбулося в авлі Українського Вільного Університету у вівторок 11-го вересня, 1984 р., о годині 7-мій вечером. Офіційне від-

криття провів д-р А. Хрептовський, президент СФУЛТ, який привітав Владику Володимира, Ретора УВУ, проф. д-ра Володимира Янева, обидвох Деканів, Почесного голову СФУЛТ, чільних представників політичних і громадських установ, присутніх колег з дружинами, та запрошених місцевих гостей.

Від Українського Вільного Університету учасників З'їзду привітав господар — проф. д-р Володимир Янів, від місцевих установ і організацій — мгр Антін Мельник, голова ЦПУЕН, а від українських лікарів у Німеччині — д-р Володимир Мялковський.

У зв'язку з Інавгурацією З'їзду відбувся урочистий акт промоції — надання почесного докторату д-рові Романові Осінчукові, Почесному Президентові СФУЛТ, за довголітню суспільну й наукову діяльність. Присутніми з рамени УВУ були Декани обох Факультетів — проф. д-р Г. Васюкович і проф. д-р З. Соколюк. Про суспільну й наукову діяльність д-ра Р. Осінчука (лявдацію) доповідав сам Ректор УВУ, проф. д-р В. Янів, який опісля довершив акт промоції (відчитав і вручив диплом).

Інавгураційну доповідь на тему «Український лікар — колись і тепер» виголосив новопромований Почесний Доктор, якому gratулювали приятелі. Присутніх на залі було понад 100 осіб, в тому числі представники нашого суспільного і політичного життя, члени управи обох Лікарських Товариств, чисельно прибулі колеги з дружинами та місцеві гості. При цьому треба згадати, що на З'їзді були заступлені всі континенти поселень нашої діаспори, при чому найбільшою була делегація із США (понад 30), а дальші делегати (32) були представниками з 13 країн, в тому числі далекоприбулі з Австралії, Аргентини, Канади, а також з європейських країн — Швеції, Норвегії, Швейцарії, Австрії, Італії, Німеччини (включно з новоприбулими лікарями з Польщі та з України).

Наукова частина З'їзду відбулася в готелі «Голідей Інн», де зупинилася більшість учасників З'їзду, в наперед замовлений і догідний викладовій залі, з огляду на постійну присутність на місці більшості колег. У зв'язку із З'їздом улаштовано також і мистецьку виставку, в якій взяли участь наші мистці: маестро Г. Крук, та молодші — В. Сазонов, В. Стрельников і Е. Світовий.

Наукова частина З'їзду була поділена на окремі Сесії з панельними дискусіями, якими керували модератори. В часі цих сесій виголошено 17 наукових доповідей з різних ділянок медицини, в яких окремі колеги ділилися з присутніми своїм досвідом праці, а також інформували про новіші відкриття, чи досягнення медичної чи клінічної науки.

Перша Сесія відбулася у четвер 13-го вересня, її модератором був д-р А. Хрептовський, а наукові реферати виголосили слідуочі колеги:

1. д-р Марія Фішер-Слиж: «Бронхіальна астма у дітей»;
2. д-р Дарія Сімків: «Хлямідіальні інфекції статевосечових шляхів»;
3. д-р Степан Дудяк: «Захворювання суглобів, викликані соляними кришталами».

Над тією тематикою відбулася опісля панельна дискусія, в часі якої ставлено прелегентам питання, а також і доповнення з власних спостережень.

З нагоди З'їзду та Промоції д-ра г.к. Романа Осінчука відбувся у Мюнхені концерт піаністки Юліани Осінчук, на якому були присутні всі учасники З'їзду, а також численна мюнхенська громада, в тому числі німецька і чужинецька публіка.

Друга Сесія відбулася у п'ятницю 14-го вересня. Модератором був д-р Степан Дудяк, а з науковими рефератами виступали:

4. д-р Богдан Околот: «Історія і розвій індустріальної медицини у Швеції»;
5. д-р Віліям Селезінка: «Що нового в офтальмології?»;
6. д-р Марія Селезінка: «Пухлини очної ямки»;
7. д-р Марія Стефанишин: «Запальні процеси, інфекції і лімфони очної ямки»;
8. д-р Павло Джуль: «Гомопластика у відновній хірургії середнього уха»;
9. д-р Юрій Грицеляк: «Довгореченцевий внутрішній доступ хемічного лікування».

На особливу увагу заслуговує те, що реферати були на високому науковому рівні та визначалися бездоганною мовою і термінологією.

Після перерви відбулася дальша частина Сесії, а доповідали колеги:

10. д-р Віліям Селезінка: «Очні об'яви системних хвороб»;
11. д-р Олександр Жупник: «Небезпека алкоголізму і наркотиків» (надпрограмово).

Після дискусії, що відносилася до повищої наукової тематики тієї сесії, відбулися також ділові наради, в часі яких висловлено погляд про konieczність створити Т-во Об'єднання Українських Лікарів в Європі, до якого входили б представники всіх європейських країн.

Вечером відбуто товариську зустріч всіх учасників з членами мюнхенської громади і студентами — спільна вечеря — в готелі «Голідей Інн». Замість забави, яка, з огляду на жалобу, не відбулася, відбуто Товариський вечір, в часі якого д-р і пані Стецькові продеклямували, згідно з обставинами, відому поему Івана Франка «Іван Вишенський». Під час вечора присутні вели розмови з приятелями та нав'язували нові знайомства.

Третя Сесія відбулася в суботу 15-го вересня. Модератором був д-р Володимир М'ялковський, а доповідали слідуючі колеги:

12. д-р Андрій Батрух: «Світла і тіні соціальної медицини в Польщі»;
13. д-р Юрій Грицеляк: «Видалення жовчевих каменів»;
14. д-р Павло Джуль: «Види тканих пересадок і алопластичних матеріалів, використовуваних у відновній хірургії голови і ший»;
15. д-р Дарія Сімків: «Застосування лазера в урології»; (при цьому висвітлювала німецький науковий фільм в англійській мові на цю тему).

По довший перерви в дальшій частині цієї сесії були ще реферати двох колег:

16. д-р Андрій Мельник: «Соціальна медицина в советській Україні»;
17. д-р Степан Зошук: «Про здорове відживлювання» (надпрограмово).

З'їзд закрив президент СФУЛТ — д-р А. Хрептовський.

При цьому треба ще згадати, що в суботу 15-го вересня відбуто вечером ще спільну прощальну зустріч у відомому «Таккерброй келлер», де присутні могли ще познайомитися з баварським життям.

Більшість учасників З'їзду були присутні в неділю на поминальному Архиерейському Богослуженні й Панахиді в церкві Св. Покрови й Св. Андрія Первозванного, які відправив з духовними отцями Владика Платон Корниляк за Покійного сл. пам. Патріярха Йосифа. Владика Платон привітав учасників I Наукового З'їзду Українських Лікарів в Мюнхені, наголосив важливість лікарського звання для суспільства, та подякував присутнім лікарям за щедрі пожертви на добродійні цілі, зокрема на піддержку церковних, наукових і суспільних товариств і організацій.

Відбутий Науковий З'їзд був успішним почином і початком дальших подібних з'їздів, які заплановано відбувати що два або чотири роки.

З'їзд значно збагатив особисті і професійні контакти учасників.

С. Р.

ІСТОРІЇ ПРЕДТЕЧІ НТШ НЕМА

Максим Бойко. Показчик до Записок Наукового Товариства імені Шевченка, 1892-1982. Довідник до Записок Бібліотеки Університету Індіяни. Видано Марією Кротюк, Блюмінгтон, Індіяна, 1984, 151 стор. Ксеродрук.

Читаючи д-ра М. Бойка Показчик до 202-ох томів «Записок» НТШ, нехотя насувається питання: А що було в Україні до постанови НТШ у 1892 р.? Бо ані однієї статті в 202-ох томах з досліджуванням цієї події нема у «Записках».

Про Мазепу і його діяльність є публікації Богдана Барвінського — т. 129, Ілька Борщака — т. 152, Михайла Возняка — т. 108, 152, Володимира Перетца — т. 99, Кирила Студинського — т. 8, Стефана Томашевського — т. 92. Лише Володимир Перетц тій проблемі присвятив більше уваги в статті «З творчости студентів Києво-Могилянської Академії». А немає ані однієї окремої публікації у 202-ох томах «Записок», присвяченої постанові і діяльності Києво-Могилянсько-Мазепинської Академії та її впливів на наступні покоління українських педагогів, науковців і літераторів. Хоч публікації «Записок» — це шляхи боротьби української науки, боротьби, яка тягнеться від ліквідації царсько-московською владою КММА.

Так як живучість українського народу, мови, так і українська наука знаходила в ті часи шляхи продовження наукової діяльності в Україні в університетах та інститутах, хоч і російськомовних. Бо з живучістю української духовости є так як з джерелами води: забльокуй їх в одному місці, вони проб'ються з-під землі в іншому.

Так по Валуєвській забороні вживання української мови в Україні

18.7.1863 р. у Наддніпрянщині за ініціативою письменника Олександра Огоновського та Єлисавети Милорадової з Скоропадських і інших національних діячів та діячів національного відродження Галичини виринула на поверхню української духовости думка продовжувати культурно-наукову діяльність поза межами царсько-московської імперії. А на той час найкращим місцем для української національно-культурно-наукової праці були українські землі під австроугорською монархією з центром у Львові.

На започаткування такої праці треба було фондів. І на ту ціль наддніпрянські діячі зібрали зразу, як на той час велику суму грошей, 6 тисяч рублів (18 тисяч. австр. корон).

У десять літ по ганебному лінгвіцидному законі Валуєва в 1873 р. засновано наддніпрянсько-галицькими діячами Товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Товариство в тих часах поставило собі за ціль, як подано в статуті: «спомогати розвій руської (малоруської) словесності». Для Товариства зразу закуплено за зібрані гроші великий будинок, у якому влаштували друкарню. Статут Товариства зареєстрували за підписами галицьких діячів, які лише були управнені до того як австрійські громадяни. Отже основоположниками Товариства ім. Шевченка були: о. Степан Качала, посол, Михайло Димет, радний міста Львова, Михайло Коссак, радний м. Львова, д-р Омелян Огоновський, професор Львівського університету, д-р Кирило Сушкевич, секретар скарбу, Теофіль Барановський, інженер, Лонгин Лукашевич, урядник, Юліян Роменчук, учитель гімназії.

Товариство ім. Шевченка на Загальних Зборах 13.3.1892 р. перейменовалось на Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка. А 16.11.1892 р. було затверджене з проектом переходу на Академію австрійським Намісництвом.

Як не розривати постання НТШ з діяльністю Києво-Могилянської Мазепинської Академії і окремо починати українську науку Науковим Товариством ім. Т. Шевченка від 1892 р., а НТШ постала як науковий спадкоємець Києво-Могилянської Мазепинської Академії Наук. Отже НТШ є гідним наслідником плекання і розвитку української науки взагалі, українознавства зокрема. Бо по нинішній день українознавство в т. зв. «суверенній» УССР заборонене. Там усю старинну історію України присвоює собі Советська Росія, а новітню і її джерела фальшує та спалює у бібліотеках.

Якби не постала в 1632 р. і не діяла довший час Києво-Могилянська Мазепинська Академія, то хто знає чи були б появилися на Наддніпрянщині й в Галичині творці відродження, творці й основоположники НТШ у 1892 р.

Прапрапредтечами УВАН і УММАН так і НТШ є Києво-Могилянська Мазепинська Академія. І цей бік української науки ще жде на свого дослідника у вільному світі. Бо дослідження З. І. Хижнякової в Україні («Києво-Могилянська Академія», К., 1981) під тиском русифікації України Москвою наповнене недовомками правди й примусовою даниною старшобратству,

Цей Показник 202-ох томів анналів НТШ д-ра М. Бойка опрацьований для проглядности дуже добре з трьохбічним індексуванням: показчик за абеткою авторів з назвами їх творів, показник за назвами творів і показних окремо авторів, що беруть участь у 202-ох томах «Записок».

11.7.1984

НОВЕ ВИДАННЯ ДОМУ НАУКИ

Старанням Управи Дому Науки видано черговий Річник німецькою мовою за 1983 рік, що є одночасно 20-им числом «Звідомлень» нашої установи («Міттайлунген»), які виходили під цією назвою від 1965 до 1981 р. та були перейменовані 1982 р. на «Річник Українознавства» Дому Науки з уваги на поширений об'єм і систематичну появу з видатною кількістю наукових статей про Україну.

«Річник Українознавства» під цю пору фактично найповажніше джерело інформації про українознавчі питання й проблеми для всіх тих, передусім німецькомовних установ, інститутів та приватних осіб, які зацікавлені в проблематиці Східної Європи. Як в попередніх роках, так і цього року ми розсилаємо це нове число до різних бібліотек, університетських славістичних інститутів та окремих осіб у 27 країнах світу.

Новий річник містить наукові статті з історії України, з української літературної творчості і мистецтва, а також інформації про українські наукові, конфесійні і громадські інституції та рецензії на нові, актуальні видання. Відзначаючи 65-річчя проголошення Української Народньої Республіки, в новому Річнику містимо статтю Л. Винара про Дві автобіографії Михайла Грушевського, вшановуючи творця УНР у 50-ліття його смерті. Далі містимо такі статті: А. Жуковського про створену 1918 року Українську Академію Наук; Ю. Кульчицького про українську повстанську боротьбу 1918-1924; статтю В. Косика про голод на Україні 1933 р.; Г. Штадмюллера про нове видання В. Кубійовича: «Етнічні групи Південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939 року з етнографічною картою»; студії Т. Мацькова про Івана Мазепу і Б. Цюцюри про Галицький парламент. У літературознавчому відділі поміщено праці І. Качуровського про український Парнасизм та Я. Славутича про Василя Стуса. Г. Васькович пише про систему освіти в Україні у першому десятиріччі советської окупації. З ділянки українського мистецтва поміщено статтю С. Гординського про скульптора і графіка В. Масютину, ілюстровану його мистецькими медалями із зображенням видатних постатей нашої історії, та статтю В. Янева про творчість українських мистців з приводу кількох мистецьких виставок по різних містах Німеччини. Стаття ілюстрована численними кольоровими репродукціями. До історії Церкви належать статті: о. І. Патріла з нагоди сторіччя реформи ордену Отців Василіян і слово італійського архієпископа Л. Ф. Ламповілла на святі в Римі, що відбулося у 20-ліття звільнення Патріярха Йосифа з советської неволі. У розділі «Ювілеї» Юрій Шевельов відзначає наукову діяльність Олексі Горбача у його 65-ліття. Крім того в Річнику поміщено статтю О. Дом-

бровського, у якій відзначається 20-річчя «Українського Історика» в США, та інші актуальні інформації й звідомлення трьох установ Дому Науки (УВУ, НТШ та УТГІ) з діяльності за 1982 рік.

Обсяг цього нового Річника має 400 сторінок друку і ми запрошуємо ласкаво замовляти його в нас для поширення серед чужинців. Управі Дому Науки дуже залежить на тому, щоб і на майбутнє видавати «Ярбух дер Українекунде» щороку в подібному обсягу. Це, однак, пов'язане з високими коштами. Тому ми змушені звернутися, як щороку, до наших читачів і прихильників з проханням надсилати нам свої щедрі пожертви, за що заздалегідь висловлюємо нашу найщирішу подяку. Просимо слати пожертви на таку адресу:

Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen
Wissenschaften, e.V.

Pfingstenauerstr. 15, 8000 München 80.

PSchKto. Nr. 193220-805, Postscheckamt. München

Внесені пожертви узгляднюються німецькими фінансовими установами при вплачуванні податків, і в тій цілі ми виставляємо всім жертводавцям відповідні посвідки.

За Товариство Сприяння Українській Науці

Проф. д-р Г. Васькович
Голова

Проф. д-р Володимир Янів
Голова Наукової Ради

Від Редакції «В.Ш.»

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

Автором поезій «Гонта», «Сава Чалий», «Макух» і «Юда», поміщених у нашому журналі за червень 1984 року, є *Зіновій Красівський*, а не *Богдан Лавра*, як це було помилково подано. Вибачаємось за цю прикру помилку.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

З глибоким болем повідомляємо Співробітників і Читачів нашого журналу, що 19-го жовтня, 1984 року, помер у Лестері, Велика Британія, на дев'ятому році трудовитривого життя

бл. п. МИХАЙЛО ОЛЕКСІЙОВИЧ МАРЧЕНКО

довголітній співробітник «Визвольного Шляху» на суспільно-економічні та соціальні теми, а також автор багатьох власних брошурованих і книжкових видань.

Бл. п. М. О. Марченко народився 5.12.1894 року в Полтаві, в родині лікаря і вчительки. Високі студії осягнув у Петербурзі, а військово-старшинські в Київській військовій школі. В армії УНР був сотником, командиром радіодивізіону. З 21-го року прожитку під московсько-большевицьким режимом, 12 років був безробітним.

За своїми політичними поглядами бл. п. М. О. Марченко був близьким до українського гетьмансько-консервативного руху та великим оборонцем українського селянства. В нашому журналі виступав під літературним псевдонімом «Михайло Павлюк».

Редакційна Колегія нашого журналу висловлює цим шляхом глибокі співчуття Родині Покійного у Великій Британії і в Україні.

Хай вічною буде між нами пам'ять про Покійного, як про справжнього Українського Патріота й Борця за державницькі права нації.

Редакційна Колегія «Визвольного Шляху»